

Rere les passes dels Patxot

La història de tres Rafaels (1802-1964)

Xavier Ciurans i Vinyeta

Rere les passes dels Patxot

La història de tres Rafaels (1802-1964)

Xavier Ciurans i Vinyeta

Fundació Privada BetàniaPatmos
Barcelona, 2014

Rere les passes dels Patxot.

La història de tres Rafaels (1802-1964)

Primera edició, desembre del 2014

Edita: Fundació BetàniaPatmos

Text original: Xavier Ciurans i Vinyeta

Fotografies: Herminio Alcaraz Vellisca

Il·lustració de portada: Carme Dapena González

Il·lustració de l'“Oblit, presència i homenatge”:

Josep Àngel Gan Cabello

Assessorament lingüístic: Natàlia Oriol Fuguet

Lector assessor: Jacint Bassó i Parent

Disseny i maquetació: Pixtin

Tiratge: 1.400 exemplars

Impressió i enquadernació: Reialcolor

Imprès a Barcelona

En memòria de Rafael Patxot i Jubert

Retrat de Rafael Patxot i Jubert
assegut en una cadira de vímet
amb un llibre a les mans.
(Fotògraf: Frederic Ballell i
Maymí. 1911. Arxiu Fotogràfic de
Barcelona).

Sumari

Pròleg, Jaume Ciurana i Llevadot	9
Prefaci, Joan Puigdollers i Fargas	11
Presentació, Josep Massot i Muntaner	13
Abans de començar a caminar	17
L'home que mirava el mar. Rafael Patxot i Ferrer (1802-1865)	24
Pel cementiri del Poblenou	27
Per Sant Feliu de Guíxols	30
Per la façana marítima de Barcelona	35
Per Barcelona i Montevideo	45
La Societat Patxot i Cibils	51
Pel carrer Nou de Sant Francesc	58
Pel barri de Pedralbes	64
Per Madrid, un final lluny del mar	70
Del carrer Nou de Sant Francesc al carrer d'Ausiàs Marc	72
Per la gruta de la Mare de Déu de Lourdes de Pedralbes	77
L'home que va mirar l'hospital. Rafael Rabell i Patxot (1832-1912)	84
Per l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau	87
De Sant Feliu de Guíxols a Barcelona, per segona vegada	90
Per Valparaíso, Buenos Aires i Madrid	99
La Societat Rabell i Cibils	107
Pel barri de Pedralbes, un altre cop	113
Un final a Pedralbes	115
De Madrid a Barcelona	118

L'home que mirava el cel. Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)	126
Pel Clos Montserrat de Pedralbes	129
Per Sant Feliu de Guíxols, sempre	138
De Barcelona a Sant Feliu, passant per Reims i Londres	144
Pel Passeig de la Bonanova	150
Un enorme mecenes català	161
Per Mosqueroles, al Montseny	173
Per Pedralbes, encara	183
Del Montseny a Suïssa	187
Pels camins de l'exili	190
Un final a Suïssa, lluny del mar però més a prop del cel	194
Quan el final d'un camí és el començament d'un altre	199
Oblit, presència i homenatge	202
Un passeig entre llibres	205

Pròleg

El llibre que tenen a les mans és el resultat d'un acurat i magnífic treball sobre la biografia personal i familiar de tres prohoms del teixit empresarial i cultural català; és també la història d'un petit i tanmateix fascinant indret de la ciutat de Barcelona i, a la vegada, és un passeig per la construcció de la capital i del país al llarg d'un segle i mig, sempre de la mà i la determinació de tres il·lustres ganxons eternament units per un nom, Rafael, i un cognom, Patxot, i també per la voluntat de deixar una generosa petjada als barcelonins i barcelonines.

Felicito el Xavier Ciurans per la investigació i la redacció d'aquesta obra que ens apropa a aquestes tres dimensions que s'entrellacen per anar i tornar a l'entorn d'un epicentre comú, la finca Clos Montserrat que avui presideix l'Escola BetàniaPatmos, un centre educatiu que ha donat les millors lliçons de vida a diverses generacions de catalans i catalanes. Quan passegem per aquesta finca hi veurem l'obra dels tres Rafaels, coronada amb l'escola i la seva preciosa Torratxa on el juny del 2012 acomiadàvem l'Emili Teixidor, una de les ànimes del centre.

Aquest llibre també fa més curta la distància emocional que uneix Sant Feliu de Guíxols, pàtria dels Patxot, i Barcelona, ciutat on van tenir la generositat de deixar-nos una empremta memorial i cultural eterna. Parlem de tres noms que ens permeten imaginar la construcció cívica de la ciutat per Pedralbes, pel Born i el Raval passant per l'Hospital de Sant Pau i el cementiri del Poblenou. Allà on es desenvolupa la biografia dels tres Rafaels protagonistes del llibre s'hi pot admirar un substrat de compromís, de bellesa i de generositat, car parlem de persones carregades de valors i d'una alta dosi d'honestedat amb el seu temps i amb la gent del seu moment, persones disposades sempre a construir projectes per Barcelona i pel país.

I és per aquest motiu que Barcelona els recorda, els admira i els agraeix, ara també amb aquest llibre, la seva implicació amb la construcció cultural de la ciutat des de la filantropia, o sia, des de la voluntat de servei. En aquest sentit, Barcelona té el propòsit de recordar per sempre més a Rafael Patxot i Jubert posant el seu nom a un carrer o espai públic de la ciutat. És un reconeixement i un acte de justícia que el nomenclàtor de Barcelona incorpori Rafael Patxot i Jubert just en l'any que commemorem el cinquantenari de la mort d'aquest humanista essencial, bibliòfil, meteoròleg, mecenes cultural, persona noble i culta. Quan ens referirem a Patxot i Jubert caldria recordar la seva autodefinició: "Català, empordanès, expatriat vo-

- 10 luntari per amor de consciència, del sentiment i de la personalitat humana”. Va morir lluny de casa, en terres helvètiques, però és un honor com a tinent alcalde de Barcelona donar-li novament la benvinguda a la nostra ciutat per dir-li que aquí li estem agraïts i que el volem recordar per sempre més.

Jaume Ciurana i Llevadot

Tinent alcalde de Cultura, Coneixement, Creativitat i Innovació
de l'Ajuntament de Barcelona

Prefaci

En primer lloc, cal deixar constància de la sincera satisfacció que, com a President del Consell Assessor de la Masia Mariona i Regidor del districte de Sarrià-Sant Gervasi, i en representació de la Diputació de Barcelona, em produeix escriure unes línies de presentació del llibre *Rere les passes dels Patxot. La història de tres Rafaels*, escrit pel professor Xavier Ciurans, dins de la commemoració del cinquantè aniversari de la mort de Rafael Patxot, el savi, el mecenes, l'humanista i el patriota català, home de conviccions fermes i d'una integritat moral insubornable, aquest "homenot", com diria Josep Pla.

Es tracta de la quarta edició en relació amb la vida i l'obra de Rafael Patxot, que veu la llum aquest any, any que hem volgut dedicar a redescobrir, recuperar i donar a conèixer no tan sols la immensa tasca de Patxot sinó, també i sobretot, els valors que la van inspirar. Certament, a banda d'un gran nombre d'actes, conferències, articles en diversos mitjans, i de la producció i disponibilitat de tres portals web, tot plegat a l'entorn de Rafael Patxot, resulta molt significativa l'edició de quatre llibres, la qual cosa vol dir doblar el nombre de títols que, a manera de biografia, existien fins ara en el panorama editorial.

Així doncs, a la clàssica biografia, obra de Joaquim Maluquer, editada als anys noranta, dins de la memorable col·lecció "Vides i memòries" d'editorial Pòrtic, i a la visió més intimista de l'obra de la seva néta, Núria Delétra-Carreras i Patxot, *Une vie de tramontane*, editada l'any 2008 a Lausanne; durant aquest any 2014, s'han editat: el llibre de l'Institut d'Estudis Catalans *Rigor científic, catalanitat indefallent*, que recull les conferències dictades a la seva seu el mes de març, l'obra de Josep Massot i Muntaner, *El savi, el mecenes, el patriota*, l'edició del "sermons", amb que Patxot acompanyava la imposició de les medalles d'or del Centre Excursionista de Catalunya, que ell va instaurar, i ara, aquest llibre, fruit de la incansable labor de recerca i de l'entusiasme pel personatge del professor Xavier Ciurans.

Serveixin, al mateix temps, aquestes línies com a reconeixement del paper que ha jugat l'Escola BetàniaPatmos en la commemoració d'enguany, posant en valor la seva relació amb Rafael Patxot i contribuint d'una manera activa a la recuperació de la seva memòria, d'una manera especial entre la seva comunitat educativa.

Finalment, atès que aquesta obra, amb el subtítol de "la història de tres Rafaels", ens presenta un captivador recorregut per la família Patxot, vull recordar la figura del "quart Rafael", Rafel Carreras Patxot, nét del savi mecenes, qui, juntament

12 amb la seva germana, Nuria Delétra, ha conservat la memòria i el patrimoni científic i cultural del seu avi, fent possible el seu retorn a Catalunya. La donació a la Diputació de Barcelona de la Masia Mariona, per tal d'acollir la seu del Parc natural del Montseny i l'exposició *Univers Patxot*, forma part d'aquest retorn a la societat catalana de l'obra de Patxot.

Quan Rafel Carreras va assistir a l'acte inaugural de la Masia Mariona, a finals d'octubre del 2009, va pronunciar unes belles i sentides paraules, acompanyades per la seva sincera emoció i la de tots els assistents. Tot tocant amb la mà el mur de granit de la Masia Mariona, Rafel Carreras ens va recordar que, en algun moment i mogut, sens dubte, per la dolorosa amargor de la pèrdua irremissible d'allò que havia estat el somni de la seva vellesa, Rafael Patxot va arribar a considerar l'enderroc de la Masia Mariona.

Sortosament, l'opinió del nét i la pròpia lucidesa de l'avi van fer oblidar aquesta idea i això ens ha permès compartir l'extraordinària experiència del descobriment de l'obra, la personalitat i els ideals de Rafael Patxot, mirant de reparar, al mateix temps, un injust oblit col·lectiu, que la mateixa personalitat del mecenes, amb una rigorosa discreció, havia afavorit. El llibre del professor Ciurans contribueix, sens dubte, a aquesta voluntat.

Joan Puigdollers i Fargas

Diputat Delegat de Medi Ambient i Espais Naturals
Àrea de Territori i Sostenibilitat de la Diputació de Barcelona
President del Consell Assessor de la Masia Mariona

Presentació

El cinquantenari de la mort del financer, científic i mecenes guixolenc Rafael Patxot i Jubert ha permès que el seu nom i la seva obra hagin estat objecte d'una atenció especial, en forma de conferències, d'actes d'homenatge, de publicacions, de pàgines web i de referències a la premsa, a la ràdio o a la televisió. Gràcies a això, moltes persones que mai no n'havien sentit parlar han descobert un personatge d'una personalitat extraordinària, essencial per a la vida cultural catalana de la primera meitat del segle XX i que va dur a terme una tasca indefallent, en bona part paralitzada per la guerra civil de 1936 i per les seves tràgiques conseqüències. I altres persones que sí que el coneixien poc o molt s'han pogut adonar de l'abast dels mecenatges de Rafael Patxot i de l'esperit de servei amb què els duia a terme, sempre pensant en el bé de Catalunya i sense esperar-ne res a canvi, amb una tossuderia empordanesa que no dubtava a enfrontar-se, quan calia, amb els poders constituïts i que posava per damunt de tot la independència de criteri i el sentit de la justícia.

El llibre que teniu a les mans és un fruit assaonat d'aquest retorn a Rafael Patxot i Jubert. Xavier Ciurans i Vinyeta, professor d'història i cap del Departament d'Arts i Humanitats a l'Escola BetàniaPatmos de Barcelona, ens hi traça, amb documentació de primera mà, l'esbós biogràfic de tres persones estretament relacionades amb la seva escola, que des del 1962 es va traslladar a uns terrenys propers al Monestir de Pedralbes que pertanyien precisament a Rafael Patxot i Jubert, aleshores resident a Suïssa, en un exili voluntari que havia estat la continuació de l'exili forçós de 1936, quan els anarquistes l'empaitaven per burgès (el 1939, en canvi, les noves autoritats l'acusaren de separatista i de poc addicte al *Movimiento* i hagué de pagar una forta quantitat a causa d'un expedient de "responsabilitats polítiques").

Es tractava del "Clos Montserrat", un espai dedicat a la memòria d'una de les filles de Patxot, morta jove, que mai no va quedar enllestit del tot, però del qual l'Escola BetàniaPatmos encara conserva restes ben interessants, algunes molt anteriors a l'època de Rafael Patxot i Jubert i altres que duen la seva empremta característica, com l'anomenada Torratxa de l'Escola, des de la qual, segons alguns, es feren fotografies destinades al famós arxiu de núvols que Patxot patrocinava.

Xavier Ciurans, amb una paciència inexhaurible, ha resseguit la documentació relacionada amb el "Clos Montserrat" i els seus propietaris successius a partir del segle XIX i ha pogut reconstruir les vicissituds biogràfiques de tres Rafaels estretament relacionats. En primer lloc, el comerciant Rafael Patxot i Ferrer (1802-

14 1865), que cal no confondre amb l'avi de Rafael Patxot i Jubert, però que n'era parent i procedia també de Sant Feliu de Guíxols, i que era casat amb una Cibils, també procedent de Sant Feliu, i relacionat comercialment amb un Romaguera, igualment de família ganxona. Aquest Rafael Patxot i Ferrer va adquirir, el 1853, una segona residència a Pedralbes, que seria l'inici del "Clos Montserrat". En segon lloc, un altre ric comerciant barceloní, nascut a Sant Feliu de Guíxols, Rafael Rabell i Patxot (1832-1912), que mai no va ser propietari del futur "Clos Montserrat", però que deixà una petjada important a Barcelona gràcies al suport que va donar a la construcció de l'Hospital de Sant Pau. Precisament Rafael Rabell i Patxot va ser el sogre del tercer Rafael estudiat, el nostre Rafael Patxot i Jubert (1872-1964), casat amb Lluïsa Rabell i Cibils i cunyat de Concepció Rabell i Cibils, casada al seu torn amb un riquíssim Romaguera. Molt aviat, moriren Rafael Rabell i Concepció Rabell –que ja era vídua d'Eduardo Romaguera–, i Rafael Patxot i Jubert s'encarregà plenament del negoci del seu sogre i esdevingué marmessor de l'enorme herència de la seva cunyada, que donà origen a la Fundació Concepció Rabell i Cibils, que patrocinà importants empreses culturals, com ara l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya o l'Estudi de la Masia Catalana, però que també es dedicà a obres benèfiques, com ara enllestir el Pavelló de Sant Rafael de l'Hospital de Sant Pau, seguint les petjades de Rafael Rabell i Patxot. El lector curiós veurà de quina manera, a través d'una atapeïda xarxa familiar, els terrenys adquirits per Rafael Patxot i Ferrer acabaren a les mans de Rafael Patxot i Jubert i es convertiren en un inacabat "Clos Montserrat".

Aquesta obra, doncs, que podria caure en un localisme molt estret i sense cap interès general, té, ben al contrari, la virtut d'abastar uns horitzons molt amplis, que van de la Cerdanya a Amèrica, passant per Sant Feliu de Guíxols i, no cal dir-ho, per Barcelona, i que uneixen una colla de cognoms que retrobarem associats durant els segles XIX i XX. Ens hem de felicitar que l'Any Patxot hagi estimulat l'autor per enllestir unes recerques que havia començat de fa temps i que segur que encara podran donar lloc a noves descobertes i noves sorpreses.

Josep Massot i Muntaner

Abans de començar a caminar

El que llegireu a continuació és l'exposició dels resultats de la recerca feta per recuperar la memòria de molts esdeveniments i varis personatges, però més encara perquè se sàpiga una petita part del passat d'un humil trosset de terra situat a la vessant oriental del puig conegut amb el nom de Sant Pere Màrtir, a la muntanya de Collserola. Concretament, algunes de les coses que hi van succeir i, sobretot, de les vicissituds de les persones que hi van tenir relació, especialment entre la segona meitat del segle XVIII i l'any 1964. Potser us sorprendrà, però els ecos de les passes d'aquells éssers per aquest racó de món encara avui en dia ressonen a les entranyes de la terra, al costat de camins d'aigua, o s'escolen entre els pins que apunten al cel, per on el sol es passeja cada dia. Si seguim les seves passes i mirem amb atenció, encara podrem intuir el so de les seves històries.

Però, per tal d'escoltar aquells ecos llunyans, caldrà que caminem per diversos racons d'aquest món. Si poguéssim fer-ho, si passar d'un lloc a un altre fos possible sense esforç, començaríem el nostre recorregut a Sant Feliu de Guíxols, el lloc d'on van sorgir moltes famílies que formen part d'aquesta passejada. Els Patxot, els Rabell, els Cibils i els Romaguera eren nissagues ganxones, terme amb què es coneixen els nascuts a la vila empordanesa. D'allí, baixaríem fins a Barcelona i voltaríem per les rodalies de la basílica de la Mercè, per la seu d'institucions culturals repartides pel Raval i el Barri Gòtic, pel Passeig de la Bonanova, per Pedralbes i acabariem a dos cementiris de la ciutat, el vell del Poblenou i el més modern de Montjuïc. I si encara ens quedessin forces, fariem un salt fins el Montseny, i fins Madrid, i Montevideo, i l'Havana, i Londres i tants altres indrets on els protagonistes d'aquesta història van deixar la seva petjada.

Quan caminem per les ciutats o pels pobles, sobretot si el lloc ens és desconegut, no sabem qui va voler construir tal edifici o tal mirador, qui va manar fer plantar aquells xiprers o qui va pagar tal pavelló. Però algú ho va voler, ho va manar o ho va pagar i, prenent aquella decisió, va petrificar una part del seu ésser. El pas del temps sovint ha fet que nosaltres haguem oblidat aquelles persones, les seves vides i les seves obres, però les seves petjades encara hi són i les seves passes ressonen dins la ciutat, tot i que pocs les sentin. A vegades, ningú.

Alguns han aconseguit no ser oblidats del tot, com l'astrònom Rafael Patxot i Jubert, i si algun dia les vostres passes us porten al pati de l'Ateneu Barcelonès o a les sales de la Biblioteca de Catalunya, hi trobareu grans làpides de pedra dedicades a algunes persones que, d'una manera o altra, van contribuir a mantenir

vives aquelles institucions. És per això que en els dos casos hi veureu escrit el nom d'aquest Patxot. D'altres, menys afortunats, com la majoria d'éssers humans que algun dia hem caminat per aquest món, han caigut en l'oblit. Aquest és el trist cas d'en Rafael Patxot i Ferrer de Barcelona i, gairebé, el del seu gendre, Rafael Rabell i Patxot.

El llibre que teniu a les mans us vol explicar la vida de tres persones a partir dels espais que, fa molts anys, van trepitjar o van crear. Per aquest motiu gairebé tots els apartats del text comencen amb una referència a un lloc per on ells van caminar. Avui nosaltres també hi podem passejar. Les nostres passes van rere les seves.

Gairebé sempre hi ha algun motiu que ens empeny a iniciar un camí, a reflexionar sobre allò que ens envolta i a qüestionar-nos el seu origen. Tot seguit us explicaré l'albada del llibre que teniu a les vostres mans. La mort de l'escriptor i pedagog Emili Teixidor i Viladecàs (1932-2012), esdevinguda el 19 de juny de l'any 2012, va posar en funcionament el sorprenent engranatge de la curiositat, la qual guia les primeres passes del camí de la recerca. Per sorpresa de molts, la seva capella ardent es va instal·lar a l'Escola que ell havia cofundat i dirigit amb Rosa Maria Omedes (1916-2008) i mossèn Joan Alemany i Esteve (1920-2008) i que avui porta el nom de BetàniaPatmos, a la barriada de Pedralbes. Després de diverses propostes davant un fet tan excepcional com aquell —els cadàvers no s'acostumen a exposar a les aules—, l'Equip Directiu del Centre va decidir acollir el fèretre amb les despulles del difunt a la vella Torratxa del recinte escolar, on encara s'hi fan classes de música. Per aquest motiu, diverses persones es van haver d'afanyar a arranjar aquell espai amb molt poc temps. Quan va estar llesta, l'antiga Torratxa, que sempre ha estat un mirador privilegiat, va rebre el seu inesperat hoste i la visita d'un munt de persones que se'n van voler acomiadar. Durant aquells dies del mes de juny, molts nens eren de convivències, d'altres feien sortides i activitats per la ciutat i alguns s'examinaven, de manera que el bellugueig de criatures per l'Escola era menor que el d'altres èpoques de l'any i es respirava un ambient tranquil i més apropiat per al comiat d'una persona tan estimada.

Vam ser molts els que ens vam apropar a la Torratxa per dir adéu a l'Emili i la veritat és que una bona colla dels treballadors de BetàniaPatmos havíem entrat en comptades ocasions en aquell edifici. És clar que el coneixíem i ja l'havíem integrat al nostre paisatge quotidià, juntament amb els pins i les vistes magnífiques que es veuen des de l'Escola, però potser mai vam tenir l'oportunitat de fixar-nos-hi prou bé. Aleshores, alguns visitants van preguntar-nos quina mena de lloc era aquell i de quan era fet. Aquells interrogants es van obrir davant nostre.

La majoria no en vam saber la resposta precisa. Ens agrada pensar que aquest va ser un últim i involuntari regal d'en Teixidor, preguntes sense respostes, i ja se sap que això no agrada gens als mestres i professors. Només els més veterans de la casa recordaven que la Torratxa, com tota la finca, havia pertangut a un tal... Rafael Patxot.

Aquella no va ser la primera vegada que les meves orelles sentien aquell nom de so rotund i esclatant, però feia tant temps que no l'havia escoltat ni llegit, que gairebé ni el recordava; probablement, feia onze anys, des del 2001, quan una estudiant de segon de batxillerat, Marta Sot i Martín, havia realitzat un treball de recerca amb el qual pretenia demostrar que, des de la Torratxa de l'Escola, s'havien fet fotografies per a l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel* patrocinat pel propi Patxot. Es pot ben dir, per tant, que per a mi era un personatge del tot desconegut.

Passats uns dies vaig conèixer una troballa relacionada amb un altre Patxot. Es tractava d'una làpida de marbre soterrada al costat d'una mina d'aigua que travessa els terrenys de l'Escola de nord a sud. Segons la inscripció de la làpida que vaig veure un xafogós dia del mes de juliol, el tal Rafael Patxot era el propietari del terreny i de la mina l'any 1862. Altra vegada el cognom Patxot. Era com si, de cop i volta, trobés aquella paraula en les circumstàncies més insospitades —en aquells moments, encara no sabia que en Patxot de la mina no era el mateix que el de la torre, però com que compartien nom i cognom, llavors creia que es tractava del mateix individu.

Finalment, una tercera troballa va fer vessar el got de la meva curiositat. *Soto vocce*, es deia que el nom del carrer de l'Escola, que era el d'Avinguda de la Mare de Déu de Lorda, havia de canviar perquè un altre indret de la ciutat duia el mateix nom i això provocava molts problemes des de feia temps, especialment amb el correu. Una proposta de retolació del carrer de Pedralbes defensava la candidatura de Rafael Patxot com a nou titular de la via. L'aparició d'en Patxot a la Torratxa, a la làpida de marbre i a la candidatura al nou nom del carrer van incentivar l'inici d'una petita recerca l'estiu del 2012, encoratjada per membres de l'Equip Directiu i per alguns companys de feina, però liderada, sobretot, per una enorme i persistent curiositat.

Els primers passos de la investigació es van fer amb moltes incerteses. Tot semblava molt obscur. De mica en mica, però, la claror va anar diluint algunes ombres. Per aconseguir-ho, la gran quantitat d'informació que avui en dia es pot trobar a internet va resultar fonamental. Una de les notícies que la xarxa ens va proporció-

nar va ser l'existència d'un lligall amb informació sobre la família Patxot a l'Arxiu del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes. Gràcies a l'amabilitat de la seva responsable, la germana Immaculada, vam tenir accés als documents del Monestir, els quals ens van proporcionar les primeres informacions i, encara millor, algunes pistes per continuar investigant al riquíssim Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. Ràpidament, el cap va començar a bullir d'idees de recerca i de seguida se'ns va fer evident que calia visitar l'Arxiu Històric Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi, on s'hi van localitzar dades precioses sobre la nostra Torratxa. Una cosa va dur a una altra i aviat vam començar a remenar una mica de bibliografia relacionada amb els Patxot.

A l'inici d'aquella febrada investigadora, vam saber de l'existència d'un espai museístic destinat a la figura del científic i mecenes a una masia de Mosqueroles, al Montseny, coneguda com la Masia Mariona, i ens va faltar temps perquè una "intrèpida" expedició de professors hi féssim una "missió" de reconeixement. Des d'aleshores, les visites a l'Univers Patxot de la Masia Mariona s'han repetit en diverses ocasions.

Al llarg d'aquell curs, una colla de docents de l'Escola, especialment en Ricard Pol i Sánchez, en Jacint Bassó i Parent, en Santi Ruiz i Romero i en Josep Maria Clavell de Dalmases, i d'exalumnes veterans de Patmos, sobretot els germans Javier i Pau Salvat i Vilà, vam continuar xerrant sobre el tema i, al final, em vaig comprometre a ampliar la recerca inicial. Per tant, l'estiu de l'any 2013 vaig tornar als arxius i a les biblioteques. El que teniu a les vostres mans és el resultat d'aquella investigació.

Malauradament, encara hi ha interrogants que no hem pogut aclarir, preguntes sense resposta i, el que és pitjor, afirmacions fetes a les palpentes. Potser algun dia obtindrem una resposta a totes les qüestions i, com diu en Josep Massot, farem noves descobertes. Mentrestant, però, ja sabem, una mica més, qui van ser els Patxot, sobretot tres membres d'aquella família, tres Rafaels que protagonitzen aquesta història, i quina relació van tenir amb un espai de Pedralbes molt abans que el lloc esdevingués BetàniaPatmos.

Aquesta és una història que conté múltiples històries, però que ha tingut com a element vertebrador el terreny on ara hi ha l'Escola, al damunt del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes. És per aquest motiu que, metafòricament, es pot dir que BetàniaPatmos ha unit, encara més, les històries de tres homes emparentats entre ells.

El primer protagonista del nostre relat, Rafael Patxot i Ferrer (1802-1865), va ser qui va adquirir el trosset de terra on ara hi ha el centre educatiu. El seu nebot, Rafael Rabell i Patxot (1832-1912), el segon protagonista d'aquesta investigació, va ser un home clau en la transició de la propietat d'aquell espai, que va anar a parar a les mans de la seva filla, Concepció Rabell i Cibils. Finalment, el tercer protagonista, el gendre d'en Rabell, Rafael Patxot i Jubert (1872-1964), fou qui va dotar la finca de la Torratxa i qui la va batejar amb el nom de Clos Montserrat.

En aquest relat, cada personatge es relaciona amb un edifici a l'inici del seu capítol. Són llocs on es materialitza una part, gran o petita, de la seva vida. Així, el primer Rafael Patxot s'explica a partir de la tomba que va fer construir per a la seva família i que encara es pot veure al Cementiri del Poblenou; Rafael Rabell va sufragar les despeses del Pavelló de Sant Rafael de l'Hospital de Sant Pau, i el darrer Rafael Patxot va fer aixecar la Torratxa ubicada a l'antic Clos Montserrat, el lloc on ens vam acomiadar d'en Teixidor aquell mes de juny del 2012. D'aquesta manera, les seves històries es vinculen a espais concrets de Barcelona i ens permeten saber alguna cosa més d'aquests i d'altres racons de la ciutat, que va esdevenir l'escenari de les seves vides i de les seves passejades. Unes vides de les quals només n'esbrinem uns retalls, sobretot en el cas dels dos primers Rafaels. En canvi, pel que fa al tercer, en Rafael Patxot i Jubert, a banda d'existir molta més informació i ser el personatge més recent de la nostra història, tenim la sort de comptar amb el seu llibre autobiogràfic, en el qual va deixar escrits alguns dels seus pensaments i ideals. Les seves passes són més fàcils de seguir.

De cadascun d'ells, he intentat explicar-ne les vicissituds de la seva vida familiar i professional a partir dels escenaris on es van desenvolupar, de manera que qualsevol podria resseguir-los a peu. Els tres ens aporten una gran quantitat d'informació i, gràcies a ella, aconseguim apropar-nos a les seves existències i a les seves èpoques. De fet, el que llegireu és el retrat d'uns temps (el període que va de mitjans del segle XVIII a mitjans del XX) i d'una classe social (la burgesia comercial i industrial catalana d'aquella època) pintat amb el pinzell de les paraules.

Finalment, he volgut unir cadascun dels nostres homes amb una mirada concreta. Aquest exercici de síntesi pretén ser, tal com fan els traços d'una caricatura, l'expressió d'un tret característic. Pels seus negocis comercials amb Amèrica i pel barri on va viure, he imaginat en Rafael Patxot i Ferrer com un home acostumat a observar el mar, potser esperant l'arribada dels seus vaixells i mercaderies. Per la seva bondat i tracte afable, destacat en algun document, però sobretot pel seu

mecenatge més monumental, he vist en Rafael Rabell i Patxot una persona que va voler col·laborar amb una obra social d'embargadura, com va ser la construcció de l'Hospital de Sant Pau. I, en darrer lloc, pel seu desig de fugir dels problemes terrenals —tot i que no els va poder esquivar— i refugiar-se en qüestions celestials, no he pogut fer altra cosa que veure en Rafael Patxot i Jubert com l'home que sempre va mirar el cel.

Deixeu-me dir que aquesta investigació no hauria estat possible sense els ànims, l'estímul i la col·laboració de moltes persones a qui vull donar les més sinceres i corals gràcies. El capítol d'agraïments acostuma a ser molt extens perquè hi ha moltes persones que, amb les seves preguntes, comentaris, informacions i facilitats, contribueixen a construir un llibre com aquest. Per això, moltes vegades els autors no enumeren tots i cadascun dels individus que hi han intervingut i fan un comentari més global. Jo no seré original i també agraeixo, públicament, tots aquells que m'han ajudat, i ho faig de manera col·lectiva.

Però em sembla que és de justícia que doni les gràcies, singularment, a en Jacint Bassó, en primer lloc, tan (o més) interessat pels Patxot com jo, pels seus encertats suggeriments als múltiples esborranys del text i per promoure l'art de passejar des de tots els punts de vista. En segon lloc, vull manifestar el meu més sincer agraïment a la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué i a la família Osorio Solé per haver compartit els seus tresors amb mi en un gir inesperat i tardà de la recerca. I, en tercer lloc, també em sento honorat per haver compartit un parell de converses amb l'arquitecte Jordi Bonet i Armengol a la seva casa del carrer de la Reina Victòria de Barcelona. Les trobades amb la senyora Gotarra i el senyor Bonet, un parell d'octogenaris amb una memòria extraordinària, m'han transportat a un món i a unes persones que van desaparèixer ja fa unes quantes dècades.

La justícia m'obliga a constatar la paciència dels alumnes de l'Escola BetàniaPatmos que, de manera molt educada, han suportat les llargues, exhaustives i reiterades explicacions sobre els Patxot a les meves classes, tant si eren d'història com si no. Espero que tots ells recordin la paraula de so rotund i esclatant i que la relacionin amb uns indrets, uns fets i uns valors que trobareu explicats en aquesta obra, i no tan sols amb la dèria d'un dels seus professors, que també.

Finalment, vull donar les gràcies als companys Santi Ruiz, un home de ciències que, com en Rafael Patxot i Jubert, també és un humanista, per acompanyar-me en aquesta recerca i per promoure el coneixement del patrimoni que ens envolta, ja sigui natural, històric o immaterial, i Herminio Alcaraz, personatge d'una vas-

ta cultura, que ha educat els seus ulls en l'observació del món a través del visor d'una càmera fotogràfica per tal de captar el que els altres hem vist però no hem sabut observar amb prou atenció, per les magnífiques fotografies que acompanyen el text. També vull reconèixer el rigor, la qualitat de la feina i els suggeriments, sempre encertats, de l'assessora lingüística Natàlia Oriol; la cura de l'Anna Llàcer en la maquetació del llibre i la magnífica portada elaborada per la professora Carme Dapena i la meravellosa il·lustració realitzada pel mestre Josep Àngel Gan.

I no puc arribar al cap del camí d'aquesta introducció sense advertir que el llibre que teniu a les mans ha estat possible gràcies a la Fundació Privada BetàniaPatmos. No és massa habitual que un centre educatiu editi llibres d'història, i que l'Escola ho hagi fet és una mostra del compromís de la Institució envers el seu propi passat i el món de la cultura. Aquest compromís, un munt d'altres coses i centenars de persones han fet i fan, d'aquesta Fundació, quelcom únic i molt especial. Finalment, també he d'agrair les ajudes rebudes de la Diputació de Barcelona i de l'Ajuntament de Barcelona per a l'edició d'aquesta obra.

Tant de bo aquest text ajudi a desenvolupar, en l'esperit de qui el llegeixi, una passió per la memòria d'aquells que ens han precedit i el desig de passejar pels indrets on d'altres, abans que nosaltres, ja van caminar. Voleu, doncs, començar a fer aquest camí?

Xavier Ciurans i Vinyeta

Santa Eulàlia de Ronçana, 22 d'abril del 2014

L'home que mirava el mar
Rafael Patxot i Ferrer (1802-1865)

A handwritten signature in dark ink, appearing to read "M. Patxot". The signature is highly stylized and cursive, with the letters "M" and "P" being particularly prominent and connected to the rest of the name. The ink is slightly faded and the background is white.

Detall de la tomba de la família de Rafael Patxot i Ferrer al cementiri del Poblenou de Barcelona. Al sarcòfag, hi ha esculpit un rellotge cronòmetre, un compàs de rutes de navegació i una brúixola. Estris de navegació i d'orientació.

Pel cementiri del Poblenou

En Rafael Patxot i Ferrer (1802-1865) va ser un ric comerciant barceloní. Va viure al barri més burgès de la Barcelona vuitcentista, al carrer Nou de Sant Francesc, a quatre passes del carrer Ample, però com molts altres de la seva categoria social, va voler gaudir d'una segona residència allunyada de la bovor urbana, i la va trobar a l'incipient carrer de la Salut, a la barriada de Pedralbes de l'aleshores encara municipi de Sant Vicenç de Sarrià l'any 1853. Per assegurar-se l'abastament d'aigua, el mateix any que va comprar la seva nova casa també va adquirir un tros de terra plantat de vinya on, ben aviat, hi va obrir pous i hi va excavar mines d'aigua que li van assegurar la provisió del líquid preciós. Els ceps verdejaven a l'indret conegut com "la Muntanya", damunt el Monestir de Pedralbes, a la vessant de la serra de Collserola. Com veurem, amb el pas dels anys, aquest paratge va modificar-se amb la construcció d'una mena de capella privada dedicada a la Mare de Déu de Lourdes primer, amb una casa per a uns masovers de la finca després, o amb l'edificació, encara uns anys més tard, d'una torre singular, un mirador. Avui, però, la petja més interessant d'en Rafael Patxot i Ferrer per aquest món no es troba a Pedralbes, sinó al barri del Poblenou, a pocs metres del mar.

L'any 1858 el senyor Patxot va fer construir un monument funerari per a la seva estimada família a la galeria porticada del cementiri del Poblenou, al Departament II d'aquesta necròpolis, la preferida de la burgesia barcelonina fins a la inauguració del cementiri de Montjuïc el 1883. Aquest és el millor testimoni de la seva vida professional. L'arc capella senyalat amb la lletra C, d'estil neoclàssic, s'aixeca al damunt d'una filera de nínxols situats arran del terra, formant una mena de terrassa limitada per una tanca de pilons units entre ells per una barra de ferro.

A la seva dreta hi ha un altre arc capella amb una porta d'arc rodó, amb el número 55 a la dovella central; al seu interior, es troba una creu de marbre al damunt d'un altar, tot enganxat al mur del fons, i a les parets laterals hi ha dues plaques, també de marbre, amb els noms d'alguns membres de la família Güell. A l'esquerra de l'arc capella dels Patxot, fent cantonada, n'hi ha un altre amb una porta de llinda plana, custodiada per dues columnes dòriques; damunt la porta, hi ha el número III, en xifres romanes i, al seu interior, una inscripció diu: "Propiedad de D. Antonio López y López".

Entre aquests dos espais dedicats a famílies i personalitats conegudíssimes de l'elit barcelonina del segle XIX, hi ha l'arc capella d'en Patxot, un burgès oblidat i desconegut, avui en dia, per tothom.

Detall de la brúixola esculpida al sarcòfag de la tomba de Rafael Patxot al cementiri del Poblenou.

L'obertura de l'arc capella dels Patxot és de llinda plana. Una reixa de ferro que arriba fins a mitja alçada de la porta tanca l'entrada. La capella es cobreix amb una volta d'aresta, pintada de color beix, amb els nervis blancs. El pas del temps i l'abandó han fet malbé aquest sostre.

Adossat al mur del fons, just al centre, hi ha un petit sarcòfag de marbre amb dos peus de lleó que li fan de potes. Al centre del vas hi ha esculpit un compàs de rutes de navegació; al costat dret, un rellotge cronòmetre i a l'esquerre, una brúixola. El sarcòfag reposa sobre una llosa amb les inscripcions "D.F.M DE VILLAR INV." i "F. CASONI ESC.", que fan referència als autors de la tomba, l'arquitecte murcià Francisco de Paula del Villar y Lozano (1828-1901), el qual va restaurar l'església del Pi (1856) i fou l'autor de l'absis de Montserrat (1876) i del primer projecte de la Sagrada Família de Barcelona, i Felipe Casoni Pizani, escultor italià, responsable de l'escut de la ciutat de Barcelona (1855) que presideix la façana de l'Ajuntament a la Plaça de Sant Jaume. Sarcòfag i llosa s'alcen al damunt d'un pedestal dividit per tres motlures, sent les plaques inferior i superior més estretes que la central, on s'hi pot llegir la inscripció "RECUERDO A MI CARA FAMILIA / AÑO 1858. / RAFAEL PATXOT."

El sarcòfag, la llosa i el pedestal estan emmarcats per dues pilastres que contenen relleus escultòrics: a la part inferior, s'observen unes cornucòpies d'on surten fruites tropicals com cacau i bananes; al fust, elements vinculats al comerç (sacs, paquets i bótes de vi i aiguardent), lligats entre ells mitjançant una corda; i a la part del capitell, estris relacionats amb l'activitat marinera, com el trident, l'àncora i unes cordes. Una llinda uneix les dues pilastres amb un rellotge de sorra alat esculpit al centre. Al damunt de la llinda hi ha un timpà, també esculpit. Al peu de l'arquivolta tornen a aparèixer fruites tropicals; a la meitat de l'arc s'hi veuen estris de navegació (sextant, compàs i esquadra) i al centre, coronant el conjunt, un globus terraqüi.

Finalment, al centre del timpà hi ha dues escenes: sota el sol, hom hi veu una locomotora de vapor, escopint fum per la seva xemeneia, a tota màquina, mentre arrossega un parell de vagons, sortint d'un túnel; al seu damunt, hi ha dos bergantins navegant per les aigües d'algun mar o oceà, un d'ells a vapor i l'altre a vela. Els elements esculpits a l'arc capella esdevenen una síntesi magnífica de l'activitat comercial i empresarial d'aquell Rafael Patxot, "un monument dedicat a l'esforçada vida del difunt."¹

Com veurem, en Patxot va ser un home interessat en tota mena de negocis, però

1. MARTÍ, Elisa; CATALÀ, Lúdia i MARÍN, María Isabel (2004). *Un passeig pel cementiri de Poblenou*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 119. Llegiu la descripció dels elements esculpits a l'arc capella d'en Patxot i altres peces arquitectòniques que els indians van deixar a Barcelona a GRANDAS SAGARRA, Carmen (2012). *Presencia de los indios en Barcelona*. Barcelona: Ambit.

el comerç marítim va ser el pal de paller de les seves activitats econòmiques, sobretot amb Amèrica, raó per la qual sempre degué mirar el mar. La seva tomba és el reflex marbrenc de la seva vida, que va ser semblant a la vida de molts altres comerciants de la ciutat. Les arrels dels Patxot, però, no es troben a Barcelona, sinó més al nord, a la vila empordanesa de Sant Feliu de Guíxols, on uns inquiets personatges van començar a bastir un patrimoni de cara al mar.

Per Sant Feliu de Guíxols

Els avantpassats de Rafael Patxot i Ferrer eren de la Cerdanya, concretament de Puigcerdà. En algun moment de la història, ja remot, un Patxot va baixar de la plana ceretana i es va instal·lar vora el mar, a Sant Feliu de Guíxols. Des del segle XVIII, en aquesta vila del Baix Empordà voltada de boscos d'alzines sureres, els Patxot es van dedicar a fabricar taps de suro destinats als productes vitivinícoles, i ràpidament van destacar en aquest camp —el primer fabricant de taps que apareix als llibres parroquials de Sant Feliu és, precisament, un tal Francesc Patxot, el 1747.² Gairebé mig segle més tard, entre els quatre principals comerciants de taps i extractors de suro, hi havia la companyia de Francesc Patxot i Fills i el negoci del seu nebot, Francesc Patxot i Marcillach. Potser per això, a finals d'aquella centúria, Joan Patxot, soci de la primera companyia, afirmava que el seu establiment era la “madre de las fábricas de tapones” de Sant Feliu, una vila que es va transformar totalment a causa d'aquella indústria, juntament amb l'intens comerç del vi, la pesca de seitó i l'elaboració d'anxoves.

La nostra nissaga no es va conformar amb la fabricació i comercialització de taps de suro. També va invertir en el comerç marítim i en la construcció naval, activitats que van facilitar el seu enriquiment econòmic. El decret del rei Carles III, que concedia llibertat a tots els ports espanyols per comerciar lliurement amb Amèrica (1778), va coincidir amb l'aparició de la indústria surera i va provocar un extraordinari moviment al port de Sant Feliu de Guíxols, que entre els anys 1781 i 1785 va esdevenir cap de província marítima. Els Patxot van saber aprofitar les oportunitats de la seva època: la companyia de Francesc Patxot i Fills va comprar i va vendre cereals i teles i es va dedicar a la fabricació de mitges de cotó, i tant aquest Francesc Patxot com el seu germà Rafael, patró de vaixells i pare de l'esmentat Francesc Patxot i Marcillach, van invertir activament en embarcacions, posseint interessos en un de cada cinc vaixells comercials de la vila empordanesa.

2. Sobre l'activitat industrial dels Patxot com a fabricants de taps de suro, llegiu ROS MASSANA, ROSA (2003). “La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX. El ejemplo de la empresa Rafael Archer, Hijo y Compañía (1817-1820)”, *Revista de Historia Industrial*, 24, p. 163-188.

Sarcòfag, pedestal i pilastres rere la reixa de la tomba de Rafael Patxot al cementiri del Poblenou. El mausoleu d'un burgès barceloní.

Relleus escultòrics de sacs, paquets i botes de la tomba del comerciant Patxot i Ferrer al Cementiri Vell de Barcelona. Reflex de les mercaderies que van enriquir la família.

Un dels múltiples negocis comercials dels Patxot fou la venda de sardines i anxoves.³ A la dècada de 1770, Rafael Patxot i Tomàs es dedicava al comerç d'aquests productes, entre d'altres. El peix s'entaforava en barrils de 22 lliures de pes, anomenats "nissarts", que regularment enviava a França, on es concentrava la major part de les vendes de la pesca salada amb què treballaven els comerciants de Sant Feliu. Així, combinant la navegació, el comerç de tota mena de productes (sobretot de cereals, peix, vins i teles) pel Mediterrani occidental i la indústria surera, es va anar forjant una petita fortuna que, en part, en Patxot i Tomàs va invertir en la formació del seu hereu, el seu fill primogènit i el de la seva esposa, Maria Teresa Marcillach.

En Francesc Patxot i Marcillach va seguir les passes del seu pare, Rafael Patxot i Tomàs, i es va formar com a navegant: el 1773 estudiava pilotatge a l'Escola Nàutica de Barcelona, un centre fundat per iniciativa de la Junta de Comerç tan sols quatre anys abans i dirigit pel cosmògraf i navegant Sinibald de Mas, una altra figura interessantíssima de la història de Catalunya.

A la segona meitat de la dècada del 1770, el jove pilot Patxot va participar en intrèpides expedicions marítimes a llocs tan distants com Rússia i el virregnat de Buenos Aires. El viatge al nord d'Europa el coneixem per la carta nàutica de les costes de Finlàndia realitzada per Tomàs Sans l'any 1775 i conservada al fons històric de la Facultat de Nàutica de Barcelona: "según la delineación que hizo de dichas costas arreglado a otras observaciones el teniente de fragata D. Sinibaldo de Mas, director de dicha Escuela, según las observaciones que hicieron en el año 1775 Ysidro Bori y Francisco Patxot, meritorios de la Escuela Náutica de Barcelona."⁴ Aquella aventura extraordinària va ser recordada durant generacions entre els membres de la família i també la premsa va mantenir viva aquella gesta quan el 18 de desembre del 1923, gairebé 150 anys després d'haver-se fet, el diari *La Vanguardia* va ressenyar el viatge de Francesc Patxot i Isidre Bori al port d'Arcàngel:

El hecho tuvo gran resonancia. Carlos III, eximio propulsor de toda clase de adelantos e iniciativas, mandó publicar en la Gaceta la memoria descriptiva que escribieron los dos mozos, y el viaje sirvió para que se cruzaran entre el gobierno ruso y el español felicitaciones, acciones de gracias y otros cumplidos diplomáticos. Si nos propusiéramos ahondar en el episodio nos hallaríamos indudablemente con que el objeto y fin de este viaje no fue el deseo de aventuras abrigado por los dos flamantes pilotos, sino un plan mercantil, un propósito de exploración comercial.

3. Biblioteca de Catalunya (BC). Fons de la Reial Junta de Comerç de Catalunya, lligall XXV, caixa 36, números 1-12.

4. Fons Històric de la Biblioteca de la Facultat de Nàutica de Barcelona (Universitat Politècnica de Catalunya). Fons documental. Col·lecció de mapes i cartes nàutiques, document número 115.

La darrera sentència del redactor del diari barceloní és absolutament il·lustrativa del tarannà d'aquells homes: allò que els empenyia a navegar per mars llunyanes no era un afany romàntic d'aventures, sinó una voluntat ben racional de forjar una prosperitat econòmica que va caracteritzar les dècades centrals del Set-cents.

D'altra banda, a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols, es conserva el diari de navegació del mateix Francesc Patxot i Marcillach quan va fer de pilot de la sagetia Purísima Concepción y San José del capità Josep Galup de Calella. Aquella embarcació va fer la travessia de Cadis a Montevideo entre els anys 1776 i 1778, en una expedició militar.⁵ Era la primera vegada que un membre de la família Patxot es va relacionar amb la capital de l'Uruguai. Com veurem, anys més tard els lligams entre aquella nissaga ganxona i Montevideo van ser molt forts, tant des del punt de vista econòmic com familiar. El comerç amb Amèrica també va esdevenir cabdal per a la història del país.

Així doncs, Francesc Patxot va mantenir el negoci familiar de la fabricació de taps de suro però, a més, també va desenvolupar una carrera comercial gràcies a la seva formació com a capità de vaixells. La compravenda de tot tipus de mercaderies, cada cop més important, no la va fer tot sol, sinó que va comptar amb la col·laboració dels seus germans, de manera que a la dècada del 1790, mentre ell mantenia la casa dedicada a la indústria tapera i al comerç de Sant Feliu i capitanejava vaixells, els seus germans Antoni i Josep es van traslladar a Barcelona per tal d'impulsar el comerç internacional, i el seu altre germà Rafael feia el mateix des de Palerm. Els negocis es compartien amb la família i la família esdevenia una empresa amb sucursals que esquitxaven la riba del Mediterrani. Aquella intimíssima unió de parentela i empresa comercial va esdevenir una característica dels Patxot i de moltes altres nissagues catalanes.

En Patxot de Palerm degué ser un comerciant molt actiu. Coneixem ben poques coses de la seva vida, però un parell de documents resulten ben il·lustratius de la mena d'assumptes a què es va dedicar.⁶ A inicis del segle XIX, un comerciant de Tarragona, conegut amb el nom de Francesc Satorres, havia de rebre un carregament de blat que duia un vaixell procedent del port d'Odessa. La guerra declarada en aquella època, però, va fer que la nau russa ancorés al port de Palerm. Aleshores, en Patxot es va encarregar de fer arribar la càrrega del vaixell d'Odessa al Principat, això sí, cobrant una comissió de 4.000 duros. Posteriorment, el comerciant català resident a Sicília encara va exigir el pagament d'unes altres quantitats que havia de rebre a través dels seus germans Antoni i Josep, fet que va irritar en Satorres i que va provocar l'inici d'una causa judicial.

5. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols. Fons patrimonials i familiars. Fons de la família Patxot.

6. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, C, 469 i 6.858.

El segon exemple de l'abast comercial d'aquell Rafael va començar l'any 1805, quan ell mateix va reconèixer deure 434 unces en moneda siciliana al comerciant de Maó Teodoro Ladico. Un parell d'anys després, però, en Patxot va morir. En el seu testament, va nomenar hereu universal el seu germà gran, Francesc, i va disposar que s'utilitzessin els béns que tenia a Marsella per fer front al pagament d'en Larico. Com que l'hereu de Sant Feliu va retardar el pagament del deute, es va ventilar una altra causa al Tribunal de Comerç de Barcelona. Hom té la sensació, doncs, que aquell home va treballar amb els seus germans, va actuar en tota mena de negocis comercials i va acumular alguns béns que van acabar engrandint la casa pairal de Sant Feliu de Guíxols.

Per la seva banda, l'Antoni i en Josep Patxot i Marcillach van seguir el camí dels seus germans Francesc i Rafael en el món dels negocis. Ells dos van crear una societat amb el nom de Patxot Hermanos a finals de la dècada de 1780 o bé a inicis de la de 1790 i es van establir a Barcelona. Per tant, ambdós van fundar la branca dels Patxot a la capital catalana. Allà les oportunitats de negoci es multiplicaven: ja feia uns anys que s'havien fundat la Companyia de Comerç i la Junta Particular de Comerç de Barcelona, s'havien instal·lat manufactures tèxtils i la ciutat es desenvolupava en tots els àmbits. Tot i que les malvestats econòmiques, socials i polítiques van tornar a les dècades de 1780 i 1790 (els rebomboris del pa del 1789 en són un exemple), la ciutat comtal era un bon lloc per intentar fer-hi fortuna i prosperar.

Per la façana marítima de Barcelona

Un cop ancorats a Barcelona, l'Antoni i en Josep Patxot es van dedicar a fer negocis amb tot allò relacionat amb el món del comerç. Diversos documents donen testimoni dels seus afers mercantils. Per exemple, l'any 1785 els dos germans, juntament amb la societat ganxona Patxot i Fills i el seu parent Fèlix Ferrer, van prestar 1.000 lliures als mariners Francesc Font i Jaume Payet, de Tossa de Mar, per a un viatge que aquests últims volien fer a la ciutat mexicana de Veracruz.⁷ Els prestamistes havien de recobrar el capital invertit i obtenir, a més, un benefici del 30% per cada any que els navegants estiguessin fora. La inversió dels Patxot va quedar garantida “ab vuitanta pipas vi negra que tenim [els navegants Font i Payet] carregadas ab lo bergantí Nostre Senyora del Carme y Santa Rita del patró Llorenç Viñals de Mataró”. Però vet aquí que en Font i en Payet, un cop feta la travessia, no van satisfer el deute, cosa que va originar un plet judicial.

7. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, C, 12.016.

Un segon exemple de les aventures econòmiques dels Patxot barcelonins va tenir lloc l'any 1791, quan l'Antoni va tornar als tribunals per exigir que la companyia d'assegurances corunyesa sota la invocació de la Puríssima Concepció i Santiago apòstol pagués 836 lliures per una assegurança valorada en 2.500 que els germans Patxot havien signat per un carregament de blat i d'ordi que la pollacra Santo Ángel de la Guarda duia quan va naufragar a Porto Farina (nom antic de l'actual ciutat de Ghar El Melh, a la costa nord de Tunísia).⁸

El fet que aquests dos negocis acabessin davant d'un jutge no ens ha d'estranyar, ja que la font utilitzada per conèixer aquestes activitats és l'antic Tribunal del Comerç de Barcelona. Allò transcendent és la mena de negocis que van originar els processos: crèdits al comerç amb Amèrica i importació de cereals mediterranis.

Encara un darrer exemple de la vida econòmica dels Patxot en aquella època. L'acció va ocórrer l'any 1812 quan en Josep Patxot residia a Maó: “[el propi Josep] despachó en la misma época el citado bergantín [el bergantí espanyol Nuestra Señora del Carmen, del capità Josep Reig] en lastre con destino a Malta o la Morea para cargar de cereales por su cuenta y riesgo.”⁹ Aquella expedició tenia la finalitat de comprar blat al Mediterrani oriental per vendre'l a les Illes Balears o bé a la península. Desgraciadament, el negoci va fer aigües quan: “dicho buque con el cargamento que conducía de trigo y maíz fue apresado a su regreso de la Morea el veinte y seis de Mayo del citado año mil ochocientos doce por un corsario y conducido a Trípoli, donde lo tuvieron detenido mucho tiempo después de haberse apoderado aquel bajá del cargamento y de haber saqueado el buque.”

Malgrat els corsaris i els naufragis i els morosos, els germans Antoni i Josep Patxot i Marcillach són una mostra excel·lent de l'ascendent burgesia mercantil catalana. Els comerciants com ells van ser els grans protagonistes de la burgesia catalana del segle XIX. S'ha arribat a dir que, en aquella època de canvis industrials, Catalunya va continuar essent un poble de comerciants.¹⁰ De fet, a les dècades de 1830 i 1840, les empreses i les inversions mercantils només eren superades per la banca-assegurances i per la indústria tèxtil. Aquests negociants participaven en afers econòmics ben heterogenis com ara el món de les finances, el moviment de mercaderies de tota mena, els contractes amb l'Estat per proveir l'exèrcit o els serveis de correus. Els nostres homes van seguir aquest camí, però no el van fer sols.

En les seves aventures econòmiques, els Patxot van establir aliances amb altres nissagues i els matrimonis sempre han sigut una bona eina per segellar pactes. A la vila marinera de Blanes, prop de Sant Feliu de Guíxols, hi van viure un altre

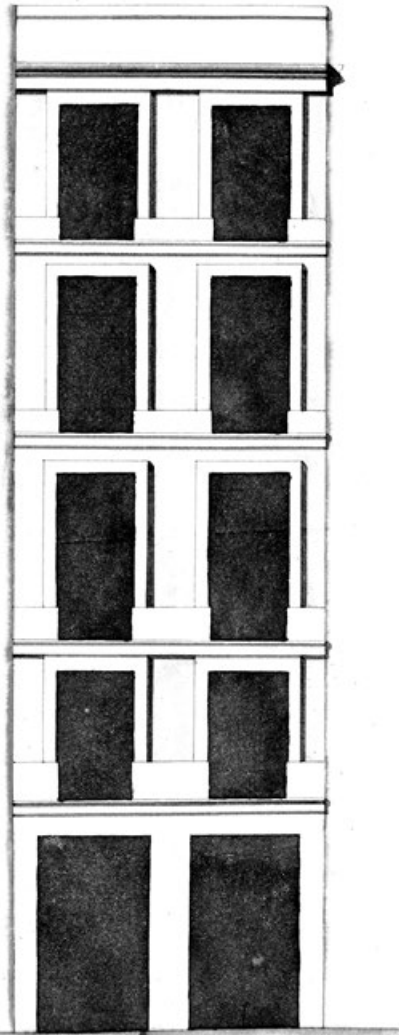
Projecte per reedificar la façana de la casa que Antoni Patxot i Marcillach tenia al carrer Nou de Sant Francesc presentat l'any 1801. (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Fons d'urbanisme i obres. Expedient 1801/140).

8. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, C, 5.197.

9. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), notari Josep Manuel Planas i Compte, *Protocolo en el que se continua...*, 1.7.1858 – 23.12.1858, f. 31-32.

10. Sobre la burgesia catalana del segle XIX, recullo les idees de VICENS VIVES, Jaume i LLORENS, Montserrat (2010). *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Editorial Vicens Vives, Col·lecció Jaume Vicens i Vives, obra escollida, i CABANA, Francesc (2011). *La burgesia emprendedora*. Barcelona: Editorial Proa, p. 17-78.

*Vista à Frente de la casa de Antonio Patxot en la
Calle nueva de Sⁿ Joan de Ais.*

Palmos-

5

10

20

30

40

50

60

Catalanes

Juan Fabrega y Rabasa

comerciant, Fèlix Ferrer, casat amb Anna Maria Boter, i les seves tres filles. Els caps d'ambdues cases degueren convenir que la unió i la col·laboració entre elles resultaria beneficiosa, de manera que van organitzar un triple casament: en Francesc Patxot i Marcillach, l'hereu de Sant Feliu, es va casar amb Cristina Ferrer i Boter, i ambdós van residir a la casa pairal de l'Empordà; l'Antoni ho va fer amb Francesca i en Josep va unir-se a Anna Maria. Aquestes dues parelles van fixar la seva residència a una casa veïna de la capella del Sant Esperit de Barcelona, concretament al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc, una residència que havia estat adquirida per l'Antoni l'any 1801. Als baixos d'aquell edifici, els dos germans hi van establir el despatx des d'on treballaven i feien els seus negocis mercantils. Allà hi devien tenir la seva oficina comercial i potser un petit magatzem amb mercaderies. Els altres pisos van esdevenir la llar d'aquelles famílies. Com veurem, l'estratègia de celebrar múltiples matrimonis entre els fills i les filles de dues famílies per segellar una aliança econòmica va ser habitual en aquella època.

Un dels quatre germans va esdevenir el progenitor del nostre primer Rafael. En Josep Patxot i Marcillach va néixer, com els seus germans, a la vila de Sant Feliu de Guíxols pels volts de l'any 1770. A inicis del segle XIX, ell i la seva dona, Anna Maria Ferrer i Boter, van canviar de domicili en més d'una ocasió, tal com ho demostren les ciutats on van néixer alguns dels seus fills (Barcelona, Tarragona, Maó), segurament condicionats pels esdeveniments de l'època (sobretot la Guerra del Francès del 1808 al 1814). Com hem vist, al costat dels seus germans, aquell home va fer fortuna i diners i alguns els va invertir en la compra de béns immobles, de manera que l'any 1849, quan va entregar el seu testament tancat, se'l qualificava d'hisendat.¹¹ Sens dubte, la seva generació havia progressat molt i havia establert les bases per tal que els seus descendents desenvolupessin nous projectes que els durien més lluny encara, per uns camins que ells no haurien imaginat mai.

En Josep i l'Anna Maria van tenir, com a mínim, sis fills. El primogènit, Rafael, és el protagonista d'aquest capítol i en parlarem tot seguit, però el més famós, i no pas per l'economia sinó per la literatura, va ser en Fernando Patxot i Ferrer. Nascut l'any 1812 a Maó, sembla que a l'escola va destacar per una gran memòria i pel seu interès pels clàssics. Va estudiar filosofia al Col·legi Tridentí de Barcelona i dret a la Universitat de Cervera (1829-1834), on va arribar a dominar el llatí com si es tractés d'una llengua pròpia. Establert de nou a la capital catalana, es va casar amb Teresa de Lasarte. Durant uns anys va exercir de Fiscal a la Intendència militar, fins que va renunciar al càrrec per dedicar-se a les lletres.

11. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Libro décimo séptimo de contratos*, 5.1.1849 – 31.12.1849, f. 181r. L'any 1825, en Josep Patxot havia heretat els béns del seu germà Antoni, entre d'altres la casa del carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona.

En Fernando va destacar com a escriptor (sent un exponent diàfan del romanticisme), traductor i divulgador d'obres d'història. Les seves novel·les es caracteritzen pel predomini del sentiment, l'enyorança del passat i una irresistible atracció pel misteri. Tot plegat, ben propi d'un romàntic. En canvi, sembla que era un home profundament religiós i modest, motiu pel qual signava la majoria dels seus textos amb un pseudònim, el d'Ortiz de la Vega.¹² L'obra més coneguda d'aquest Patxot porta per títol *Las ruinas de mi convento* (1851), una novel·la de fulletó traduïda a molts idiomes, que continuà amb *Mi claustro* (1856). El romàntic Patxot va ser un erudit, amant de la història i la geografia. Va esdevenir un autor prolífic i un editor infatigable. De fet, a la dècada de 1840, juntament amb la seva muller Teresa i el seu cunyat, José Maria de Lasarte, va fundar una societat editorial. També va fundar el diari *El Telégrafo* (1858), un mitjà de comunicació d'ideologia progressista i democràtica que, posteriorment, va dirigir el seu cunyat Manuel de Lasarte i el seu fill, Manuel Patxot.¹³

Així, el lletraferit va esdevenir empresari i va fer una vida de burgès, com devien fer els altres membres de la família. En aquest sentit, es conserva un curiós document que reflecteix un retall de la vida privada d'aquell senyor de Barcelona durant els mesos d'estiu. Es tracta d'una font poc freqüent en aquesta nissaga, de la qual només hem pogut rescatar documents notariais o judicials de caràcter eminentment patrimonial i, per tant, d'una fredor distant. El que llegirem a continuació és una finestra oberta a la quotidianitat més personal:¹⁴

Meses de Junio, Julio y Agosto.

Levantarse a las 5: hora y media de trabajo. Componer.

A las 7 se toma chocolate, se leen los diarios, se toma la sopa; se mandan los niños a la escuela.

De 9 y media a las once y media, dos horas de trabajo. Componer.

De 12 a dos arreglar estantes, hacer los envíos que se me pidan, y leer un capítulo del *Quijote* y *Granada*.

A las dos se come. Entretenimiento con los niños. Mandarlos a la escuela. Recuerdos históricos, científicos y biográficos, por medio de las efemérides, de 3 ½ a 4 ½.

A las 4 ¾ se toma chocolate, se repasan las camas de los niños.

De 5 a 7 solaz y paseo.

De 7 a 8 entretenimiento con los niños.

De 8 a 10 entretenimiento de lectura y principios de inglés por el método Jacotot.

Cena y rezo, y acostarse.

12. Sobre en Fernando Patxot, llegiu MONTORBIO JOVER, José Ignacio (1985). *Perfiles libresco de un romántico menorquín. El legajo "Papeles de Patxot" en la "Pequeña Biblioteca Menorquina de Son Vives"*. Separata de la *Revista de Librería Antiquaria*, nº 9, abril 1985, Barcelona.

13. L'any 1879 aquest diari va canviar de nom i es va dir *El Diluvio*. Aleshores es va convertir en una de les publicacions de referència de l'extrema esquerra i les seves planes eren devorades per la menestralia. L'any 1898 era la tercera publicació del país en nombre d'exemplars diaris. Per a la història del diari, vegeu HUERTAS, Josep Maria [dir] (1995). *200 anys de premsa diària a Catalunya*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, p. 128-129.

14. MONTORBIO JOVER, José Ignacio (1985). *Op.cit.*, p. 9.

La lectura de diaris, la feina, l'escolarització de les criatures, el gust per la literatura, la passió per la xocolata, els passejos, les classes d'anglès i els "entretenimientos" infantils d'aquell home reflecteixen la manera de viure d'una família i d'una classe social, la burgesia barcelonina de mitjans del segle XIX. Fernando Patxot va morir l'any 1859 a conseqüència d'una caiguda.

Les dues novel·les més populars d'en Fernando, *Las ruinas de mi convento* i *Mi claustro*, mereixen una menció especial perquè en les seves línies hi ha quelcom d'autobiogràfic o, si més no, d'històries inspirades en el que degué veure i escoltar a casa seva. Així, per exemple, al primer capítol s'hi pot llegir: "Nací en medio del mar. El Océano es mi patria. Mi padre era un navegante, y su esposa quiso acompañarle en sus viajes." Cal recordar que ell havia nascut a Menorca, una illa del Mediterrani que l'escriptor sempre va sentir com a pròpia (tant és així que, a la seva mort, els seus parents van publicar un document per homenatjar-lo on hi van insertar un petit plànol de Maó), i que el seu oncle havia sigut un jove i intrèpid navegant per les aigües del Nord d'Europa i per les costes de l'Uruguai, unes històries que devia conèixer molt bé.

La mar i el seu món estan presents a la novel·la, com també ho van estar a la vida dels Patxot:

A los seis años era yo un verdadero marino, y había tomado una afición intensa al *San Rafael*, bergantín que me vió nacer. Era nave de mucho aguante, y cuando navegábamos a bolina desahogada, y ganábamos las aguas de algún otro buque, señoreándose el nuestro con la vela, no me era dable disimular mi satisfacción. [...] Si a veces nos tomaba un chubasco de viento con las velas arriba, el desorden con que los marineros corrían de una a otra parte para aferrarlas, era para mi el más interesante espectáculo.¹⁵

Curiosament, l'autor destaca la devoció que el pare del protagonista de la novel·la professava a un objecte del camarot d'aquell bergantí: "Pendiente del techo ardía en la cámara, de día y de noche, una lámpara de plata, delante de un hermoso cuadro que representaba el arcángel san Rafael, patrono del buque, llevando de la mano al joven Tobías."¹⁶ El nom de Rafael, doncs, ja era el més tradicional entre els homes d'aquella nissaga i aquest petit detall va quedar reflectit a la novel·la i es va mantenir al llarg de diverses generacions (l'avi d'en Fernando es deia Rafael; el seu oncle de Palerm va dur aquell nom; el seu germà gran també se'n va dir, així com el nebot d'aquest darrer i el gendre d'aquest nebot). En definitiva, aquella va ser una família de Rafaels.

15. Fragments extrets de l'edició de PATXOT, Fernando (1899). *Obras de Fernando Patxot. Las ruinas de mi convento. Mi claustro*. Barcelona: Luis Tasso, p. 1-2. He d'agrair la consulta d'aquesta obra a l'Associació Cultural Llibre Viu de Mataró.

16. Ídem, p. 7.

Trident, àncora i estris mariners
esculpts a la tomba del primer
Rafael d'aquesta història.

A *Las ruinas de mi convento*, el protagonista, un tal Manuel (que també fou el nom del seu fill), queda orfe als deu anys, després d'un enfrontament entre el seu pare i un corsari francès el 1813; per aquest motiu, és acollit pels seus oncles que viuen en una població inspirada, sens dubte, en Sant Feliu de Guíxols: "La villa de donde eran oriundos mis padres [...] En sus cercanías no corre ningún río caudaloso; allí cerca no hay lagos ni grandes arboledas; pero hay playas en las que baten las olas; hay colinas de granito que se internan en el mar y le dominan; hay, en fin, un puerto formado por la naturaleza, circundado de bosques, y cuyos muelles y andenes los forman las montañas."¹⁷

Allà, el jove Manuel s'enamora de la seva cosina Adela, però l'oposició del seu oncle a aquell amor provoca que el protagonista marxi cap a la ciutat, malgrat que en aquells moments pateixi una epidèmia terrible (efectivament, l'any 1821, quan se situen tots aquests fets novel·lats, la febre groga va assolir Barcelona, de manera que les autoritats sanitàries van arribar a ordenar als barcelonins d'abandonar la ciutat). Allà coneix al frare franciscà José, el pare guardià d'un convent, i l'impressiona de tal manera que decideix fer-se religiós com ell i entrar com a novici a una casa religiosa situada al costat del mar. Probablement, el pare guardià de la novel·la fou un personatge real, fra José Planas, del desaparegut convent de Sant Francesc d'Assís, a qui l'autor degué conèixer prou bé pel fet de trobar-se a quatre passes de la llar paterna del carrer Nou de Sant Francesc.

Volví, pues, al convento en donde pasé mi noviciado. Recorrí de nuevo aquellos largos corredores, aquellos espaciosos patios, y aquel huerto que yo había cultivado. Postreme otra vez delante del altar en donde pronuncié mis votos; pisé aquellas losas sobre las cuales permanecí tendido y desde donde oí aquel ¡ay! que por tantos días turbó mi sosiego. La celda que esta vez me destinaron daba al mar, y desde ella oía en los días de bonanza el monótono susurro de las olas que salpicaban las rocas, y en los de borrasca, a pesar mío, interrumpía a veces mi rezo para escuchar el estruendo de los rompientes mezclados con los silbidos del viento. [...] Entre el mar y mi celda mediaba un pequeño patio y la muralla que por aquel lado defiende la ciudad y opone un dique a las olas.¹⁸

Aleshores, la novel·la s'esplaià amb la descripció de l'onada incendiària de convents que va tenir lloc a Barcelona l'estiu del 1835; narra l'assassinat de fra José i la destrucció de l'església i del convent de Sant Francesc:

Principié por el coro, el cual no reconocí más que por su sitio. Casi me fue

17. Ídem, p. 10-11.

18. Ídem, p. 247 i 250.

imposible dar en él un paso. El templo ya no estaba oscuro. La luz de la luna penetraba en él por las bóvedas destrozadas y por todas partes abiertas. Todo eran escombros y ruinas. Algunos objetos venerados quedaban en pie como para indicar el sitio que antes ocuparon los demás. Las celosías de las tribunas habían desaparecido. Las mismas tribunas estaban medio desquiciadas, y con dificultad pude andar por ellas.¹⁹

I les bullangues anticlericals de l'època, que els Patxot degueren presenciar també:

Nada más horroroso que la desaforada gritería de la muchedumbre que en aquel momento pasaba por debajo de la ventana. Aquello no eran voces humanas, no eran gritos que se hubiesen oído en alguna parte, no eran los clamores más terribles en la guerra acostumbrados, ni los alaridos salvajes de gente victoriosa: eran una especie de aullidos agudos, vibrantes, prolongados, salidos a un tiempo de las fauces de mil fieras salpicadas de sangre, y de ella tanto más sedientas cuanto más bebido habían.²⁰

Mentre en Fernando es dedicava plenament a la literatura, on hi va reflectir part de les seves pròpies experiències, tal com fan molts escriptors, els seus germans, Jaume i Josep Patxot i Ferrer, van continuar la tradició familiar de l'avi Patxot i van esdevenir capitans i pilots de vaixell. Algun document els descriu com a “capitanes y pilotos de la carrera de América”, i van treballar en el negoci del comerç marítim que dirigirien el seu pare i els seus oncles primer i que després va gestionar el seu germà gran Rafael. Per exemple,²¹ l'octubre del 1841 el bergantí-goleta *Nosotros*, “forrado y claveteado en cobre”, capitanejat per en Jaume Patxot, va marxar del port de Barcelona en direcció a la ciutat de Montevideo. El capità advertia en un anunci a la premsa que admetia càrrega i passatge, “para los que tiene mucha comodidad en su espaciosa y despejada cámara”. Qui volgués treure un bitllet per a la capital de l'Uruguai havia d'acudir al carrer Nou de Sant Francesc. Sabem que uns anys més tard, el 1862, en Jaume Patxot i Ferrer era ajudant de la Capitania del port de Barcelona.

Per la seva banda, a la dècada dels anys 1840, en Josep Patxot primer va capitanejar una corbeta anomenada *Plácida* i matriculada a la ciutat d'Eivissa i després va comandar un bergantí que duia el nom de *Romántico* i que lluïa una matrícula de Santiago de Cuba.²² En aquella època, ell també es va dedicar a creuar l'oceà Atlàntic en diverses ocasions, transportant mercaderies com ara caoba, cacau, cafè, sucre, tabac o cotó de ports americans (Santiago de Cuba, l'Havana o Nova Orleans) cap a ciutats del Mediterrani (Barcelona o Marsella). Sovint va omplir

19. Ídem, p. 299.

20. Ídem, p. 330.

21. Llegiu el diari *El Constitucional*, 15 d'octubre del 1841, p. 4.

22. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 9.577, 10.594, 4.153 i 6.755.

aquells vaixells amb carregaments per a la casa consignatària dels senyors Patxot i Cibils, encapçalada pel seu germà Rafael, mantenint la tradició de la feina en família, tan característic d'aquella societat.

Els altres fills d'en Josep i l'Anna Maria van ser en Joan Patxot i Ferrer, que degué morir força jove, i una dona, Maria Patxot i Ferrer, casada amb el ganxó Joan Rabell i Torras. Aquesta parella, de qui en coneixem ben poques coses, va tenir un paper fonamental en aquesta història, com veurem més endavant.

El patriarca, l'hisendat Josep Patxot i Marcillach, va entregar el seu testament l'any 1849 i aquest es va obrir el 1851, l'any de la seva mort.²³ Tenia 80 anys i una pulmonia el va dur a la tomba quan encara vivia al carrer Nou de Sant Francesc. Aquell burgès va ser sepultat al nínxol que tenia al cementiri de Barcelona, el de l'est, al Poblenou, “volent que lo meu funeral y exsèquias se celebriant sens fausto algun”, tal com dictava la moral de l'època. Va llegar l'usdefruit de tots els seus béns a la seva dona, Anna Maria. Va donar 800 duros de plata a cadascun dels seus fills (Jaume, Fernando, Josep i Joan) i a la seva filla Maria, que ja havia enviuat, li va cedir una habitació de casa seva, i si no hi podia viure, va ordenar que el seu hereu li passés tres duros mensuals “perquè pugués llogarse un petit piset per trasladarsi”; també li va llegar el “vale” de 200 duros de plata que havia fet al seu gendre, en Rabell, “que graciosament li deixí per anar a especular en Cuba” —la família Patxot, doncs, va estar en contacte amb altres nissagues de Sant Feliu que van fer les Amèriques. Finalment, Josep Patxot va nomenar hereu el seu fill primogènit, Rafael Patxot i Ferrer.

L'esposa, Anna Maria Ferrer, només el va sobreviure cinc anys més i va morir l'any 1856. Aleshores es va obrir el seu testament.²⁴ Com el seu marit, ella també volia “que los funerales y ecsequias, se celebren sin pompa alguna”, però va encarregar la celebració de 400 misses resades per a la salvació de la seva ànima i la dels seus i va deixar “cuatro reales vellón por la limosna presentada en reales órdenes” als “lugares santos de Jerusalén”. A continuació, va llegar 400 duros a cadascun dels seus fills, Jaume, Fernando, Josep i també als seus néts Dolors i Conchita Patxot i Lasarte, que van representar el seu difunt pare, Joan Patxot i Ferrer. A més, al seu fill Fernando, l'escriptor, li va donar “la imagen del Señor crucificado que está dentro de una escaparaté”. La testadora es va entretenir una mica més en les deixes a la seva filla enviuada, Maria, per “el particular cariño le profieso”, atorgant-li 100 duros en moneda d'or i plata; les joies, els sis coberts de plata i els mobles i la roba que la testadora es va reservar a la mort del seu espòs Josep; a més, va ordenar que el diner que ella posseís en el moment de la seva mort li fos

23. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Libro décimo nono de contratos*, 3.1.1851 – 24.12.1851, f. 14r – 16.

24. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 1.1.1856 – 31.12.1856, f. 587r – 589.

entregat “para que lo distribuya del modo que de palabra le tengo comunicado” i, finalment, va manifestar la seva voluntat que després de la mort de la Maria, el seu hereu “continue en ceder, por el tiempo de dos años, a mis dos nietos Rafael y Concepción Ravell y Patxot, la habitación de la casa que mi difunto marido tenía señalada a su madre, María Ravell, de la cual le quedará agradecida.” També es va recordar dels seus altres néts i va llegar 50 duros a cadascun d’ells. Finalment, tal com havia fet el seu marit, va nomenar hereu el seu fill primogènit, Rafael Patxot i Ferrer.

Ella i el seu difunt espòs van ser la generació que va deixar Sant Feliu de Guíxols per instal·lar-se a Barcelona, una ciutat que creixia gràcies a la indústria i al comerç. Va ser a la capital catalana on van transcórrer la majoria de passes del primer Rafael d’aquesta història, un home que va heretar un negoci mercantil per la Mediterrània i un edifici al carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona i que va esdevenir un comerciant activíssim amb Amèrica, un empresari del ferrocarril, un petit banquer i un propietari d’immobles a Pedralbes. Ell va conèixer les històries del seu intrèpid oncle quan era aprenent de pilot i feia viatges a Rússia i Amèrica; ell es va relacionar amb els seus cosins de Sant Feliu de Guíxols i va saber que un d’ells en va arribar a ser alcalde i un destacat industrial; ell va treballar amb alguns dels seus germans i va observar la carrera literària d’en Fernando. En definitiva, aquest primer Rafael va acumular tot tipus de patrimonis que va intentar engrandir i enfortir. Però el que va resultar ser més important fou l’aliança que va establir amb una altra família de l’Empordà que, probablement, li va canviar la vida i el va integrar en una xarxa comercial d’abast mundial. Els camins de la seva història passen per la capital catalana i la uruguaiana.

Per Barcelona i Montevideo

Rafael Patxot i Ferrer va néixer a Barcelona l’any 1802 i va residir al carrer Nou de Sant Francesc. Va conèixer altres indrets a causa dels trasllats dels seus pares a diverses ciutats mediterrànies els primers anys del segle XIX. Fos a un lloc o a un altre, el cert és que de ben petit va viure en un ambient caracteritzat per la navegació i pels negocis comercials. A la dècada del 1830 es va casar amb una ganxona, Beatriz Cibils i Puig, nascuda l’any 1816. Aquell fet va esdevenir absolutament transcendent en la vida d’en Rafael i dels seus. Potser el matrimoni amb la Beatriz el va apropar als Cibils, o qui sap si aquella unió va ser la manera d’assegurar una

aliança econòmica anterior. El cert és que, com veurem tot seguit, la relació entre els Patxot i els Cibils va ser molt intensa durant desenes d'anys.

El 1840, per raó del matrimoni “tiempo hace celebrado” entre en Rafael Patxot i la Beatriz Cibils, la parella va signar els seus capítols matrimonials.²⁵ En ells, es diu que la Beatriz era filla d'un tal Jaume Cibils, “hacendado de la villa de San Felio de Guíxols”, i de Maria Puig, sent en aquell moment ambdós veïns de Barcelona. Els pares van donar a la seva filla 1.600 duros en moneda espanyola i 100 duros més d'igual moneda “para la compra de cómodas y a más la ropa y apéndices nubciales correspondientes a su estado”. Només les famílies benestants podien dotar les seves filles amb aquelles quantitats, de manera que cal preguntar-se qui eren els Cibils.²⁶

La família Cibils, com moltes altres nissagues de Sant Feliu de Guíxols dels segles XVIII i XIX (inclosos els Patxot o els Rabell), es va dedicar a la navegació i al comerç amb Amèrica molt aviat. El pare de la Beatriz, Jaume Cibils i Martí, va ser un comerciant, tal com ho havien sigut el seu avi, Jaume Cibils i Trebul, i el seu besavi, que també es va dir Jaume Cibils. El primer Cibils que va viatjar a Amèrica fou el pilot Josep Cibils i Martí, l'oncle de la Beatriz, l'any 1811. Un temps després, aquell navegant va decidir instal·lar-se a Montevideo, on el 1831 va rebre els seus nebots Jaume Cibils i Puig i Jaume Romaguera i Cibils. En Jaume Cibils i Puig va seguir el camí que ja havia fet el seu germà Agustí, qui l'any 1830 havia embarcat cap a Cuba, on el va reclamar el seu altre oncle, Josep Puig i Fontclara, germà de la seva mare, Maria Puig. Dos germans més, Josep Maria i Frederic Cibils i Puig, també van acabar marxant cap a la capital de l'Uruguai pels volts de l'any 1835, on més tard s'hi van traslladar l'Agustí i el seu tiet. D'aquesta manera, els germans Cibils i un bon grapat de parents més van establir una sòlida base comercial a la capital de la joveníssima República de la Banda Oriental.

A Montevideo, Jaume Cibils i Puig, el germà gran de la Beatriz i l'hereu de la nissaga, va assumir la responsabilitat de crear una gran aliança a partir de la casa comercial del seu oncle, ampliant el negoci cap a la navegació, el comerç amb tot tipus de productes, la banca i la producció de carn salada. Per aconseguir-ho, es va associar amb el comerciant i terratinent Fèlix Buxareu i Alsina (1786-1855), un altre català nascut a Canet de Mar i establert a Montevideo des del 1805.²⁷ Per tot el que va suposar el contacte amb aquell altre immigrant, val la pena conèixer la història d'en Fèlix Buxareu.

En Buxareu, tal com apareix als documents escrits en castellà, va ser un home

25. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberch, *Libro octavo de contratos*, 2.1.1840 – 24.12.1840, f. 145r – 147.

26. Sobre els Cibils i la seva relació amb els Patxot, llegiu YÁÑEZ GALLARDO, César (1996). *Saltar con red. La temprana emigración catalana a América. ca 1830-1870*. Madrid: Alianza Editorial, p. 149-162.

27. Sobre Fèlix Buxareu, llegiu MARIANI, Alba (2004). *Los extanjeros y el alto comercio: un estudio: Jaime Cibils i Puig (1831-1888)*. Montevideo: Universidad de la República, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, p. 31-36.

d'origen humil, ansiós de treballar i fer-se ric, com tots els desesperats, aventurers, emprenedors o perdularis que van marxar a fer les Amèriques. Sembla que es va embarcar il·legalment amb la complicitat d'uns mariners i va desembarcar a Montevideo “en una pipa vacia que se dejó caer de una de las bordas del buque y tras la pipa un bulto, un hombre, un muchacho que, a poco, estaba asido con ambas manos a tan original medio de transporte.”²⁸ A la capital de l'Uruguai Buxareu va aconseguir una feina al salador de carn d'un gallec, Antonio Pereira, i amb ell va aprendre l'ofici de salador i de comerciant. Aquell jove captava el funcionament dels negocis molt ràpidament, de manera que al cap d'un temps va ser capaç de fundar el seu propi establiment econòmic. L'any 1836 ja posseïa 36 negres esclaus al salador de los Pocitos, a Montevideo, un lloc on els caps de bestiar podien arribar amb facilitat i des d'on podia exportar “tasajo”, la carn salada, sense pagar els impostos deguts a la duana. Aleshores es dedicava fonamentalment a exportar aquell producte cap a Cuba i ho feia amb el seu propi vaixell, anomenat La Plácida.

Amb el pas dels anys, aquell jove i pobre il·legal es va anar transformant en un empresari afortunat i respectable i va necessitar un col·laborador, el qual va trobar en la persona d'un altre immigrant català, un pilot entès en càlculs i inversions i que comptava amb excel·lents relacions familiars a l'Havana i a Barcelona: en Jaume Cibils i Puig, el qual va passar a dirigir el salador.

Aviat en Buxareu va fer créixer el seu cercle de coneguts. Ell mateix es va casar amb Petrona Reboledo Santos, una criolla filla de gallecs que havien anat a poblar la Patagònia. Així va consolidar la seva condició de propietari. També va mantenir una estreta relació amb qui fou president de la jove República, el polític i militar Manuel Oribe, un vincle que va enfortir amb el casament d'un fill seu, Félix Segundo Buxareo, amb María Josefa Oribe, una filla del general. La progressió social seguia les passes de l'èxit en el món dels negocis, que es van diversificar: la importació i exportació de productes; la construcció d'un moll i uns magatzems per millorar el seu comerç; la concessió de préstecs i hipoteques o la compra de béns immobles. Moltes d'aquelles operacions van ser fetes al costat del seu col·laborador més íntim, el jove Cibils nascut a Sant Feliu de Guíxols.

El ganxó Jaume Cibils i Puig (1796-1888) és la figura més interessant de la família Cibils.²⁹ Format com a pilot naval a Marsella, va arribar a Montevideo l'any 1831. Aleshores, aquell jove prim i ossut només duia una carta de recomanació per a la casa comercial de Félix Buxareu, el qual de seguida va reconèixer en aquell home d'ulls clars la persona que necessitava per ajudar-lo en la gestió dels seus negocis. La unió econòmica entre els Buxareu i els Cibils es va rubricar amb la matrimo-

28. MARIANI, Alba (2004). *Op.cit.*, p. 31.

29. Sobre la vida de Jaume Cibils i Puig, segueixo el llibre d'Alba Mariani.

nial, ja que quatre germans Cibils es van casar amb quatre filles de Fèlix Buxareu: Jaume es va esposar amb Plácida l'any 1836, Agustí amb Felícia, Josep Maria amb Carmen i Frederic amb Margarita. De fet, Jaume i Plácida van viure al número 52 del raval d'Ituzaingó, a la pròpia casa de Fèlix Buxareu a Montevideo. Mentre el sogre va ser viu, en Jaume no va actuar de manera autònoma, però a la mort d'en Buxareu, l'any 1855, en Cibils va esdevenir el director d'un grup comercial que es recolzava sobre una teranyina de parents.

Amb poc temps, Jaume Cibils va aixecar un imperi econòmic de dimensions colossals basat en les seves principals devocions mercantils: la d'armador, la de salador i la de banquer. Al principi, va fer els seus negocis en societat amb els seus germans o amb la firma Félix Buxareu e Hijos. Tant els Buxareu, com els Cibils o els Romaguera van ser consignataris de vaixells espanyols, brasilers, d'Hamburg, danesos, xilens o nord-americans. Un consignatari era un corresponsal comercial encarregat de trametre mercaderies. Tal com també feia el seu cunyat Rafael Patxot a Barcelona, ell rebia tota mena de productes que distribuïa per la zona legalment o amb evasió d'impostos. Aquella activitat va tenir una llarga durada i per tal de consolidar-la, els Cibils van posseir diversos vaixells que van dur noms com ara Restauración, Jaime Cibils i Plácida, la qual potser va ser capitanejada per en Josep Patxot i Ferrer.

Assessorat pel seu sogre, en Jaume Cibils també es va dedicar al lucratiu negoci dels cuirs, el greix de bestiar i, sobretot, el "tasajo", és a dir, la venda de carn salada que anava destinada, en moltes ocasions, a la població negra esclava del Brasil o de Cuba. Al llarg dels anys, va adquirir terres, caps de bestiar, treballadors, magatzems i tot allò necessari per a l'explotació d'aquella indústria, fins que va esdevenir el primer salador de Montevideo per la qualitat dels seus productes que exportava arreu del món (a banda del "tasajo", a la dècada del 1880, els "saladeros" dels Cibils també feien "corned-beef", "corned-mutton", "boiled-beef" o brous concentrats de carn). A partir de l'últim quart del segle XIX, però, els Cibils van haver d'afrontar la crisi del sector a causa de la competència de vaixells-frigorífics, capaços de transportar carn fresca i congelada a grans distàncies. L'època dels saladors anava al seu ocàs.

Una de les màximes aventures econòmiques d'en Cibils va ser la construcció d'un dic per tal de facilitar les operacions de càrrega i descàrrega dels productes del salador, de les mercaderies que entraven i sortien de les seves "barracas" o magatzems i per reparar tot tipus de vaixells amb més comoditat. Aquella infraestructura va ser considerada una de les obres d'enginyeria més importants de les

projectades a la costa atlàntica de l'Amèrica del Sud. El dic, impulsat pel propi Jaume Cibils i el seu gendre, Juan D. Jackson, va iniciar les seves activitats l'any 1874 però no es va enllestir del tot fins el 1884.

Certament l'hereu dels Cibils va ser un empresari activíssim perquè també es va dedicar a les assegurances de vida, a les anomenades fiances administratives i a les assegurances marítimes a través de la Compañía Oriental de Seguros Marítimos, fundada l'any 1854 a Montevideo al costat dels seus germans Agustí i Josep Maria. Amb aquest darrer va mantenir una altra activitat financera relacionada amb les remeses de diners que feien o rebien els milers d'immigrants europeus a l'Amèrica del Sud. Justament per tal de gestionar aquests afers i d'altres, en Josep Maria Cibils va començar a viatjar a Catalunya amb força regularitat i va acabar fixant la seva residència a la casa del seu germà Francesc, que era la mateixa del seu cunyat Rafael Patxot, és a dir, al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona.

Com feien molts comerciants, en Cibils també va exercir de banquer. Al principi, aquell treballador incansable va concedir préstecs i hipoteques a tot tipus de persones i amb els beneficis dels deutors va finançar les seves exportacions marítimes de cuirs i carn salada. Més endavant va ser un dels impulsors de l'anomenat Banco Comercial, pioner a l'Uruguai.

També va participar en un dels negocis més característics del segle XIX, el del ferrocarril, mitjançant el seu càrrec de tresorer de la Compañía del Ferrocarril Central del Uruguay, o en d'altres més peculiars, com ara participar en la construcció del Teatro Solís, inaugurat l'agost del 1856, i sobretot patrocinar una sala teatral que va portar el seu nom, el Teatro Cibils, el qual degué satisfer el seu orgull. Aquell espai es va estrenar amb la representació d'una sarsuela l'any 1871 i, segons els records dels seus familiars, el seu propietari hi va assistir gairebé diàriament per tal de gaudir de vetllades operístiques i d'altres gèneres musicals.

La culminació de tants i tants negocis va ser l'adquisició d'un patrimoni immoble que, més enllà de ser considerat com una altra forma d'inversió econòmica, s'ha de veure com l'expressió de l'arrelament d'en Jaume Cibils a l'Uruguai. Inicialment va posseir finques urbanes, però posteriorment va comprar-ne de rurals per tal de subratllar la seva nova condició de propietari hisendat.

Aquell inquiet empresari, empès constantment a la recerca de negocis lucratiu i avantatjosos, sempre va afavorir els interessos de la seva família i va acollir molts catalans que van arribar a les portes de casa seva amb cartes de recomanació del

seu germà, Francesc Cibils, que vivia a Barcelona, o del marit de la seva neboda, Felipe Oribe. Ell i la seva esposa van tenir una nombrosa descendència: ni més ni menys que tretze fills. Finalment, Jaume Cibils i Puig va morir el 8 de setembre del 1888. La seva muller, Plácida Buxareo, ho féu tres anys després.

La mort del patriarca de la família Cibils va commoure tota la parentela. L'ancià Josep Romaguera, un cosí que també havia fet les Amèriques, va enviar un telegrama de condol a la seva vídua amb les paraules següents:

Tan profundamente me tiene afectado la triste noticia que nos transmitió el telégrafo sobre la muerte de tu idolatrado Esposo y primo mío Jaime (Q.E.P.D.) que considero dispensables todas las reflexiones que se me ocurren para mitigar a V. tan inmenso dolor. Respetando pues tan justo como piadoso sentimiento me ciño a transmitirle mis sentidos pésames, así como los de mi Esposa, hijos, hijas, yernos y demás familia por tan infausto suceso, suplicándole lo haga extensivo a tus hijos, hijas, yernos y demás deudos.³⁰

I el seu parent Eduardo Romaguera del Alizal va trametre un altre telegrama des de Rio de Janeiro on es llegeix:

Por el telégrafo fuimos sorprendidos por la inesperada triste noticia de haber fallecido el día 9 del corriente su Señor esposo y n/pariente, D. Jaime Cibils. (Q.E.P.D.) Recordando siempre con mi Esposa, el cariño amistad que siempre nos dispensó; bajo la más dolorosa impresión, presentamos a U. y a toda su familia n/sentidos pésames. Con la mayor consideración y respeto, me suscribo a U. muy atento y S.S.Q.B.S.P.³¹

Agustí Cibils, el qual sempre va lluitar per afavorir el creixement de l'empresa familiar, va morir a Montevideo. Frederic, que s'havia traslladat a Buenos Aires per engrandir els negocis de la firma Cibils a l'Argentina, va finir l'any 1889. I en Josep Maria, el qual va viatjar a Europa per instal·lar-se, com hem dit, primer a Barcelona amb la seva muller, Carmen Buxareo, morta a la ciutat comtal el 1873, i després a Sant Sebastià amb la seva segona dona, Martina Doussinague, va trobar la mort a la capital de Guipúscoa l'any 1891.

Durant força anys l'indret referencial dels Cibils, dels Oribe i dels Patxot va ser la casa situada al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona. Allà van viure en Rafael Patxot i Ferrer i la seva esposa, Beatriz Cibils i Puig; el germà d'aquesta, Francesc Cibils i Puig, i la seva muller, Lluïsa Rufi i Mauri, i els pares dels dos germans, Jaume Cibils i Martí i Maria Puig i Fonclara, tots plegats amb

30. MARIANI, Alba (2004). *Op.cit.*, p. 38.

31. *Idem.*

les seves famílies respectives. A més, ocasionalment, alguns membres de la nissaga dels Oribe i el matrimoni format per Josep Maria Cibils i Carmen Buxareo també van fer estada en aquella casa. Probablement, però, la parella que hi va viure durant més anys va ser la formada per Francesc Cibils i Lluïsa Rufi, ja que ambdós hi van morir els anys 1887 i 1892, respectivament.

Les aliances matrimonials es van fusionar amb les professionals o potser va ser al revés. El fet és que els Cibils, els Buxareu, els Patxot i els Romaguera van teixir una complexa xarxa empresarial que s'estenia per Montevideo (Jaume Cibils i Puig), Rio de Janeiro (Jaume Romaguera i Cibils), Buenos Aires (Frederic Cibils i Puig), Valparaíso (Salvador Vidal i Cibils), l'Havana (Mateu Cibils), Matanzas (Abellí y Sobrinos), Barcelona (Rafael Patxot i Ferrer i Francesc Cibils i Puig) i Sant Feliu de Guíxols (un altre Rafael Patxot i Ferrer, cosí germà de l'anterior). Mitjançant el comerç i tota una pila de variats negocis més, aquelles famílies van fer autèntiques fortunes.

Així doncs, en un període curt de temps, les famílies Patxot, Cibils, Buxareu, Romaguera i Oribe van teixir una espessa i complexa teranyina d'aliances econòmiques i familiars amb múltiples fils que abastaven tota mena de negocis a ports de l'Amèrica del Sud, del mar del Carib i del Mediterrani. En molts dels seus negocis, en Jaume Cibils va tenir germans i parents al seu costat. Un d'ells, amb qui va col·laborar estretament, va ser el seu cunyat Rafael Patxot i Ferrer a través de la societat mercantil Patxot i Cibils de Barcelona. Aquesta empresa va ser la principal realització professional d'en Patxot i va esdevenir l'instrument bàsic de moltes de les seves actuacions.

La Societat Patxot i Cibils

Inicialment, en Rafael Patxot va seguir les passes del seu pare i es va dedicar a negocis molt semblants. El primer exemple documentat de la seva activitat econòmica és de l'any 1838, quan va fer un "préstamo a riesgo marítimo sobre casco y quilla" a favor de Farriol Carreras, capità de la pollacra San Antonio, el qual havia de marxar cap a l'Havana.³² En Carreras li va prometre que li tornaria el capital invertit, 300 "pesos fuertes" i, a més, uns interessos del 16% per cada any que hagués estat fora. Però, tot i que el vaixell va tornar a Barcelona, el seu capità es va quedar a Cuba. Per aquest motiu, en Rafael Patxot, amb la col·laboració del seu germà Fernando, va demanar l'embargament provisional de l'embarca-

32. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 8.161.

ció ancorada al port de Barcelona l'any 1839. Aleshores es va iniciar un procés judicial amb la compareixença de diversos testimonis a favor d'en Patxot. Un d'ells, un tal Pau Compte, el va descriure com un home que “disfruta de muchísimo crédito entre el comercio de esta plaza y que tiene cuantiosos caudales en circulación mercantil”. Un altre individu, de nom Pere Bossi, va afirmar que el tenia en un “aventajado concepto tanto por su honradez como por los cuantiosos caudales que tiene en giro”. Cal fer cas relatiu d'aquests testimonis perquè van declarar cridats per una de les parts litigants, però, tot i això, ens retraten un acabalat Rafael Patxot, dedicat a les inversions mercantils, activitat que va mantenir al llarg de la seva vida.

Als darrers anys de la dècada del 1830, aquell burgès tractava amb afers d'exportació i importació i amb alguns productes financers, sobretot lletres de canvi, i tot plegat ho feia al costat dels seus germans Fernando i Joan, si més no al principi.³³ També treballava amb el seu cunyat, el capità Francesc Cibils, el qual li degué facilitar els negocis amb Amèrica i, sobretot, amb les societats mercantils de Jaume Cibils i Puig, el qual, com acabem de veure, mantenia estretíssimes relacions amb la família Buxareu i amb els Oribe.

Des de principis de la dècada del 1840 hi ha constància documental de la tasca com a consignatari, és a dir, com a responsable de trametre mercaderies, d'en Rafael Patxot i Ferrer, que treballava des de la casa paterna al carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona. La primera notícia va aparèixer publicada al diari *El Constitucional* de Barcelona del 29 d'octubre del 1840, quan una nota informava que la pollacra-corbeta Pelegrina, amb el seu capità Josep Gelpi, encarregada per Rafael Patxot, salparia el següent novembre del port de Barcelona cap a l'Havana. La notícia afegia que era un “buque de segundo viaje recién forrado en cobre” i que admetia la contractació de càrrega i passatgers “a los que ofrece una elegante cámara y esmerado trato”. Durant uns anys, aquell comerciant va treballar sense cap soci al seu costat; enviava mercaderies i passatgers als territoris d'ultramar i en rebia d'altres que distribuïa a Barcelona. Però l'aparent solitud del seu negoci es va acabar molt aviat.

Potser va ser després d'un accidentat viatge de retorn des de Cuba d'en Francesc Cibils i la seva dona embarassada, Lluïsa Rufi, cap a l'any 1843, quan els dos cunyats van decidir fundar la seva pròpia empresa comercial. El cert és que uns anys més tard, en Patxot consignava les expedicions marítimes amb un soci, en Francesc Cibils, formant una societat que, a la premsa, apareixia amb el nom de Patxot i Cibils. Aquella firma comercial es degué fundar entre els anys 1843 i 1844, jus-

33. L'any 1839 Joan Patxot i Ferrer actuava “como encargado de su hermano” en un plet contra un tal Jaume Esteve i Claramunt. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 580.

tament al principi d'una etapa que va experimentar una fortíssima empenta de les inversions en el comerç i en un nou període d'or de la navegació catalana.

Segons la premsa de l'època, els vaixells dels dos socis (bergantins, goletes, pollacres, vapors o llaüts) comerciaven amb ports del Mediterrani (Barcelona, Palamós, Maó, Ciutadella, Palma de Mallorca, Marsella i Gènova), de la península (Sevilla, Cadis, Màlaga, Almeria i Cartagena) i d'Amèrica (Santiago de Cuba, Montevideo, Buenos Aires i Nova Orleans), i distribuïen tota mena de productes (oli, sabó, vi, corall, productes de perfumeria, encens, barrets, quincalla, fideus, cacau, cuirs, sucre, cafè, ferro, calçat, cotó, llana, llavors, flors, etc.). Els productes més exòtics d'aquest comerç i els estris amb els que es transportaven apareixen esculpits a la tomba del Poblenuu.

Si tenim en compte la xarxa comercial de la que aquella societat mercantil formava part, plena de vincles empresarials i familiars amb diversos indrets d'Amèrica, és segur que el negoci de Patxot i Cibils va participar en l'anomenada ruta de la penca o del "tasajo", la qual va generar grans beneficis a molts comerciants catalans i va facilitar el creixement de la indústria barcelonina.³⁴ Aquella ruta mercant s'iniciava al port de Barcelona, on els bergantins, les pollacres, les fragates o les corbetes construïdes a les mestrances de Blanes, Arenys de Mar o Lloret, per citar les més actives, embarcaven productes locals com vins, aiguardents, panses, oli i alguna paca de teixit que es venien als ports del Riu de la Plata (Buenos Aires i Montevideo); allà els vaixells carregaven les seves bodegues de cuirs i carns salades de bou o vaca (la penca), que era el principal aliment de la població esclava, i tot plegat ho venien a Cuba; després de descarregar als ports de Santiago i l'Havana, les naus s'omplien de productes colonials (sucre, cacau, cafè, fustes, tabac, etc.) els quals eren transportats fins a les ciutats del sud dels Estats Units (Nova Orleans o Charleston), on tornaven a vendre les mercaderies adquirides al Carib i carregaven les naus, un cop més, ara amb el cotó de floca americà per dur-lo a Barcelona, on es feia servir per a les fàbriques d'indianes, concentrades al Raval. D'aquesta manera la capital catalana es va abocar plenament al comerç exterior i amb ella també ho va fer la firma Patxot i Cibils.

Els senyors Rafael Patxot i Francesc Cibils també van dedicar-se al món de les finances comercials mitjançant les lletres de canvi, com quan l'any 1844 van deixar 800 duros a un tal Mariano Vilallonga,³⁵ o a través dels préstecs a risc marítim, per exemple amb un manlleu de 9.300 duros a favor de Josep Aromí, capità i propietari del bergantí mercant que duia per nom l'Audaz pel viatge que l'any 1853 aquest havia de fer entre els ports de Londres, Newcastle i Constantinoble.³⁶

34. Vegeu el capítol dedicat a la projecció exterior de Barcelona dins SOBREQÜÉS, Jaume [dir.] (1995). *Història de Barcelona*. Volum 6: *La ciutat industrial (1833-1897)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, p. 409.

35. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 3.483.

36. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 9.259.

De ben segur que molts negocis es van fer amb en Jaume Cibils i Puig. Per exemple la contractació per part de la societat Patxot i Cibils de 400 colons com a mà d'obra per treballar a les “estancias” cerealístiques i ramaderes i a les indústries dels “saladeros” de carn de l'Uruguai, que depenien d'en Cibils, l'any 1854.³⁷

A més, també solien transportar viatgers més convencionals, com quan l'any 1855 Ramon Pascual i Rovira, un jove hortolà veí de Barcelona, va voler anar a Montevideo “para mejorar su fortuna” a bord del vaixell anomenat Nina, propietat dels senyors Patxot i Cibils.³⁸ Els comerciants es van comprometre a donar-li passatge i manutenció a canvi de 50 duros que en Pascual havia d'entregar en el termini de 8 dies un cop hagués arribat a la capital de l'Uruguai.

El fet és que després de molts anys de negocis, el 22 de novembre de l'any 1858 la firma Patxot i Cibils es va constituir sota la forma de societat en comandita,³⁹ la més habitual entre les empreses catalanes del segle XIX, “deseando que continue el establecimiento mercantil que los dos primeros otorgantes han tenido hasta ahora en esta plaza bajo la razón Patxot y Cibils”. En aquest tipus d'empresa hi ha uns socis col·lectius que donen nom al negoci i responen amb el seu patrimoni (Rafael Patxot i Francesc Cibils) i uns socis comanditaris que aporten un capital però no donen la cara i només comprometen el capital que aporten (Jaume Cibils, germà de Francesc i cunyat de Rafael; Felipe Oribe, gendre d'en Patxot, i Rafael Rabell, nebot d'en Patxot). Sovint aquesta forma jurídica s'adoptava quan els empresaris s'adonaven que el seu capital no era suficient per tirar endavant els seus projectes i, com hem vist, solien adreçar-se a familiars i amics en demanda de capitals.

El primer que es va establir en el contracte de l'any 1858 és que la raó social de la societat continuaria sent la de Patxot i Cibils i que l'administració i la gestió de la companyia aniria a càrrec de Rafael Patxot i Francesc Cibils. També es va afirmar que “el objeto de la Sociedad seguirá siendo, como hasta ahora, los negocios marítimos por cuenta propia y en comisión, a cuyo fin podrá interesarse en los buques y sus cargamentos, pero si hubiese fondos sobrantes, podrán los socios gerentes emplearlos en los descuentos de letras y otras negociaciones que no ofrezcan un riesgo conocido, quedando siempre exceptuado el giro de banca.” La Societat Patxot i Cibils tampoc podia invertir en borsa ni prestar garantia o fiança a ningú.

El capital d'aquella Societat era de 115.000 pesos (esdevenint la setzena empresa de Barcelona per quantitat de capital), en la proporció següent: Rafael Patxot va aportar 30.000 duros; Francesc Cibils, 23.000; Jaume Cibils, 34.000; Felipe Ori-

37. CARRERAS, Albert [ed.] (1999). *Doctor Jordi Nadal: la industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 346.

38. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 1.1.1855 – 24.12.1855.

39. AHPB, notari Josep Manuel Planas i Compte, *Protocolo en el que se continúa...*, 1.7.1858 – 23.12.1858, f. 341-344r. Sobre les societats en comandita, llegiu CABANA, Francesc (2011). *Op.cit.*, p. 23-24.

be, 23.000 i Rafael Rabell, 5.000. Les pèrdues de la companyia es distribuïrien en relació al capital aportat i els beneficis també es repartirien, però una meitat s'havia de destinar al capital i l'altra calia dividir-la en tres parts, tocant una per a en Patxot, una altra per a en Francesc Cibils i la tercera per a Oribe i Rabell, els quals “tendrán la obligació de ocuparse en clase de dependientes en el despacho de los negocios de la Compañía”. L'empresa havia de pagar també les despeses del lloguer de l'escriptori i dels magatzems, les contribucions i els salaris dels dependents i dels mossos.

L'any 1863 l'estructura de la Societat va canviar una mica.⁴⁰ Els socis responsables i solidaris van continuar sent els cunyats Rafael Patxot i Francesc Cibils, però s'hi va afegir el nebot, Rafael Rabell. En canvi, el gendre, Felipe Oribe, va deixar de ser soci comanditari, i ho va passar a ser Emili Calvet i Vidal, un altre gendre de Rafael Patxot. El capital de la Societat va quedar fixat en 150.000 pesos, distribuïts com segueix a continuació: Rafael Patxot va posar 40.000 duros; Francesc Cibils, uns altres 40.000; Rafael Rabell, 16.000; Jaume Cibils, 34.000 i Emili Calvet, 20.000.

Tot i que el comerç amb Amèrica va ser l'activitat econòmica principal d'aquell Rafael Patxot, també va intervenir en altres negocis. De fet, una de les característiques de les grans famílies del comerç entre els anys 1820 i 1860, com els Fontanelles, els Safont o els Girona va ser la diversificació d'activitats.⁴¹ L'any 1846 en Patxot era un dels propietaris, amb el cònsol Jeroni Ferrer i Valls i l'hisendat Ramon de Bacardí, de la Compañía Ibérica de Seguros, una entitat que havia invertit 60 milions en assegurances marítimes, contra incendis i contra tota mena de plagues (com les llagostes) o desastres naturals (com les pedregades).⁴²

Uns anys més tard, Rafael Patxot va dirigir la Caixa Barcelonesa de Girs i Descomptes (1855-1866).⁴³ Aquesta entitat financera es dedicà al descompte d'efectes i al crèdit a curt termini i va operar amb volums molt importants de recursos aliens, amb un gir de proporcions considerables. Pels dividends que va repartir, durant un temps, aquell va ser un bon negoci, però probablement a costa de sacrificar la prudència. Quan va esclatar la crisi financera del 1866, la caixa es va veure atrapada per problemes de liquidesa, de manera que va haver de fer, primer, suspensió de pagaments i després, liquidació. Rafael Patxot va presidir la junta de govern d'aquella entitat.

Però l'altra gran activitat que va merèixer ser esculpida a l'arc capella dels Patxot al cementiri del Poblenou, a banda de la comercial, va ser la ferroviària.⁴⁴ A la primera meitat del segle XIX, la burgesia mercantil que va escometre la construcció

40. AHPB, notari Josep Manuel Planas i Compte, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1863 – 31.12. 1863, f. 789-792.

41. Llegiu FONTANA, Josep (1998). *La fi de l'Antic Règim i la industrialització [1787-1868]*, Barcelona: Edicions 62, p. 367 (Col·lecció Història de Catalunya, 5).

42. Vegeu el *Diario de avisos de Madrid* del 20 de gener del 1846, p. 4.

43. Sobre aquella caixa, llegiu DD.AA. (1991). *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Indústria, transports i finances*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 360, volum III.

44. Sobre aquest tema, llegiu GALÍ, Roser (2001). “L'estructura de capital de les companyies de ferrocarril catalanes 1844-1875”, *Recerques*, 42, p. 89-124.

de la xarxa de ferrocarril devia pensar que aquella seria una inversió lucrativa, però també que esdevindria una eina per al desenvolupament de l'economia del país. L'any 1843, un petit grup de capitalistes catalans format per Miquel Biada, Ramon Maresch, Josep Maria Roca i Rafael Sabadell va decidir impulsar la construcció d'una línia de ferrocarril que havia d'unir les ciutats de Barcelona i Mataró. Seria la primera línia ferroviària de la península Ibèrica. Després d'obtenir el permís del govern central, els promotors van emprendre una campanya per tal d'aconseguir inversions i en pocs dies van rebre el suport de 95 accionistes. El 31 de juliol del 1844 Biada, Maresch, Roca i Sabadell van convocar una junta d'accionistes on van defensar les bondats del seu projecte. Aquell dia es va nomenar una junta directiva encarregada de crear i dirigir l'empresa. Entre els candidats a la direcció hi havia en Rafael Patxot, però no va rebre suficients vots per entrar-hi. Els escollits, amb el nombre de vots que van rebre, foren: Ramon Maresch (401), Miquel Biada (402), Francesc Viñas (387), Josep Ribas i Solà (249), Josep Xifré fill (218), Rafael Sabadell (203) i Josep Margarit (212). Rafael Patxot va obtenir 170 vots. L'any següent es va crear la Compañía del Camino de Hierro de Barcelona a Mataró y vice-versa.

Però el 1846, tota mena de dificultats (impagaments de molts accionistes i actitud dubitativa dels socis anglesos) i la desconfiança de la societat catalana gairebé van dur el projecte al fracàs. Si l'empresa es va salvar va ser gràcies a un grup de 12 accionistes, encapçalats per Miquel Biada, disposats a arriscar-ho tot per establir el ferrocarril. Aquest grup va decidir comprar les 2.568 accions disponibles, abonant el 10% del seu valor, és a dir, 11.650 pessetes cadascun d'ells. La Societat Patxot i Cibils va ser un d'aquells 12 accionistes incondicionals, tot i que Miquel Biada va ser qui més va comprometre la seva fortuna personal, arribant a subscriure 1.000 accions.

Finalment, la línia de ferrocarril que havia d'unir la capital catalana amb la del Maresme es va inaugurar l'any 1848 i ben aviat va proporcionar uns rendiments acceptables als seus accionistes gràcies al transport de passatgers. Més tard, entre els anys 1857 i 1861, Rafael Patxot va esdevenir directiu d'aquella companyia.⁴⁵

El nostre comerciant, navilier i financer va participar en dues línies de ferrocarril més. Entre 1850 i 1854 es van començar a construir noves línies (de Barcelona a Granollers, de Barcelona a Martorell i de Barcelona a Saragossa). La de Barcelona a Saragossa, la més llarga i costosa, va néixer per l'impuls del notari barceloní Josep Manuel Planas i Compte, un conegut de Rafael Patxot, que sovint va treballar amb ell (per exemple, en Planas va ser el notari que va redactar la constitució de la

45. Segons la *Gaceta de los caminos de hierro* de l'1 de febrer del 1857, els senyors Rafael Patxot i Narcís Sicars van ser nomenats directius del Ferro-carril del Este de Barcelona, és a dir, la línia de Barcelona a Mataró, que aleshores ja havia avançat fins a Arenys de Mar.

nova Societat Patxot i Cibilis l'any 1858). Potser l'amistat entre els dos personatges i la creença en la prosperitat d'aquella empresa van fer que en Patxot esdevingués directiu de la línia entre els anys 1853 i 1861 i que n'arribés a posseir 350 accions el 1853.⁴⁶ En aquella aventura, en Patxot va estar acompanyat del seu nebot, el jove Rafael Rabell i Patxot, el qual fins i tot el va superar en nombre d'accions, acumulant-ne 575.

Evidentment es tractava de fer negoci amb aquells afers i, per això, l'any 1857 la Societat Patxot i Cibilis va cedir 200 accions de la Companyia del Ferrocarril de Barcelona a Saragossa amb un valor nominal de 100 duros per acció a favor de la Societat Mestre i Estany de Barcelona, amb la condició que el dia que s'inaugurés el tram que arribava a la ciutat de Manresa, la societat compradora hagués de pagar la quantitat pactada a l'operació.⁴⁷ Aquest dia s'esdevingué el tres de juliol del 1859, però com que el pagament no es va efectuar, es va iniciar un plet que es va allargar fins l'any 1861, quan finalment Patxot i Cibilis va obtenir 20.100 duros.

L'altra línia en què va participar el nostre home es va originar l'any 1862, quan el govern de Madrid va imposar la fusió de la societat del ferrocarril de Mataró amb la del ferrocarril de Granollers, després que ambdues haguessin manifestat la seva intenció de fer arribar els seus rails fins a la frontera francesa. Així va néixer la línia de Barcelona a França. Rafael Patxot en va ser un dels seus directius entre els anys 1863 i 1865, any de la seva mort, i n'arribà a posseir 50 accions.

Comerç, finances i ferrocarrils no van ser els únics negocis que van ocupar el temps d'aquell Patxot. L'any 1864 va néixer el Círculo Mercantil, una entitat ubicada a l'edifici de la Llotja de Barcelona i centrada en la confecció de treballs i memòries sobre la vida comercial local, les obres i reformes del port i els problemes duaners, entre d'altres.⁴⁸ De fet, el Círculo es va convertir en un grup de pressió que intentava influir en els poders públics del país. Els naviliers van ser un dels col·lectius més presents en aquesta entitat i un dels socis fundadors, molt vinculat al comerç marítim, va ser el nostre Rafael Patxot i Ferrer. Però la crisi del Círculo va començar molt aviat a causa de la davallada econòmica que es va estendre pel país i per les tensions internes entre proteccionistes i lliurecanvistes. Aquest malestar va incentivar la fusió del Círculo Mercantil amb el Casino Barcelonés l'any 1869, donant lloc a una nova entitat que va adoptar el nom de Centro Mercantil Barcelonés, el qual, l'any 1872, es va unir a l'Ateneu Catalán. Fruit de la darrera unió, es va originar una nova associació que es va conèixer amb el nom d'Ateneu Barcelonès, el qual ha esdevingut, al llarg de la seva història, un centre d'aplec dels intel·lectuals i de les personalitats de Catalunya. El que en Patxot no

46. Rafael Patxot formava part del 13% d'accionistes d'aquella companyia que posseïa més del 56% del capital representat. Es tractava, per tant, d'un dels grans accionistes, tot i que a molta distància d'altres, com Manuel Girona o la Societat Catalana de Crèdit.

47. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 103.

48. CASASSAS, Jordi (1986). *L'Ateneu Barcelonès. Dels orígens als nostres dies*. Barcelona: Edicions de la Magrana, Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona), p. 25-29.

es va imaginar mai és que un parent seu, que també es va dir Rafael Patxot, es convertiria en un important mecenes d'aquesta entitat molts anys més tard.

Si per aquestes actuacions en el comerç d'ultramar, els ferrocarrils, les finances i les institucions econòmiques barcelonines, Rafael Patxot se'ns revela com un paradigma del burgès emprenedor de la Catalunya vuitcentista, per la seva vida privada, també. La seva família va viure a la barriada més burgesa de la ciutat i sempre va mantenir els costums propis del seu grup social. Resulta curiós pensar que els duros obtinguts amb el cacau, el cafè, l'aiguardent, les lletres de canvi o les accions del ferrocarril es van transformar en béns immobles a la façana marítima i en segones residències i en una vinya al barri de Pedralbes.

Pel carrer Nou de Sant Francesc

Rafael Patxot i Beatriz Cibils van viure a la casa paterna del carrer Nou de Sant Francesc, a tocar de la façana marítima de la ciutat, al barri de Mar.⁴⁹ Per a alguns, el front marítim era el barri més important de Barcelona des del segle XV i el carrer Ample va esdevenir-ne l'artèria més notable. Allà grans famílies nobiliàries van erigir els seus casals i palaus (dels encara existents, destaquen el Palau dels Marquesos d'Alfarràs, fet el 1774 i reformat en l'època romàntica, i el Palau Sessa, construït entre el 1772 i el 1778) i els reis van instal·lar-hi la seva residència en les seves visites a la ciutat (Carles I hi va viure el 1529 i la muller del rei-emperador hi passà una temporada). El mateix emperador va demanar la construcció d'una muralla que emparés aquest front marítim, l'anomenada Muralla de Mar.

L'any 1834 es van enderrocar els baluards més propers a la Llotja i la Muralla de Mar es convertí en un passeig elevat sobre el port. Aquell era un dels pocs indrets d'una ciutat constrenyida per les muralles medievals on es podia respirar aire pur, gaudir de l'espectacle del mar i no sentir-se ofegat per l'amuntegament del casc antic. Durant el segle XIX es van obrir el Portal de Mar (1847), a la plaça de Palau, i la Porta de la Pau (1849), al final de la Rambla. Finalment, entre els anys 1878 i 1881 es va acabar d'enderrocar la muralla i les portes monumentals. Aleshores el carrer Ample va tenir el seu moment de plenitud com a centre residencial de la classe alta barcelonina. Allà on hi havia hagut la muralla es va obrir el passeig de Colom, guarnit amb palmeres. En aquella època la Barcelona marítima vivia de cara a Amèrica, tal com feien els Patxot i els Cibils.

49. Sobre aquest barri, segueixo les notícies donades per CIRICI, Alexandre (1972). *Barcelona pam a pam*, Barcelona: Editorial Teide, p. 180-203 i per la *Gran geografia comarcal de Catalunya*, Vol. I, *Introducció, Barcelonès, Baix Llobregat*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 127-128.

La veïna Rambla va esdevenir un dels carrers centrals de la ciutat juntament amb els carrers de Ferran, Sant Jaume i Argentaria fins enllaçar amb el Pla de Palau, de manera que, durant un temps, el carrer Nou de Sant Francesc es va convertir en un dels eixos més valorats del barri situat entre la Boqueria i el carrer Ample, amb el carrer d'Escudellers i la Plaça Reial.⁵⁰ Avui el carrer Nou de Sant Francesc comença a l'actual plaça de Medinaceli i desemboca al carrer dels Escudellers. El nom d'aquest carrer, com el proper passatge del Dormitori de Sant Francesc, s'ha de vincular a l'antic convent de Sant Francesc que s'alçava on avui hi ha l'esmentada plaça de Medinaceli. Segons la tradició, l'any 1211 sant Francesc d'Assís, de pas per Barcelona, es va hostatjar a l'Hospital de Pelegrins de Sant Nicolau que hi havia en aquell lloc i, en recordança d'aquell fet, el rei Jaume I va cedir l'hospital als franciscans l'any 1252, els quals hi van construir un monestir que el mateix monarca va inaugurar el 1276. L'església es va consagrar el 1297. Tenia tres claustres i nombroses dependències. Va ser un lloc de molta devoció, on s'enterraren algunes reines (Constança de Sicília, Maria de Xipre, Sibila de Fortià, Elionor de Xipre), el rei Alfons II, molts infants reials i grans famílies nobles (els Montcada, els Cardona, els Fiveller, els Entença, etc.). Aquest convent fou el més important dels franciscans conventuals de Catalunya.

El claustre gòtic i altres dependències van començar a ser demolits ja el 1822; la bullanga del 1835 va provocar el seu incendi, tal com va descriure Fernando Patxot a la seva novel·la *Las ruinas de mi convento*, i l'església va desaparèixer finalment l'any 1844. Un cop destruït, el duc de Medinaceli va reivindicar la propietat del terreny com a hereu de les famílies de la noblesa catalana que l'havien cedit antigament per edificar-lo. El mateix duc va donar a la ciutat una part dels terrenys, els quals es van urbanitzar per fer-hi l'actual plaça el 1844. La plaça, ideada per Francesc Daniel Molina, a l'ombra de la Muralla de Mar, conté el primer monument de ferro forjat de Barcelona, una columna dedicada a l'antic almirall català Galzeran Marquet.

L'església més important del barri és la basílica de la Mercè, situada al mateix carrer Ample. Segons la tradició, la Mare de Déu s'aparegué en somnis a sant Pere Nolasc, sant Ramon de Penyafort i a Jaume I i els exhortà perquè creessin un orde monàstic dedicat a la redempció dels captius cristians que queien en mans dels pirates nord-africans. Així s'inicià l'orde de la Mercè, la primera església del qual es va erigir entre els anys 1249 i 1267. Al segle XVII, els arquitectes Santacana hi van construir el convent veí (el claustre del qual encara es conserva a la Capitania General). L'antic edifici fou totalment renovat entre el 1765 i el 1775, per bastir-hi

50. SOBREQUÉS, Jaume [dir.] (1995). *Història de Barcelona*. Volum 6: *La ciutat industrial (1833-1897)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, p. 62.

una basílica barroca. L'any 1835 la comunitat monàstica també va ser expulsada i l'església va convertir-se en parròquia.

Força més humil és la petita església del Sant Esperit que hi ha al carrer Nou de Sant Francesc, just al costat de la casa dels Patxot. Es tracta d'un edifici construït entre els anys 1732 i 1739 per iniciativa de la Confraria de cecs, coixos i contrafets i dedicada, inicialment, a la Mare de Déu de la Font de la Salut. L'obra va ser finançada per Antoine de Sartine, comte d'Albi, un servidor del rei Felip V que va arribar a Barcelona després del Decret de Nova Planta i que va ocupar el càrrec d'intendent general del Principat fins a la seva mort el 1744. De fet, a la llinda de la porta de l'església encara hi ha un relleu escultòric amb l'escut heràldic de Sartine, amb una banda creuada amb tres sardines, fent referència al cognom del promotor. Al damunt, hi ha una creu flanquejada per dues galledes.

En aquest barri hi va viure la família del comerciant Rafael Patxot i Ferrer. Sabem poques coses de la seva vida privada. És segur que els valors de la burgesia (el culte al treball, l'estalvi, la sobrietat i l'exaltació de la família tradicional) van impregnar la seva existència. Com moltes altres llars benestants, la religiositat catòlica, prou ben reflectida en l'obra de l'escriptor Fernando Patxot, s'hi devia viure amb intensitat. En aquest sentit, coneixem la col·laboració que els Patxot van establir amb una anomenada Sociedad Catequística a través de la qual, l'any 1850, van apadrinar la conversió al catolicisme d'una dona anglesa, una tal Ana Stacey, i del seu fill de set anys, Vicente Torras, ambdós nascuts a Londres.⁵¹ La cerimònia del "sagrament de la regeneració", que així és com es deia aquella conversió, es va dur a terme a la capella del Palau Episcopal en presència de la junta directiva de dita Societat i "de una multitud de persones de elevada categoria". Ella va ser batejada amb el nom d'Ana Ramona Guadalupe i l'infant va rebre el de Vicente José Antonio.

A Rafael Patxot i Ferrer i Beatriz Cibils i Puig només els van sobreviure dues filles, Maria Anita i Sofia. Probablement el matrimoni va tenir més descendència, però aquesta degué morir abans d'arribar a l'edat adulta. Cal tenir en compte que la taxa de mortalitat a Espanya, sobretot la infantil, es mantenia per sobre de la d'altres països europeus com a resultat de les males condicions sanitàries i de l'impacte de les epidèmies (la tomba del Poblenou, construïda set anys abans de la mort d'en Patxot, va acollir altres membres de la seva família, potser morts prematurament).

Una de les poques notícies que ens han arribat d'aquelles dues criatures està relacionada amb el món marítim, tan important per als Patxot. Quan la jove Sofia te-

51. Notícia publicada a *El Católico*, el 31 de maig del 1850, p. 3.

nia 10 anys, l'octubre del 1851, va ser la padrina d'una pollacra-goleta construïda pel famós mestre Josep Vieta de Blanes. La cerimònia de benedicció i avarament d'aquell vaixell, batejat precisament amb el nom de Joven Sofía, va tenir lloc a la platja de Blanes. La premsa de l'època descriu els actes que es van celebrar:⁵²

Al borde del buque se hallaba una nutrida concurrencia de ambos sexos que con profundo silencio contemplaban este acto religioso al que sirvió de madrina la joven niña doña Sofía Patxot i Civils, cuyos diez abriles le han dado una marcialidad encantadora. Esta inocente criatura con una vela encendida iba acompañando al señor cura en la citada ceremonia y prorrumpió en sollozos de júbilo conmovida por el placer que le causaba la solemnidad. [...] Entretanto, varios aficionados filarmónicos tocaban escogidas piezas y al final el señor cura concluyó el acto con la bendición de un ramo de olivo. [...] El mismo sacerdote y la niña tomaron varias frutas dulces y barquillos que se hallaban preparados al efecto, según fórmula muy antigua, y los arrojaron a la muchedumbre que se hallaba en la playa al rededor del buque.

A la nit, la festa va continuar amb balls, els quals van ser iniciats per la jove Patxot, “que con su acostumbrada gracia y encantadora soltura danzaba al son de una armoniosa polcra, acompañándole su hermana María Anita.”

Els anys d'infantesa van passar ràpidament i la filla gran, María Anita Patxot i Cibils (1836-1891), es va casar amb l'uruguaià Felipe Oribe Contucci (1833-1884), propietari, comerciant i, durant un temps, soci comanditari de la Societat Patxot i Cibils. El pare de Felipe, Manuel Oribe (1760-1857), va ser un personatge destacat. Militar i polític de l'Uruguai, ja va sobresortir a les campanyes per la independència del seu país i el 1835 va ser escollit president de la República Oriental, al capdavant del partit blanc, una formació política creada per ell mateix d'orientació nacionalconservadora. Molt aviat, va haver d'afrontar l'oposició del partit “colorado”, creat per Fructuoso Rivera, d'ideologia liberal i vagament esquerrana, i fou derrotat l'any 1838, motiu pel qual es va refugiar a l'Argentina. L'any 1843 va intentar recuperar el poder, però va fracassar i, finalment, es va retirar de la vida pública el 1851. L'any següent el general Oribe i part de la seva família es van traslladar a Barcelona a bord de la goleta anomenada Restauración, la qual era propietat de Fèlix Buxareu. A la ciutat comtal, els Oribe es van relacionar amb Francesc Cibils, germà de Jaume Cibils, i Beatriz Cibils, també germana del comerciant de Montevideo i esposa d'en Patxot, tots ells residents a la casa del carrer Nou de Sant Francesc. Hom té la impressió que el vell militar uruguaià va sentir un afecte especial per aquella dona, tal com veurem tot seguit. Per la banda materna, Felipe

52. Vegeu el diari *La España* del 18 d'octubre del 1851, p. 1.

Oribe també tenia uns orígens distingits ja que era nét de Felipe Contucci, qui fou secretari particular de la infanta Carlota de Portugal.

Felipe Oribe Contucci va conèixer María Anita Patxot quan va acompanyar el seu pare a Catalunya. Quan li va comunicar la decisió de casar-se amb María Anita, el general Oribe va escriure una carta a Jaume Cibils on es llegeix:⁵³

Mi hijo Felipe ha pedido a su recomendable sobrina y le he escrito a mi Sra. sobre esto, que hablaremos luego que nos veamos. Yo he celebrado este paso de mi hijo pues Marianita hará la felicidad de cualquiera tanto por su virtud, cuanto por su bondad, pues no debía salir otra cosa de tan buena Madre como es su Sra. hermana, pues el día que tenga que separarme de ella será un día de tristeza para mi pues nos ha tratado con un cariño extremo.

Com ja s'ha dit, la família Oribe coneixia el comerciant Fèlix Buxareu, a través del qual va entrar en contacte amb els germans Cibils i, per tant, també amb en Rafael Patxot i la seva família. Per acabar-ho d'arrodonir, una filla del general uruguaià, Josefa Oribe y Contucci, s'havia casat amb un fill d'en Buxareu, Fèlix Buxareo Reboledo, teixint una complexa teranyina de relacions familiars que unien Europa amb Amèrica. Per tant, és raonable pensar que el casament de María Anita amb Felipe, a més de possibles però improbables raons sentimentals, responia a una estratègia matrimonial encaminada a reforçar els lligams econòmics que unien els Patxot i els Cibils amb els seus interessos a l'Uruguai.

El general Manuel Oribe, malalt de tuberculosi, va tornar a l'Uruguai per retirar-se a la seva "quinta" del Paso Molino, on va morir l'any 1857.⁵⁴ Jaume Cibils va ser l'encarregat de comunicar la notícia luctuosa al seu fill Felipe, al qual li va adreçar les paraules següents:

Debe servirte de consuelo, que tu desventurado Padre tuvo la verdadera suerte de los justos, sin agonía ni padecimientos, y que ha sido profusamente llorado por sus innumerables Amigos, quienes le han prodigado todos aquellos honores y marcas de distinción respeto sólo reservadas a la memoria de los héroes. Que ella viva eternamente en tu corazón como será inolvidable en el de sus numerosos Amigos en cuyo número me honro.

I va afegir una crida a la unitat de la família per tal d'evitar possibles disputes per l'herència: "enemigo de interiorizarme en los secretos de la familia, tu buena y excelente madre te pondrá al corriente de todo, no dudando que entre los miembros de la familia conviene conservar la unión y la buena armonía que es el alma del bienestar y felicidad".

53. MARIANI, Alba (2004). *Op.cit.*, p. 39.

54. Sobre aquest fet i les reaccions següents, vegeu MARIANI, Alba (2004). *Op.cit.*, p. 135.

De fet, els vincles dels Patxot amb l'Amèrica del Sud van anar més enllà de les relacions econòmiques o fins i tot familiars: sabem que l'any 1855 en Rafael Patxot i Ferrer va sol·licitar el *regium exequatur* al Ministerio del Estado de Madrid per haver estat nomenat cònsol de la Confederació Argentina a Barcelona,⁵⁵ és a dir, demanava l'autorització de la reina per poder exercir les funcions pròpies del seu càrrec a la ciutat comtal, i a inicis de la dècada del 1860, va ostentar el càrrec de cònsol de l'Uruguai a la capital catalana,⁵⁶ tasca que també van exercir el seu gendre Felipe Oribe i el seu cunyat Francesc Cibils durant els anys setanta i vuitanta del segle XIX. No per casualitat, el consolat de l'Uruguai a Barcelona es trobava al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc. I potser tampoc va ser cap casualitat que el camí que passava pel costat meridional d'una vinya que en Patxot havia adquirit al damunt del Monestir de Pedralbes rebés el nom, al cap d'uns anys, de carrer de Montevideo.

L'altra filla de Rafael Patxot, Sofia, nascuda el 1840, es va casar amb el comerciant barceloní Emili Calvet i Vidal. Fruit d'aquest matrimoni va néixer Rafael Calvet i Patxot (1866-1934), químic i farmacèutic, divulgador de la ciència en revistes farmacèutiques i de sanitat, articulista de *La Vanguardia* i membre de la Unió Catalanista.

Mentre invertia en negocis comercials, financers i ferroviaris i consolidava les seves relacions socials amb altres famílies de la burgesia a través de la política matrimonial, Rafael Patxot va creure oportú adquirir alguns immobles fora de la capital catalana, precisament en un indret on les classes benestants barcelonines començaven a bastir torres importants per fugir dels fums urbans. A la seva famosa novel·la, Fernando Patxot va descriure sumàriament el camí per anar de Barcelona a aquest lloc:⁵⁷

Un pueblecito distante unas dos millas. No es un pueblo, es un monasterio dentro de cuyo cercado hay varias casas habitadas por particulares. Saliendo de la ciudad por la puerta de San Antonio, tomas a la derecha una senda que te conducirá, no perdiendo de vista una montaña encima de la cual verás una ermita, a un pueblo reducido; estando en él tomarás a la izquierda un camino que conduce a Pedralbes, lugar retirado, fresco, propio para la meditación.

55. BC, fons de la Reial Junta de Comerç de Catalunya, lligall CXXII, 4/120-121, 122-123.

56. L'any 1863 la reina Isabel II va concedir el *regium exequatur* a Rafael Patxot, segons publicava el diari *El Lloyd español*, el 15 d'abril del 1863, p. 1.

57. ПАТХОТ, Fernando (1899). *Op.cit.*, pp. 157-158.

Pel barri de Pedralbes

“Sarrià: vents, torrents, torres i convents”

Segons la breu descripció de Pascual Madoz publicada l'any 1849,⁵⁸ l'antic poble de Sarrià es trobava “en una suave pendiente, al pie de la cordillera que circuye el llano de la capital, con buena ventilación y clima templado y saludable”. Els vents deixaven l'atmosfera neta de la boira ciutadana i les temperatures eren poc extremes. A mitjans segle XIX, Sarrià tenia:

900 casas, que forman el casco de la población, prolongándose de Sur a Norte, y formando una carrera de casi ½ hora de largo, compuesta de cuatro calles que no guardan entre si perfecta alineación; casi en medio de la calle Mayor, se encuentra la plaza de la Constitución, cuyo frente oriental está ocupado por las carnicerías, juego de pelota y mesón y al lado de este hay una fuente aislada y de abundante agua; en la parte occidental, mediando una pequeña plazuela, se ve la iglesia parroquia (San Vicente) [...]. Este templo es de bella arquitectura, muy semejante al de los agustinos calzados de Barcelona; la torre es alta y de piedra sillar; en la plaza nombrada Bella de Sarriá, está la casa consistorial, cárcel y escuela de instrucción primaria; sigue después la calle de San Antonio, que termina en la acera izquierda de la Mayor, y en la derecha está la de la Villa, recta y bastante ancha, en cuyo centro hay una fuente de dos caños y dos lavaderos. Aunque parte del casco es antiguo y de mala apariencia, está aseado y limpio, y hay edificios bastante regulares, y algunos elegantes, pertenecientes a propietarios del pueblo y a particulares de Barcelona en clase de casas de recreo; todas tienen a la espalda sus huertos y vistas deliciosas al campo.

Un indret destacat del terme de Sarrià era l'entorn de Pedralbes: “El monasterio de religiosas de la orden de Santa Clara, dedicado a Nuestra Señora de Pedralbas, se halla situado al pie de una de las colinas que forman la cuenca del llano de Barcelona, en terreno delicioso por lo templado de su clima, la vista del mar y amenidad de su campo y monte.”

Finalment, es descriu el terme de Sarrià com un “vasto y fertilísimo jardín, que además que le prestan beneficio con su riego, las rieras y torrents que le cruzan, circulan por todas partes costosas minas, que por gruesos caños fluyen abundancia de aguas frescas y saludables.”

Aquests atractius van provocar que, des de l'edat mitjana, les classes altes de Bar-

58. Consulteu l'entrada “Sarrià” a MADOZ, Pascual (1849). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, volum XIII.

celona s'hi instal·lessin temporalment, sobretot quan havien de fugir de les epidèmies de la ciutat. Però va ser a partir de la segona meitat del segle XIX quan Sarrià va esdevenir el lloc d'estiueig predilecte de la burgesia barcelonina: “Esta población es la que más directamente recibe la influencia de la capital en cuanto a su cultura, porque es considerada como el sitio real de verano de la aristocracia barcelonesa; así es, que tiene un carácter particular que la distingue de todas las demás comarcas, pues la fabricación no ha entrado a ser su elemento preponderante”, escrivia Madoz el 1849.

Rafael Patxot va ser un dels rics burgesos que va adquirir una segona residència a Pedralbes. La compra es va fer mitjançant una tercera persona, un home anomenat Liberato Valentín de Torres. El primer pas es va efectuar el 18 de maig de l'any 1850, quan Antoni Sabater, un paleta de Sarrià, va vendre “toda aquella casa con sus entradas y salidas, derechos y pertinencias universales” que tenia “en el término de Sarrià, cerca del monasterio de Nuestra Señora de Pedralves y parage llamado la Plana” al senyor Liberato Valentín de Torres, veí de Barcelona.⁵⁹ El preu de la venda va ser de 1.150 lliures catalanes, de les quals el comprador n'havia de destinar 700 al paleta Jacint Torner i Oliveres, 100 al serraller Rafael Vellet i 299 a Pau Arnau, els quals havien treballat en la construcció d'aquesta casa. Per tant, després de pagar les persones que l'havien ajudat a aixecar aquell edifici, el venedor va obtenir un benefici de 50 lliures. En Sabater tenia el terreny de la casa per un establiment emfitèutic que l'any 1848 li havia fet una dona anomenada Josefa Sansalvador, tot i que la senyoria alodial del lloc corresponia a l'abadessa del Monestir de Pedralbes. Cinc mesos més tard, de Torres va aconseguir un solar situat just al costat oriental de la finca anterior i hi va fer construir una altra casa.

Finalment, el conjunt d'adquisicions es va completar el 1853.⁶⁰ Aquell any Josep Giralt, un altre paleta de Sarrià, va cedir a de Torres “toda aquella porción de tierra de extensión una mojada, poco más o menos, sita en la propiedad del monasterio [de Pedralbes], término de Sarrià y parage nombrado de la Montaña que dicho monasterio posee allí por sus ciertos y legítimos títulos y por puro, libre y franco alodio.” En aquell moment, aquell tros de terra afrontava “por oriente con terreno de dicho monasterio; por mediodía con Vicente Mombrú; por poniente con D. Francisco Buxó y por cierzo parte con José Xiró y parte con Lorenzo Corcoll.” En Giralt tenia aquella peça de terra per l'establiment a rabassa morta que li havia fet l'abadessa del monestir, Maria Tecla Cadenas, el mateix any, per tal de millorar-la “plantando de viña la parte que no lo sea”.

El pas final es va fer el 8 de juny de l'any 1853, quan el citat Liberato Valentín de

59. AHPB, notari Ramon de Miquelarena, *Manual de contratos*, 29.12.1849 – 29.8.1850, f.165-166.

60. AHPB, notari Ramon de Miquelarena, *Manual corriente de contratos*, 28.12.1852 – 30.6.1853, f.177r-180r.

Torres va vendre les dues cases de la Plana i la vinya de la Muntanya de Pedralbes a Rafael Patxot i Ferrer pel preu de 3.750 lliures catalanes (3.400 per la casa i 350 per la peça de terra).⁶¹ D'aquesta manera, aquell burgès barceloní va aconseguir la seva “casa de recreo” al carrer dit “de la Salut” de Pedralbes. En comparació a altres indrets del poble de Sant Vicenç de Sarrià, Pedralbes es va poblar de torres més tard, de manera que durant força temps aquell va ser un lloc molt tranquil. No fou fins el 1866 que la propietària Teresa Buxó va presentar un projecte per urbanitzar l'heretat de l'antiga casa gòtica o torre de Santa Caterina (posteriorment coneguda amb el nom de la Font del Lleó), prop de Sant Pere Màrtir i damunt el camí d'Esplugues, i el 1870 Miquel Faralt va impulsar un altre projecte que va donar lloc als carrers del Monestir i a l'avinguda d'Espasa.⁶² Per tant, el senyor Patxot va ser un dels pioners a l'hora d'establir una segona residència a Pedralbes.

Com que la seva nova llar necessitava aigua i el subministrament d'aquest recurs no era gens fàcil, el 12 d'octubre del 1856 Rafael Patxot va contractar els serveis de tres miners i d'un paleta de Sarrià per tal de construir dos pous a la vinya que havia adquirit.⁶³ El que pretenia era trobar aigua per conduir-la fins a les seves cases del carrer de la Salut. El primer pou es va fer “en la punta de mediodía a poniente”, tenia una fondària de 27 pams i van trobar-hi 4 pams d'aigua. El segon pou es va fer més al nord, tres dies més tard, amb una profunditat de 40 pams i en va aconseguir 8 d'aigua. Aquest segon pou estava “cercado de pared y cerrado por su abertura con una puerta”. Totes aquelles obres, però, van esverar l'abadessa del Monestir de Pedralbes, sor Maria Joaquina Gelabert, la qual no va consentir l'obertura d'aquells pous ja que “perjudicaria al monasterio, pues pertenece al mismo el derecho de buscar, conducir y aprovechar para su mina las aguas de aquella vertiente”, i va avisar en Patxot que deixés de buscar-hi aigua.

Finalment, les dues parts van arribar a un acord,⁶⁴ pel qual en Rafael Patxot va cedir al monestir tots els drets que li corresponguessin en dita vinya per buscar i aprofitar-se de les aigües que hi corressin, així com la “facultad de conducir por dicha pieza de tierra las aguas que minando encontrase el monasterio en otros terrenos superiores”, i es va reservar el dret “de que él y su familia puedan sacar agua para beber por medio de cuerda o cadenilla con su cubo o vaso siempre que vayan a la citada pieza de viña, a cuyo fin deberá estar cerrado uno de los pozos por medio de una puerta con su cerradura, de la cual deberá tener llave el señor otorgante al igual que la tenga el monasterio para cuando convenga examinar la repetida mina.” Per la seva part, l'abadessa, considerant la cessió anterior i en recompensa pels treballs realitzats, va concedir a en Patxot i als seus “una pluma y media de agua perenne,

El Monestir de Pedralbes i Barcelona des d'un camí amb vegetació al marge, molt a prop de l'antiga vinya d'en Patxot pels volts del 1900. (Fotògraf: Frederic Bordas i Altarriba. Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya).

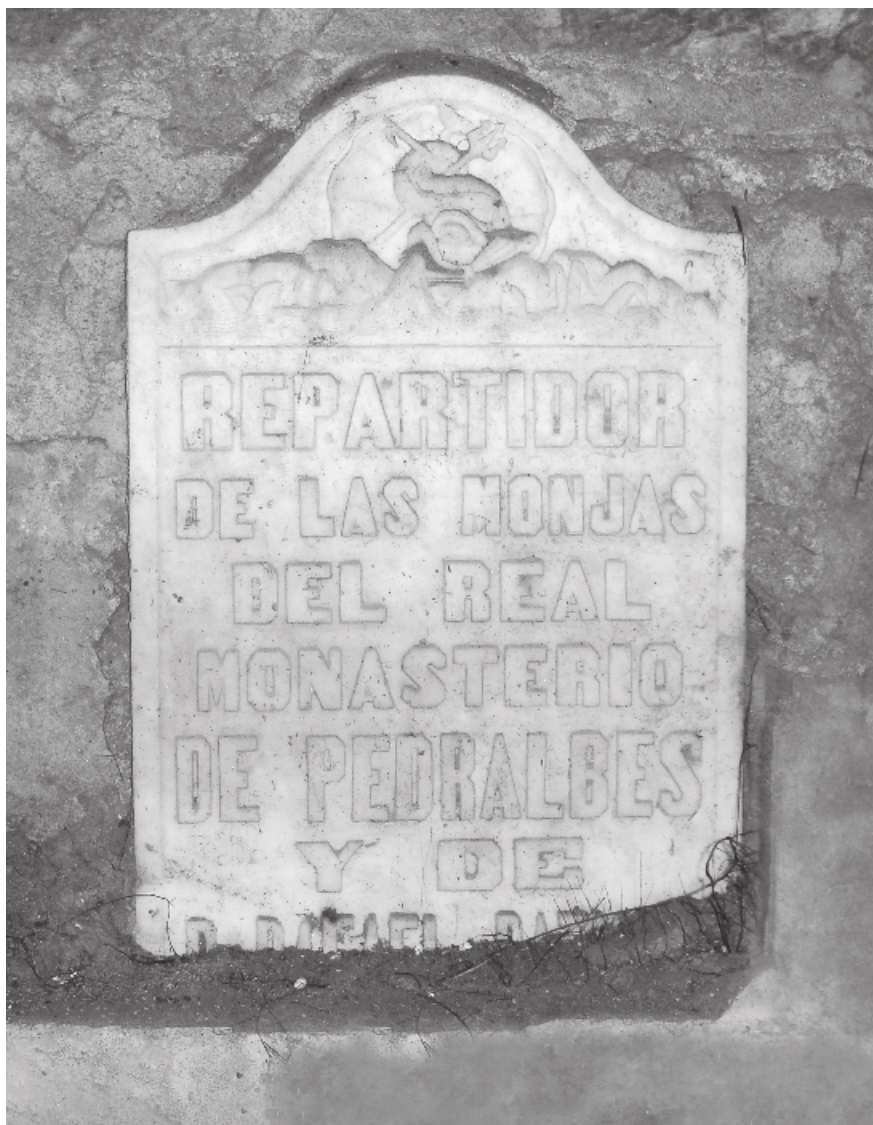
61. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Libro vigésimo primero de contratos*, 1853 – 1853, f. 330.

62. Consulteu DD.AA. (1991). *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Introducció, Barcelonès, Baix Llobregat*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 173.

63. AHPB, notari Joaquim Catà, *Tercera parte de este mi protocolo*, 1.9.1856 – 8.12.1856, f. 1.226r-1228r.

64. AHPB, notari Ramon de Miquelena, *Manual segunda parte*, 2.7.1861 – 31.12.1861, f. 85r-88.

Lápida del repartidor de la mina d'aigua que travessava la vinya d'en Patxot. L'aigua encara corre al peu d'aquest marbre. (Fotografia de Ramón Colías)

medida de Barcelona”, sempre que hi haguessin més de 10 plumes d’aigua; si el cabal d’aigua era inferior a les 5 plumes, la concessió tan sols seria d’una pluma i corrent-ne una, en Patxot només en podria rebre mitja, “cuya agua podrá tomarla el señor Patxot en el depósito que actualmente existe en la casa que habita el arrendatario de las tierras del monasterio que actualmente se llama Luís María.”

L’any 1863, el capellà de la comunitat de Pedralbes va rebre 2.200 duros de Rafael Patxot per tal de pagar les despeses de construcció d’un braç de la mina antiga que posseïa el monestir fins a la vinya d’en Patxot per tal de posar remei a l’evident disminució del cabal d’aigua de la primera. A canvi d’aquella quantitat, l’abadessa va donar quatre plumes d’aigua a en Patxot, de manera que aquest en va acumular cinc i mitja:

que debía recibir dicho señor del repartidor situado a la entrada del portal de Pedralbes de la parte de la montaña, dentro de una especie de garita formada por el mismo muro y la pared que cerca la parte interior del monasterio, cuyo repartidor lo cierra una puerta de madera y en el interior se halla colocada una lápida de mármol con una inscripción en que se salva y acredita la propiedad del monasterio y del señor Patxot.⁶⁵

La darrera concessió feta pel monestir va generar algun dubte i incompliment per l’escassetat d’aigua en què es podia trobar la comunitat religiosa en períodes de sequera, de manera que, finalment, el 24 de juliol del 1869, l’abadessa i les monges de Santa Maria de Pedralbes i l’aleshores vídua de Rafael Patxot, Beatriz Cibils, amb les seves dues filles, María Anita i Sofia (les dues amb el consentiment dels seus marits, Felipe Oribe i Emili Calvet, respectivament), van signar una concòrdia segons la qual, María Anita Patxot, com hereva dels béns que el seu pare tenia a Pedralbes, es conformava a rebre dues plumes i mitja d’aigua perenne segons la mesura de Barcelona, les quals servirien per proporcionar aigua a les dues cases unides i senyalades amb els números 10 i 11 que tenia a Sarrià, al paratge anomenat “la Plana”, al carrer de la Salut. L’aigua procedia de la vinya que tenia al lloc dit “la Muntanya”, d’una mojada d’extensió i on ja hi havia una “casita” senyalada amb el número 8; María Anita Patxot, com a propietària, i Beatriz Cibils, com a usufructuària, rebrien dita aigua “en el paraje en que convengan ambas partes después del punto en que confluye el agua proveniente de la mina antigua que posee el monasterio con la que procede del brazo de mina construido hasta la viña propia de dichas señoras” i en aquell indret ambdues parts farien el nou repartidor, amb una garita o caseta on s’hi col·locaria la làpida de marbre existent i on hi hauria una porta amb dos panys i dues claus, una per cada part, de manera que

65. AHPB, notari Lluís Gonzaga Soler, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.3.1869 – 24.7.1869, f. 110-121.

cap de les dues hi podria entrar sense la intervenció de l'altra. A més, l'abadessa es va comprometre a no concedir cap permís per fer pous als arrendataris de les vinyes veïnes a la d'en Patxot que li pagaven censos.

Malgrat el pas del temps, la làpida de marbre amb la inscripció "REPARTIDOR / DE LAS MONJAS / DEL REAL / MONASTERIO / DE PEDRALBES / Y DE / D. RAFAEL PATXOT / CONSTRUIDO / 12 OCTUBRE 1862" es conserva al costat de la mina d'aigua que travessa l'Escola BetàniaPatmos i les aigües que davallen de la muntanya continuen sent un bé escàs i preuat. Aquest és el testimoni més patent de la relació entre el burgès Rafael Patxot i Ferrer i Pedralbes i, que sapiguem, és el segon lloc de la ciutat on el seu nom està gravat en una làpida de marbre. El primer és el sepulcre del cementiri del Poblenou.

Així doncs, a les darreries de la dècada dels anys seixanta del segle XIX, el paisatge d'aquella finca de mitja hectàrea d'extensió, aproximadament, situada damunt el Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes, devia caracteritzar-se per una petita casa senyalada amb el número vuit i habitada per uns masovers, unes feixes de terra plantades amb ceps, algun arbre fruïter, un parell de pous i una mina d'aigua. Un cop solventada la qüestió de l'aprofitament de les aigües que davallen de Collserola pels torrents de la zona, els propietaris devien freqüentar l'indret ben poques vegades.

Per Madrid, un final lluny del mar

El 5 de desembre de l'any 1865, el diari *El Lloyd español* va publicar la notícia següent:

Hoy tenemos el triste deber de anunciar a nuestros abonados el fallecimiento acaecido en Madrid del señor don Rafael Patxot,⁶⁶ persona muy apreciada en los círculos mercantiles de Barcelona y que gozaba desde muchos años hace de un crédito intachable. El señor Patxot había sido miembro varias veces de la Junta de Comercio de esta plaza, promovedor o fundador de la Sociedad Ferrocarril de Barcelona a Mataró, de la de igual clase de Barcelona a Zaragoza, de la Caja Barcelonesa y otras sociedades de crédito, siendo en la actualidad cónsul de la República del Uruguay. Ha bajado al sepulcro a la edad de 63 años, víctima de un ataque fulminante de cólera. El finado era hermano del conocido escritor y abogado don Manuel [sic] Patxot, autor de *Las ruinas de mi convento* y de los *Anales de España* así como fundador del periódico *El Telégrafo*. Seguros estamos que esta dolorosa pérdida será

66. Rafael Patxot i Ferrer va morir el dia 30 de novembre del 1865.

muy sentida por todos, quedándonos el consuelo de que en premio de sus virtudes Dios le habrá acogido en el seno de su gloria.

A la seva mort, Rafael Patxot va deixar una vídua de 49 anys i dues filles, María Anita, de 29, i Sofía, de 25, ambdues casades. Ben aviat, aquelles tres dones es van reunir per ordenar la successió en els béns del seu espòs i pare, perquè aquell home, que de ben segur es va veure sorprès per la mort, no havia fet testament. Certament la seva mort intestada resulta sorprenent. ¿Com és possible que un home de negocis, acostumat als contractes i a tota mena de clàusules, no preparés la seva successió quan ja superava la respectable edat de seixanta anys? No tenim resposta a aquest interrogant.

Tal com s'acostumava a fer en casos com aquell, el primer que van encarregar la vídua i les filles va ser un inventari de les seves propietats.⁶⁷ Segons aquest document, en el moment del seu traspàs, en Patxot tenia 7.000 reials de billó a la cambra que el difunt utilitzava a la seva casa del carrer Nou de Sant Francesc; uns altres 13.000 reials de billó d'un crèdit que havia fet a un tal Josep Baruel, un paleta natural de Sarrià però veí de les Corts, préstec que incloïa la hipoteca d'una casa; la casa on vivia el finat al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc, de 4.000 pams de superfície, just al costat de l'església de l'Esperit Sant, valorada en 14.000 duros; dues cases contigües senyalades amb els números 10 i 11 a Sarrià, prop del Monestir de Santa Maria de Pedralbes, al lloc dit "la Plana", al carrer de la Salut, una amb el seu hort i jardí i amb 4 plumes d'aigua provinents d'una mina feta a la vinya d'en Patxot, taxades en 55.000 reials de billó; una vinya dins la propietat del monestir, amb una caseta senyalada amb el número 8 i l'esmentada mina d'aigua, tot plegat valorat en 24.000 reials; un capital de 40.000 duros que havia aportat a la Societat Patxot i Cibils, amb els beneficis que dita inversió hagués pogut produir, i diverses cases que havia heretat de la seva mare situades a Mataró: una al carrer de la Mercè, una altra al carrer de Santa Rita; quatre al carrer de Sant Felicià i cinc més al carrer de Santa Rita. Com era habitual, aquell senyor de Barcelona havia acumulat un capital important, invertit sobretot en el seu negoci comercial, i alguns béns immobles de caràcter fonamentalment urbà.

A continuació, la seva vídua i les seves filles, amb l'assessorament dels marits respectius, es van haver de posar d'acord en el repartiment de tot aquell patrimoni.⁶⁸ María Anita va esdevenir l'hereva i propietària de la casa del carrer Nou de Sant Francesc, de les dues cases de Sarrià, de la vinya i la caseta de Pedralbes i de la meitat del capital que Rafael Patxot tenia invertit a la Societat Patxot i Cibils. La resta de béns foren heretats per la seva germana Sofía.

67. L'inventari es va realitzar entre els mesos de gener i febrer del 1866. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 1866 - 1866, f. 115.

68. La divisió de l'herència dels béns de Rafael Patxot i Ferrer va tenir lloc el dia 30 de juny del 1866. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 1866 - 1866, f. 595.

Rafael Patxot i Ferrer va morir lluny del mar. El testimoni i el record de les seves activitats i dels seus negocis es van anar apagant ràpidament. La Societat Patxot i Cíbils va canviar de nom. Les seves inversions financeres van desaparèixer. El ferrocarril va avançar amb altres socis i fins i tot la seva casa del carrer Nou de Sant Francesc va acabar canviant de mans. El nom del seu germà Fernando, a través dels seus llibres, va sobreviure, però el seu, no. De fet, diversos autors l'han confós sovint amb un altre Rafael Patxot i Ferrer, el seu cosí germà, alcalde gairebé vitalici de Sant Feliu de Guíxols al segle XIX. Els seus néts i nétes es van cognominar Oribe i Calvet. Implacablement, el record d'aquell home es va esborrar com s'esborren les petjades que deixem a la sorra de la vora de la mar.

Només diversos documents han conservat algunes de les seves accions. La tomba que va fer construir al cementiri del Poblenou, a pocs metres de la mar, és el millor testimoni visual de les seves activitats econòmiques, i la làpida de marbre de la mina d'aigua de Sarrià és, encara ara, testimoni perenne del seu pas pel vessant d'una muntanya que també mira la mar.

Del carrer Nou de Sant Francesc al carrer Ausiàs Marc

La informació sobre els descendents de Rafael Patxot i Ferrer és escadussera, però hom té la impressió que després de la mort del patriarca, la primogènita, María Anita, va travessar una etapa de dificultats econòmiques, sobretot a la dècada del 1880. A més, la situació familiar tampoc va ajudar gaire.

Felipe Oribe, el marit de l'hereva d'en Patxot, devia viatjar amb certa regularitat a l'Uruguai, tal com ho demostra el document que va elaborar la seva esposa, María Anita, l'any 1873, quan va concedir poders al seu home, “hallado actualmente en la ciudad de Montevideo”, per tal que “pueda vender, trasladar o en otra manera enajenar, bien en pública subasta como privadamente y por el precio, pactos, modo, forma y condiciones que mejor estime, el todo o parte de los bienes adquiridos durante la sociedad conjugal por cualquier título o causa, ya sean muebles ya inmuebles, bien sitios en Montevideo como en cualquier otro punto.”⁶⁹ Però l'alienació de patrimoni no només es va produir a Amèrica, sinó que també es va efectuar aquí. L'any 1882 la vídua de Patxot, Beatriz Cíbils, i les seves filles María Ana i Sofía, van vendre un camp de terra de gairebé dues hectàrees d'extensió que tenien prop de la Creu Coberta del terme municipal de Barcelona a favor del seu nebot i cosí, respectivament,

69. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1873 – 30.6.1873, f.37-37r.

Rafael Rabell i Patxot.⁷⁰ Si aquelles dames anaven a menys, l'altre prosperava i anava acumulant béns immobles.

Oribe va morir a la capital catalana, concretament a la casa del seu sogre del carrer Nou de Sant Francesc, el 19 de febrer del 1884 a causa d'una pulmonia. Tenia 51 anys i, en aquells moments, exercia de cònsol de l'Uruguai a Barcelona. Aquella mort va estrènyer les finances de la seva vídua, que l'any següent va haver de demanar diversos préstecs. El camí de davallada es va evidenciar aquell 1885, quan la vídua Beatriz Cibils i la seva filla Maria Anita Patxot van vendre la meitat de la casa senyalada amb el número 24 del Nou de Sant Francesc. Aquella venda estava amarada de simbolisme, ja que l'edifici del costat de la capella del Sant Esperit havia acollit l'establiment, l'ascens i la prosperitat dels Patxot arribats de Sant Feliu de Guíxols vuitanta-quatre anys enrere. Però, com sempre, el descens dels uns suposa l'encimbellament dels altres. De nou va ser en Rafael Rabell qui va fer-se amb la meitat d'aquella casa. L'altra meitat devia correspondre al seu sogre, Francesc Cibils.

De mica en mica, la situació es va anar complicant fins al punt que el dia 2 de desembre del 1886, María Ana Patxot va demanar un nou emprèstit en forma de debitori per valor de 15.000 pessetes a un interès del 6% anual a Rafael Vila-clara i Euras.⁷¹ D'aquelles 15.000 pessetes, Patxot en va rebre 7.000 en metàl·lic i el prestador va haver d'invertir la resta a pagar els deutes generats l'any anterior. Per això, María Ana Patxot va tornar a hipotecar les dues cases que tenia al carrer de la Salut de Sarrià i la vinya de Pedralbes, com a garantia del nou préstec, i va presentar el seu gendre, l'advocat Josep Vilarrasa i Ferrer, com a fiador. Tornar un deute mitjançant un altre deute és un fet habitual en casos de dificultats.

La reclusió econòmica va conviure amb algunes desaparicions tràgiques. María Ana Patxot va patir la pèrdua de diversos fills al llarg de la seva vida. Ja l'any 1873 es va registrar la mort d'un d'ells. Concretament, el 28 d'abril d'aquell any, *La Imprenta* publicava l'esquela següent: "El niño Manuelito Oribe y Patxot ha subido al cielo. Sus desconsolados padres, abuela, hermanos, tíos y demás parientes, al participar a sus amigos y conocidos tan sensible pérdida, les ruegan se sirvan acompañar su cadáver al cementerio mañana martes, asistiendo antes al oficio de Ángeles que se celebrará a las diez en la parroquial iglesia de la Merced." I el 16 de març del 1888, el diari *La Vanguardia* anunciava la mort de Felipe Oribe i Patxot. L'enterrament es va fer aquell mateix dia, sortint de la casa mortuòria, situada al número 35 bis del carrer Bruc de Barcelona, cap al cementiri vell. Sobre aquest jove, la publicació *Lo catalanista*, el dia 29 d'abril del 1888, va publicar el text següent:

70. Extret de l'inventari dels béns immobles de Rafael Rabell i Patxot, AHPB, notari Miquel Martí i Beya, *Primera parte del protocolo*, 2.1.1913-1913, f. 631-656.

71. AHPB, notari Ricard Permanyer i Ayats, *Cuarta y última parte*, 1.10.1886 - 30.12.1886, f. 3.828-3.841.

Ab sentiment tenim que donar compte a nostres associats de la prematura mort del que fou nostre bon amich D. Felip Oribe y Patxot (E.P.D.). Encar que nascut en la República del Uruguay no fou obstacle son bressol, per a que se manifestés en nostra terra com un dels més entusiastas catalanistes y propagador de totas nostras aspiracions. Prova certa d'això son las excursions que tenia fetas per a coneixer Catalunya; la part principal que li cap en la magnífica colecció de vistas fotogràficas de nostra bassílica, totas ellas interessants y properas a publicarse baix los auspicios d'una Societat particular, composta d'aymadors de glorias artísticas de la terra, y mols altres travalls que deixa com recort de sa curta pasada per aquesta travallosa vida. Ab son entusiasme y sa criteri artístich, logró aplegar alguns exemplars de notable mèrit que tenia ordenats en modest museu. De caràcter franch y clara inteligencia, sa mort serà molt sentida per tots los que'l tractaren; esperant arribi aquest sentiment a sa desconsolada familia, y que'l Senyor li concedesca la eterna gloria.

Però la prova més contundent de la davallada econòmica de la família es va registrar amb el traspàs de la pròpia María Ana Patxot i Cibils, esdevinguda a Barcelona el 16 de febrer del 1891. Aquella dona va morir intestada, com el seu pare, de manera que els seus descendents (Concepción, María Josefa, Mercedes i Josep Oribe i Patxot) van esdevenir-ne hereus a parts iguals i van fer redactar un inventari dels seus béns.⁷² Sorprenentment, quan va abandonar aquest món, la seva mare només tenia 125 pessetes en monedes de varies menes i els mobles següents: “una cama de hierro de las llamadas de monja, con su paramento regular. Una cómoda de caoba, con las ropas de porte de la difunta. Un espejo. Un lavabo pequeño de caoba. Varias sillas.” Res més. L'inventari ens informa que “los espresados muebles son los únicos que existían de propiedad de la difunta doña María Ana Patxot, por vivir ordinariamente en compañía de sus hijos, de quienes eran los muebles de que se servía para sus usos domésticos, siendo el valor de los espresados muebles de seiscientas pesetas trece céntimos.”

Els béns immobles que posseïa eren les conegudes cases de Sarrià i la vinya de Pedralbes, que es valoraven en 10.933 pessetes. Finalment, l'inventari va incloure, entre les “posessions” de la difunta, el deute de 15.000 pessetes amb el senyor Rafael Vilaclara i Euras, que encara no s'havia liquidat. Per aquesta raó, els béns immobles continuaven hipotecats.

Tan disminuïda va ser la seva herència que el 10 d'agost del 1900 els germans María Josefa, Mercedes i Josep Oribe i Patxot van repudiar-la “haciendo constar que

72. AHPB, notari Rafael Vilaclara i Gibert, *Segunda parte del protocolo*, 1.5.1891 – 29.8.1891, f. 747-756.

al efectuar este acto no quieren se entienda como muestra de desafecto o falta de respeto hacia su dicha señora madre, cuya memoria conservan con todo el cariño y respeto filial que es debido.”⁷³

D’aquesta manera, la totalitat del patrimoni va quedar per l’única hereva que no hi va renunciar, Concepción Oribe i Patxot. Gràcies a aquest document, sabem que les dues germanes que van repudiar l’herència de María Ana Patxot, María Josefa i Mercedes, estaven ja casades, la primera amb l’enginyer Emili Lluch i Ramon, i la segona amb l’advocat Salvador Pujadas i Masó. Les famílies Vilarrasa Oribe, Lluch Oribe i Pujadas Oribe van seguir el seu propi camí i, progressivament, es van anar desprenent dels vincles que les unien al seu avantpassat, Rafael Patxot i Ferrer.

Per la seva banda, en Josep Oribe, orgullós de les seves arrels uruguaianes, va cedir un exemplar del llibre *El escudo de armas de Montevideo* al Centre Excursionista de Catalunya i, poc temps després, es va casar amb una dona anomenada Sara Meléndez a la capital de l’Uruguai. Fatídicament, el 24 de gener del 1905, ambdós van morir mentre es banyaven en un riu. Ell tenia 33 anys. Un diari va informar sobre aquella desgràcia amb la nota següent:

Ab verdadera sorpresa ens ha arribat, avuy, la trista nova d’haver mort a Montevideo, junt ab la seva esposa, nostre estimat amich en Joseph M^a d’Oribe. Pel laconisme del telegrama rebut, no més s’en desprèn que han sigut víctimas de la impetuosa corrent o d’algun xuclador del riu ahont se banyavan. Creyem inútil ponderar la pena que ha produït a la familia y als nomurosos amichs que tenian els finats entre nosaltres, tan impensada desgracia. En Joseph M^a d’Oribe encara que lluny de Catalunya, desde alguns anys, era un convensut y un entusiasta de nostra causa nacionalista, per la que havia treballat ab fe y desinteressadament casi desde criatura. Ab ell havem perdut un bon amich y un bon soldat del nostre exèrcit. ¡Que Déu hagi acullit en sa santa glòria a l’estimada parella, que ha deixat en l’orfanesa un angelet de poch mesos! A tota la familia y especialment a sas germanas, residents a Barcelona, y als esposos don Fèlix de Buxareo y donya Maria de Ayerza, residents a Montevideo, que consideravan a nostre pobre amich com un fill predilecte, enviem el pèsam més sentit desitjant que la resignació cristiana minvi tot lo possible el dolor que tan sobtadament els ha ferit.⁷⁴

Uns dies més tard es va celebrar una missa en sufragi de la seva ànima a l’altar de la Verge de Montserrat del Monestir de Pedralbes per “qui fou subcabo del

73. AHPB, notari Josep Mª Vives i Mendoza. *Tomo quinto del protocolo*, 14.7.1900 – 17.9.1900, f. 3.880-3.886r.

74. Vegeu *La Veu de Catalunya*, 28 de gener del 1905, p. 4. En Fèlix Buxareo Oribe era nét de Fèlix Buxareo i Alsina i fill de Fèlix Buxareo Reboledo i de Josefa Oribe y Contucci, la qual era tieta d’en Josep Maria Oribe i Patxot.

sometent de dita població y a qui els seus companys li dedican aquet piadós recort”.⁷⁵ Cal destacar el fet que la família Oribe Patxot i els Buxareo Oribe encara mantenien una estreta relació després de varies dècades de negocis compartits i de lligams de parentiu tan propers.

Concepción Oribe i Patxot, l’hereva de Maria Ana Patxot i Cibils i, a través d’aquesta, propietària d’una part dels béns que foren de Rafael Patxot i Ferrer, fou l’única néta que podia conservar algun record del seu avi, ja que ella havia nascut l’any 1860 i, per tant, el va arribar a conèixer. Concepción es va casar amb l’advocat Josep Vilarrasa i Ferrer, un home molt proper a les posicions catòliques més retrògrades d’aquella època. En aquest sentit és simptomàtic que en Vilarrasa fos un dels redactors del diari *El Correo Catalán*, una publicació fundada a Barcelona nou anys abans per Manuel Milà i de la Roca i que va difondre els ideals polítics del carlisme durant seixanta anys.⁷⁶ En l’aspecte religiós, aquell diari advocava per mantenir els principis del catolicisme més conservador i integrista i hom té la impressió que l’advocat barceloní compartia aquests ideals. Poc temps després, ell mateix va dirigir una altra publicació que duia el nom d’*El Diario Catalán*.⁷⁷

Encara vull afegir uns apunts més sobre en Vilarrasa que ens ajudaran a definir el seu pensament i, d’aquesta manera, em permetran apuntar una hipòtesi sobre el que hauria pogut fer construir aquest personatge. L’any 1893 va formar part de la comissió que havia de nomenar els nous membres de la junta central del Partit Tradicionalista, una organització fundada el 1888 i encapçalada per Ramon Nocedal, un polític espanyol d’extrema dreta totalment intransigent amb els carlistes i els catòlics que col·laboraven amb la monarquia liberal,⁷⁸ i també va participar en el Consell General del Partit Tradicionalista a Catalunya, en la Junta Provincial de Barcelona i va ser apoderat de la de Girona. Per tant, les idees d’aquest advocat van ser absolutament conservadores i ultracatòliques.

Sabem que aquell matrimoni va tenir un fill, Ignasi Vilarrasa i Oribe. “Ovi”, pseudònim amb què fou conegut el besnét d’en Patxot, va esdevenir un dibuixant humorístic durant el primer quart del segle XX i va col·laborar amb diaris satírics de Barcelona, com *L’Esquella de la Torratxa*, una publicació que, curiosament, tenia una ideologia més aviat republicana i, per tant, força allunyada de la propugnada pel seu pare. El seu dibuix imitava el dels populars gravats barcelonins vuitcentistes, però amb un segell personal. Aquell ninotaire va morir l’any 1922.⁷⁹

Una de les últimes notícies de Concepción Oribe és del 1905. Aleshores ja era una vídua que vivia en un pis del número 47 del carrer Ausiàs Marc de Barcelona.

75. Vegeu *La Veu de Catalunya*, 1-14 de febrer del 1905, p. 4

76. Vegeu *El Siglo Futuro*, 10 de gener del 1885, p. 1.

77. Vegeu *El Siglo Futuro*, 15 d’octubre del 1895, p. 3.

78. Vegeu *El Fuerista*, 2 de juliol del 1893, p. 1.

79. RÀFOLS, J. F. (dir.) (1981). *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*. Barcelona-Bilbao: Ediciones Catalanas – La Gran Enciclopedia Vasca, p. 1373-1374, volum V.

Aquell any, va firmar un conveni amb l'abadessa del Monestir de Pedralbes per obtenir el seu permís per construir una casa-torre en aquell lloc.⁸⁰ L'acord final establia els termes següents:

Primero: se declara enteramente extinguido el derecho real constituido en el pacto segundo de la escritura de establecimiento de tres de Marzo de mil ochocientos cincuenta y tres en la parte en que se prohibía al poseedor de la finca objeto de este convenio, edificar, construir paredes y buscar piedra en ella. En su virtud, doña Concepción Oribe y los suyos quedan ampliamente facultados para levantar cuantas edificaciones estimen convenientes en dicha finca, así como para buscar piedra en ella y hacer cuanto les plazca, sin más limitación que la de no perjudicar con dichos trabajos a la mina que atraviesa la finca para conducir el agua al monasterio [...]. Segundo: [...] el propietario de la finca objeto de este convenio no puede buscar aguas ni minar ni hacer pozos ni permitir que otros realicen dichos trabajos y en cambio la Ilustre señora Abadesa y Real Monasterio tiene la facultad de buscar agua, minar, componer y hacer minas o conductos, estando obligados los que posean la finca a darles paso para todo lo que les convenga a dichos fines.

A més, la propietària de la finca es va comprometre a tancar el pou que hi tenia i a no obrir-ne cap més. Finalment, la senyora Oribe va entregar 1.000 pessetes en bitllets al monestir.

La finca on la Concepción Oribe tenia intenció de construir-hi una casa-torre, aquella vinya vella adquirida per en Rafael Patxot l'any 1853, allà on aquell comerciant barceloní havia buscat aigua fent-hi pous i mines, des de la dècada del 1880 havia guardat una gruta força popular no només entre els veïns de Pedralbes o de Sarrià, sinó també entre persones d'altres indrets de Barcelona.

Per la gruta de la Mare de Déu de Lourdes de Pedralbes

Frederic Bordas i Altarriba va ser un arqueòleg aficionat a la fotografia i a les excursions. L'any 1876 era soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i posteriorment també va ser-ne del Centre Excursionista de Catalunya. Un dia de l'any 1895 va agafar la seva càmera fotogràfica i va anar a Pedralbes. El seu ull es va fixar en una petita capella dedicada a la Mare de Déu de Lourdes i va prendre'n algunes imatges. Afortunadament, aquestes fotografies s'han conservat en bon estat. Una d'elles ens mostra un paisatge pedregós i amb pendent. Un camí de

80. Arxiu del Reial Monestir de Pedralbes, lligall "Patxot", protocol del notari Pere Arnau i Ribas del 15 de maig del 1905. Vull agrair les facilitats donades per la germana Immaculada a l'hora de consultar aquest lligall.

terra ample i aixaragallat creua la imatge en diagonal. Quatre persones hi transiten a peu. Donen l'esquena a l'espectador de la fotografia, de manera que els seus rostres no es poden apreciar. Són quatre dones. Les dues primeres caminen uns metres al davant de les altres. Semblen joves i porten un vestit blanc lligat amb un cinturó negre. Al seu darrere, hi ha una altra dona, adulta, amb un vestit fosc i un davantal clar, i dóna la mà a una nena de cabells negres i vestit blanc. Al costat esquerre del camí, hi ha un descampat ple de pedres i vegetació. En canvi, al costat dret, hi ha un mur de pedra coronat amb roques irregulars, grans i punxegudes, com si fossin merlets. A la meitat del mur, hi ha un portal fet amb totxos, d'arc rebaixat i coronat per una creu blanca. A l'interior del recinte s'hi veuen alguns arbres i, enmig, al capdamunt, hi treu el cap una petita torre circular, acabada amb uns merlets triangulars.

El senyor Bordas va traspassar aquell portal i va fer algunes fotografies de la capella. En primer terme, hi ha tretze bancs de fusta, molt simples, sense respatller. Sis es troben a l'esquerra i set a la dreta, deixant un passadís central. Al seu davant, hi ha el que semblen grans blocs de pedra, entre els quals hi han crescut tota mena de plantes, però sobretot heures. El capdamunt està ple de roques i pins joves i al costat de la dreta es torna a veure la petita torre circular amb merlets. Just al mig de la paret que formen els blocs de pedra i les heures hi ha una reixa de ferro, tancada. També a la dreta, a prop de la reixa, hi ha un forat de forma irregular perquè està envoltat de vegetació. Pot ser la boca d'una cova o d'una gruta i per això és fosc. Però a la part del davant s'intueix una petita escultura de la Immaculada Concepció, forma amb la qual, segons la tradició catòlica, la Verge Maria es va aparèixer a Bernadette Soubirous en una gruta l'any 1858.

Aquella gruta s'havia inaugurat deu anys abans que el fotògraf Frederic Bordas la retratés i els diaris barcelonins de l'època se'n van fer ressò. El 24 d'octubre del 1885 el diari *La Dinastia* escrivia: "Mañana debe inaugurarse la hermosa gruta trabajada en la roca, cerca del monasterio de Pedralbes, dedicada a Nuestra Señora de Lourdes". I el 27 d'octubre *La Vanguardia* va fer la crònica de la festa:

Anteayer a las tres de la tarde salió de la iglesia de San Vicente de Sarrià una peregrinación que se dirigió a la gruta titulada de Nuestra Señora de Lourdes, instalada recientemente entre Pedralbes y la Font del Lleó, a semejanza de la que existe en Lourdes. Concurrieron a la peregrinación algunos centenares de personas de ambos sexos y muchos curiosos que contemplaban dicho acto, hallándose entre éstos bastantes aficionados a la fotografía que sacaban vistas del acto. Entre los concurrentes los había que llevaban

Dones a l'exterior de la capella de Lourdes de Pedralbes l'any 1895. (Fotògraf: Frederic Bordas i Altarriba. Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya).

Gruta dedicada a la Immaculada Concepció, anomenada popularment "la Mare de Déu de Lourdes de Sarrià", en una imatge de l'any 1915. (Biblioteca de Catalunya. Fons Josep Salvany i Blanch).

pendón, y varias niñas vestidas de blanco, entonando todos durante el curso cánticos adecuados al acto. En la gruta se pronunció un largo sermón que no todos pudieron oír, por haberse cerrado la verja que da entrada a la misma. Para evitar tal vez las contingencias desagradables que hubiesen podido ofrecerse había dos parejas de Guardia Civil.

Al cap d'onze mesos es va inaugurar un altre santuari dedicat a la Mare de Déu de Lourdes, però aquest es trobava a la Nou de Borredà, a la comarca del Bergadà. Segons *La Veu de Montserrat* del 25 de setembre del 1886, en aquell acte "lo senyor dueny de la Gruta de Nostra Senyora de Lourdes construhida fa algun temps en las cercanias de Pedralbes, present a las festas que'ns ocupan, ha manifestat que d'aquí en avant, fins a sa conclusió, las obras del campanar estaban a son càrrech." Tot i que aquella publicació no esmenta el nom del generós mecenes, probablement es tractava d'en Josep Vilarrasa i Ferrer, el marit de Concepció Oribe i Patxot, un home d'idees conservadores, defensor a ultrança de l'Església catòlica.

Durant la segona meitat del segle XIX es va viure un renaixement del catolicisme i, alhora, un increment de l'anticlericalisme que va culminar amb els fets de la Setmana Tràgica del 1909. Les classes altes de la societat van crear organitzacions devotes o caritatives formades per dames que van servir d'inspiració al novel·lista castellà Pérez Galdós, el qual en va donar una visió més aviat negativa a obres com *Doña Perfecta*. Algunes dones de les famílies Oribe i Romaguera van participar en aquella mena d'entitats.

En aquest ambient d'efervescència catòlica cal recordar que el papa Pius IX va declarar que la Immaculada Concepció era dogma de fe (butlla *Ineffabilis*) el 1854 i que tan sols quatre anys més tard una nena d'un petit poble d'Occitània, Bernadeta Soubirous, va afirmar que se li havia aparegut la Verge amb l'aparença de la Immaculada Concepció. La devoció a la Mare de Déu de Lourdes es va popularitzar ràpidament i l'any 1882 es va erigir el primer santuari de Lurda a Catalunya (Prats de Lluçanès).

Potser, doncs, el devotíssim Josep Vilarrasa, tan compromès amb la causa catòlica i tan contrari a l'Estat modern i liberal, va ser el promotor de la gruta de la Mare de Déu de Lourdes de Pedralbes i, si la salut i les circumstàncies li ho van permetre, degué assistir a tots els actes religiosos que s'hi van fer fins l'any de la seva defunció, el 1901.

Perquè des de la seva creació, cada any es van fer una (o més) funcions religioses en aquell santuari particular. El dia de la celebració s'hi cantava el Rosari, el Tri-

sagi i la Salve Regina, a vegades amb l'acompanyament d'un harmòni, i s'hi deien sermons. L'acte solia acabar amb l'himne a la Mare de Déu de Lourdes. Alguns anys fins i tot s'hi feien processons promogudes per diverses entitats locals. Per exemple el 1915 la Societat Catequística de Sant Vicenç de Sarrià va organitzar una "romeria" al "Santuari de Nostra Senyora de Lourdes, de Pedralbes".⁸¹ I l'agost del 1916:

Los feligresos de les parròquies de Gràcia, d'acort y amb l'apoyo dels tres senyors rectors de la barriada y senyor rector de Sarrià, han resolt celebrar la tercera romeria a Nostra Senyora de Lourdes, de Pedralbes, lo diumenge dia 3 del prop-vinent setembre, amb los actes de pietat següents: al matí, tots los romeus en aquest dia oferiran la santa missa y comunió pels fins de la romeria, això és: curació dels malalts, conversió dels pecadors, necessitats de nostra mare Iglésia y la tant desitjada pau. A tres quarts d'onze, benedicció solemne del pendó-senyera de nostra romeria, en l'iglésia parroquial de Sant Joan de Gràcia, pel reverent senyor rector mossèn Antoni Forn, cantant-se després la Salve Regina per l'escolania parroquial. A la tarda, a un quart de cinc reunió de tots els romeus en l'iglésia de Sarrià. A dos quarts de cinc, sortida en professó vers la Gruta de Pedralbes, resant-se pel camí la primera part del sant rosari, amb cant d'hermoses lletretes. Arribats a l'ermita, segona y tercera part del sant rosari y entre [dena] y [dena] sentides deprecacions y lletania a la Verge. Finit el sant rosari, els pare-nostres, pregant especialment per la curació dels malalts de la romeria y un pare-nostre y rèquiem pels difunts. Seguidament sermó per l'eloqüent orador sagrat, reverent Martí Izaguirre, prevere. Acabat lo sermó, besa-mans a la Verge y breu descans. Al vespre, professó d'antorxes desde la Gruta a l'iglésia de Sarrià, cantant-se pel camí la tant popular y entusiasta cant de l'Ave, fent lo sermó de despedida de la romeria lo reverent don Joan Basany, rector de Sant Vicens de Sarrià, acabant-se tant hermosa festa ab la Salve Regina y Àngelus.⁸²

L'avui desapareguda gruta de la Mare de Déu de Lourdes de Pedralbes es va construir al costat de ponent de l'antiga vinya d'en Patxot. Els ceps van morir amb la fil·loxera i la devoció popular i sobretot la particular d'en Vilarrasa van fer néixer aquell curiós santuari marià. L'hereva de les propietats barcelonines de Rafael Patxot, la seva filla Maria Anita Patxot i Cibils, vídua de l'uruguaià Felipe Oribe, la va poder veure. Potser tampoc va ser fruit de l'atzar que la seva primogènita rebés el nom de Concepción o que una família on hi havia Concepcions fes fer una capelleta dedicada a la Mare de Déu de Lourdes.

81. Anunci a *La Veu de Catalunya* del 1-15 de maig del 1915.

82. Publicat al diari *La Vanguardia* del 29 d'agost del 1916, p. 12.

Fins l'any 1915, Concepción Oribe i Patxot va pagar l'impost de la contribució per les finques senyalades amb els números 9, 10 i 11 del carrer de la Salut. Ella també era la propietària de l'antiga vinya on hi havia una mina d'aigua que proporcionava aquest recurs a les cases situades a Pedralbes i era la mestressa de la gruta dedicada a la Mare de Déu de Lourdes. Oribe va pagar la contribució fins l'any 1916. Aleshores el padró d'edificis i solars de Sarrià registra que els propietaris dels esmentats números 9, 10 i 11 del carrer "Salud" eren els "Herederos [de] Rafael Pachot", escrit en tinta. Però aquell mateix any el funcionari de torn que controlava la titularitat de les cases va ratllar l'entrada "Herederos [de] Rafael Pachot" i al seu damunt va escriure el nom de "Concepción Rabell". I encara un altre canvi: l'any 1916, Fernando Vilallonga, actuant en nom de la dita Concepció Rabell, va sol·licitar permís a l'Ajuntament de Sarrià "para efectuar reparaciones en una tubería, propiedad de dicha señora, para la conducción de agua potable que partiendo de una boca de mina situada en el camino o calle de Lourdes, entre las de Montevideo y Panamá, sigue por la primera, pasa frente la iglesia del monasterio de Pedralbes y atravesando la carretera de Cornellá fine en su casa, calle del Obispo Catalá nº 8."⁸³

Per tant, sembla que l'any 1916, si no abans, Concepción Oribe, vídua de Vilarasa, va cedir els seus drets sobre els béns que havia heretat del seu avi, el comerciant Rafael Patxot i Ferrer, a través de la seva mare, María Ana Patxot i Cibils, a Concepció Rabell i Cibils, vídua de Romaguera, una dama que devia conèixer bé perquè ambdues participaven en entitats altruïstes amb altres senyores de l'alta societat⁸⁴ i, sobretot, perquè la senyora Rabell era cosina de la seva mare i filla d'un altre Rafael, Rafael Rabell i Patxot, el segon Rafael de la nostra història.

83. Arxiu Històric Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AHMDSSG), Llicències d'obres particulars, Caixa nº 13, lligall 191.

84. L'any 1896 Oribe era vocal de l'Instituto del Salvador de los Párvulos, una organització que pretenia "albergar, mantener, vestir y educar a los párvulos verdaderamente pobres" majors de cinc anys (vegeu el diari *La Vanguardia*, 2 d'abril del 1896, p. 2).

L'home que va mirar l'hospital
Rafael Rabell i Patxot (1832-1912)

Rafel Rabell

Per l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau

Cúpules de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona. Un dels pavellons va ser sufragat per la família Rabell.

Rafael Rabell i Patxot (1832-1912) també va ser un ric comerciant barceloní, tot i que ell havia nascut a Sant Feliu de Guíxols. Segur que aquest senyor instal·lat a Barcelona durant bona part de la seva vida va conèixer l'antiga vinya d'en Patxot ubicada a Pedralbes, ja fos perquè ell i la seva esposa eren parents dels propietaris, perquè havia visitat la gruta de la Mare de Déu de Lourdes o bé perquè també ells van adquirir cases i vinyes a la zona. Però el senyor Rabell mai va ser l'amo d'aquell tros de terra, de manera que no hi va deixar cap petja. En canvi, va unir el seu nom a un altre lloc de la ciutat quan va decidir sufragar les despeses de la construcció del Pavelló de Sant Rafael de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, al carrer de Sant Antoni Maria Claret, al districte d'Horta-El Guinardó.⁸⁵

L'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona és un recinte sanitari alçat entre les barriades de Sant Martí de Provençals, Gràcia i el Guinardó. El conjunt va ser construït durant el primer terç del segle XX i és considerat una de les joies del modernisme català. La primera pedra va ser col·locada el 15 de gener del 1902 i en una primera fase es va construir el gran pavelló de l'Administració, dos petits pavellons d'observació i reconeixement (el de Sant Jordi i el de Santa Apollònia) i cinc pavellons d'infermeria (els de Sant Salvador, Sant Leopold, la Puríssima, el Carme i la Mercè). El 25 d'abril del 1913 la Junta Administrativa de l'Hospital de la Santa Creu va prendre possessió dels terrenys i dels pavellons amb la condició de prosseguir les obres del nou hospital, anomenat des d'aleshores Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau. Després de la mort del seu arquitecte, Lluís Domènech i Montaner, va ser el seu fill, Pere Domènech i Roure, qui s'encarregà de la direcció de les obres, construint els pavellons de Santa Victòria, Sant Manuel, l'Assumpció i Sant Frederic. Finalment, el 16 de gener del 1930 es va inaugurar oficialment el nou hospital amb la presència del rei Alfons XIII.

El Pavelló de Sant Rafael és el tercer de l'ala est, destinada als homes, entre els de Sant Leopold i Sant Manuel, i és simètric al pavelló de la Mercè, a l'ala oest, la de les dones. Va ser l'últim pavelló fet completament per l'arquitecte Domènech i Montaner i es va construir entre els anys 1914 i 1918 amb materials com el ferro, el vidre, la ceràmica i el maó. Durant la segona meitat del segle XX aquest pavelló es va ampliar amb uns afegits per la cara sud. Des del 2010 tot el conjunt hospitalari està sent restaurat. Aquest pavelló, però, no ha estat rehabilitat, sinó que darrement s'han eliminat els elements afegits al llarg dels anys per recuperar la seva volumetria original.

85. Pel que fa a aquest Hospital, vegeu BANCELLS, Consol (1997). "L'hospital de Sant Pau: una ciutat modernista a Barcelona", *Espais, revista de Departament de Política i Obres Públiques*, 29.

Detall de l'interior del Pavelló de
Sant Rafael de l'Hospital de la Santa
Creu i de Sant Pau.

Es tracta d'un edifici d'un pis i semisoterrani. L'edifici original té forma de I amb una gran sala rectangular, es destinà inicialment al servei de traumatologia i disposava d'un total de 44 llits. La coberta d'aquest espai és un teulat a dues aigües. Pel seu extrem posterior s'uneix a un volum de coberta plana. A l'altre extrem de la gran sala hi ha unes dependències (sala de dia, vestíbul, despatxos). El pis inferior, semi-soterrat, es comunicava per túnels amb la resta de pavellons. A la façana s'hi observa una torre d'aigua a l'esquerre, el sostre amb capcer de pedra coronat amb un disseny igual que les xemeneies de ceràmica, el templet del sant amb trencadís i una rotonda que alberga la sala de dia amb dibuixos geomètrics. La coberta està feta amb teules, rajoles amb forma d'escata, xemeneies i pinacles.

Les escultures són obra d'Eusebi Arnau i els detalls ornamentals d'aquest pavelló són diferents a la resta, especialment pel fet que la decoració, els mosaics interiors i la traceria en la pedra exterior, estan plens de la lletra R en lloc de les inicials P i G que omplen els altres edificis. Aquelles dues lletres fan referència al banquer Pau Gil i Serra (1816-1896), el qual va llegar quatre milions de pessetes per a la construcció d'un hospital modern a la ciutat de Barcelona amb la condició que portés el seu nom. Quan l'abril del 1911 es va exhaurir el seu llegat, les obres van continuar amb l'ajut de llegats i donacions particulars. Un d'aquells donatius el van fer el comerciant Rafael Rabell i Patxot i la seva filla Concepció Rabell i Cibils. Per això, aquest pavelló d'infermeria es va posar sota l'advocació de Sant Rafael (a la façana principal hi trobem una imatge de Sant Rafael acompanyant Tobies, el qual gràcies a les seves instruccions va pescar un peix les vísceres del qual li serviren per a espantar un dimoni enamorat de la seva futura esposa). Per aquest motiu, la presència de les R.⁸⁶

A la façana posterior s'hi troba una santa femenina, fet curiós pel fet de tractar-se d'un pavelló masculí. La santa podria ser, per la posició de les mans en senyal de pregària, una imatge de la Mare de Déu de la Immaculada Concepció, en evident al·lusió a la filla d'en Rabell. Els colors de la coberta de ceràmica dibuixen creus i aspes.

Segons Rafael Patxot i Jubert,⁸⁷ el qual va esdevenir gendre de Rafael Rabell, aquell burgès va invertir molts diners en el pavelló per obra del doctor Joaquim Torras i Pujalt.⁸⁸ Els fets van anar així:

En ocasió que assistia al meu sogre, ja d'edat, aquest li demanà parer sobre un seu intent de beneficència i el Dr. Torras li suggerí una donació per a la construcció d'un pavelló en el novell Hospital. El meu sogre acollí la idea i

86. Recordeu que al primer capítol de l'obra de Fernando Patxot, *Las ruinas de mi convento*, publicat per primera vegada l'any 1851, el protagonista navega amb el seu pare en un bergantí que porta per nom San Rafael i que al seu camarot veneren un quadre amb la imatge de l'arcàngel Rafael.

87. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Guaitant enrera. Fulls de la vida d'un octogenari*. Ginebra, p. 371.

88. L'any 1927 es va celebrar un homenatge als doctors Miquel Horta i Vives i Joaquim Torras i Pujalt pels seus cinquanta anys al servei de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona, segons es pot llegir a *La Vanguardia* del dia 19 de febrer del 1927, p. 8.

un cop estigué bo, lliurà al Dr. Torras un xec important per a la realització del seu consell, imposant al nou pavelló que així naixia, la denominació de St. Rafel, en recordança del fill difunt i d'ell mateix, que també es deia Rafel. Com sol succeir generalment, la construcció de l'Hospital de St. Pau no anava pas de pressa, però s'anava fent i, com sol succeir igualment amb els arquitectes, l'obra costava bon tros més del que s'havia previst, l'excedent essent cobert per la Junta de l'Hospital. Així arrossegant-se les coses, morí el meu sogre i després, la seva filla gran, vídua i sense fills, emprengué l'acabament del pavelló començat pel seu pare. La meva cunyada morí també quan encara el pavelló no era ben llest, puix hi mancaven la calefacció i altres detalls. Llavors, els executors testamentaris de la difunta, decidírem fer-nos càrrec de tot el complement de l'actual Pavelló de St. Rafel, destinat als homes.

L'any 1922 es va inaugurar una làpida commemorativa de l'edificació del Pavelló de Sant Rafael “debido a la caridad de los ilustres patricios don Rafael Rabell y Patxot y doña María de la Concepción Rabell y Cibils, viuda de Romaguera”.⁸⁹ A l'acte hi assistiren el bisbe, el governador civil, el capità general, l'ajuntament en ple, presidit pel marquès d'Allella, un representant de la Mancomunitat de Catalunya, un diputat de les Corts espanyoles, el degà de la Facultat de Medicina i altres acadèmics, així com “algunos parientes de los generosos donantes y buen número de distinguidas familias”. Després dels discursos “se procedió a descubrir la lápida que perpetuará la memoria de los bienchores que costearon la construcción del Pabellón de San Rafael.” El periodista que va redactar aquella crònica la va encertar de ple i, avui en dia, aquest pavelló és el principal llegat arquitectònic de Rafael Rabell a la ciutat de Barcelona i al món.⁹⁰ Sense saber-ho, aquella darrera mirada a l'hospital va fer que el seu nom es perpetués per sempre més.

De Sant Feliu de Guíxols a Barcelona, per segona vegada

Rafael Rabell i Patxot va ser l'únic fill mascle que va sobreviure a Maria Patxot i Ferrer, filla de Josep Patxot i Marcillach i d'Anna Maria Ferrer i Boter. Maria es va casar amb un ganxó anomenat Joan Rabell i Torras, natural i també veí de Sant Feliu de Guíxols, on ella es va traslladar a viure i on van néixer els seus fills. En Rabell havia nascut a Sant Feliu l'any 1792 i era fill de Joan Rabell, patró de vaixells, i de Teresa Torras.⁹¹ El seu avi patern, Miquel Rabell, havia sigut pescador, i el matern, Salvi Torres, negociant.

Vitrall de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau. El pavelló rere els vidres és el de Sant Rafael.

89. *La Vanguardia*, 14 de novembre del 1922, p. 22.

90. Els pavellons modernistes van ser declarats Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1997.

91. Aquesta informació i la que segueix s'han extret de l'Archivo General de Indias. Ultramar. Expedientes de licencias de embarque a la isla de Cuba. Expediente de Juan Ravell y Torres. Signatura: Ultramar, 345, n.85.

En Joan, com feien els Patxot, els Cibils i els Romaguera, també es degué dedicar al comerç amb Amèrica. L'any 1826 va exposar a les autoritats espanyoles “que se halla necesitado de embarcarse y pasar a la ciudad de la Habana para incorporarse de la casa de comercio y tienda que en la misma tiene el esponente”. L'establiment comercial que hi tenia era de “varios géneros”. Dos testimonis, Francesc Casafont i Francesc Llorellas, van afirmar conèixer en Rabell i van declarar que, efectivament, havia d'anar a l'illa de Cuba per a l'arreglo de papeles de la propia casa”.

L'alcalde de Sant Feliu, Ignasi Balcells, va declarar que en Joan Rabell havia estat fidel a la monarquia de Ferran VII i que no havia col·laborat amb el govern constitucional del Trienni Liberal, i va coincidir en el fet “que ha de pasar indefectiblemente a la ciudad de la Habana en la ysla de Cuba de nuestras Américas para arreglar negocios de su comercio y singularmente para hacerse cargo de las dos tiendas de su propiedad que tiene en Santiago de las Begas de dicha ysla que dexó existentes en la misma”. Fins i tot la seva esposa, Maria Patxot, va donar-li “todo su permiso, licencia y facultad” per fer un viatge “tan dilatado y peligroso”. El seu propi sogre va subvencionar la seva aventura americana amb 200 duros de plata, tal com va recordar en el seu testament.

Segons la tradició familiar,⁹² en Rabell va aconseguir posseir un negoci a Cuba que administrava des de la distància. Cada tres anys, però, hi viatjava per inspeccionar-ne el seu bon funcionament. Justament va ser en una d'aquelles estades a l'illa caribenya l'any 1838, quan en Joan Rabell va dictar el seu testament, el qual confià al notari Manuel Chacón de Santiago de Cuba. Però vet aquí que, en un altre viatge, va marxar amb dos dels seus fills i mentre estaven a l'illa es va declarar una epidèmia de l'anomenada febre groga. Tot i fugir de Cuba per escapar del perill, va ser massa tard i tots tres es van contagiar. El pare i el fill gran van morir al principi de la travessia de camí cap a casa. El petit, de 16 anys, va sucumbir poc temps després. Per tant, quan el seu vaixell va arribar al port de Sant Feliu, la Maria Patxot no hi va trobar ningú dels seus. Així, de cop i volta, la seva família va quedar reduïda a una filla, Concepció, nascuda pels volts del 1823, i a un marrec, Rafael, el nostre Rafael, nat el 1832.

La prematura vídua va demanar aixopluc a la casa paterna i es va traslladar a Barcelona amb les dues criatures. Tots tres van ser acollits al tercer pis de l'edifici que Josep Patxot i Marcillach posseïa al carrer Nou de Sant Francesc. Corria l'any 1841.

El jove Rafael va anar a parar a la casa dels seus avis, Josep Patxot i Anna Maria Ferrer, amb qui va conviure mentre van ser vius, i on també hi van habitar la

92. Consulteu DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Rafael Patxot i Jubert, une vie de tramontane*. Lausanne, p. 47.

seva mare, Maria Patxot i Ferrer, i la seva germana, Concepció Rabell i Patxot; els seus oncles, el comerciant Rafael Patxot i Ferrer i la seva esposa, Beatriz Cibils i Puig, amb les seves filles, les cosines d'en Rafael, María Anita i Sofia Patxot i Cibils; el germà de la seva tieta Cibils i soci del seu oncle Patxot, Francesc Cibils i Puig, casat amb Lluïsa Rufi i Mauri, i la filla d'aquest matrimoni, Maria Cibils i Rufi. En fi, un edifici ple de persones molt estretament relacionades entre elles per vincles familiars i econòmics (o econòmics i familiars). Allà, en Rafael Rabell degué aprendre tant els secrets dels negocis amb Amèrica com la importància de la parentela. Ell mateix va experimentar aquesta simbiosi quan es va casar amb la citada Maria Cibils i Rufi.

En Francesc Cibils i Puig va ser un personatge singular d'aquella casa. Els membres de la família Rabell van recordar durant molt temps que un dels quatre germans Cibils i Puig, precisament el nostre Francesc, no es va voler casar amb cap de les germanes americanes de la família Buxareu perquè s'havia enamorat d'una jove de Sant Feliu de Guíxols que es deia Lluïsa Rufi i Mauri.⁹³ Segons la tradició oral, en Francesc Cibils es va traslladar a Cuba per tal de liquidar alguns afers abans de casar-se amb la seva estimada, però la seva estada es va allargar durant ni més ni menys que deu anys, de manera que la Lluïsa, la seva promesa, va decidir maridar-se per poders i a continuació viatjar tota sola fins Amèrica per trobar-se amb el seu estimat. Tot just hi va desembarcar, els dos promesos es van casar a la primera església que van trobar.

Els records familiars afirmen que ambdós van viure un parell d'anys a Amèrica fins que van decidir tornar a Catalunya arran de l'embaràs de la Lluïsa. El 25 de gener del 1843, durant la llarga travessia a bord del bergantí El Brillante, aquella embarassada va estar a punt de caure al mar quan unes cordes la van atrapar i va quedar penjada al damunt de l'oceà, però gràcies a la seva força, no va prendre mal. Mentre estava aferrada a la corda, la Lluïsa es va prometre que si se'n sortia, ella i les seves descendents celebrarien cada any la festivitat de sant Pau i durant molts anys, les parentes d'aquella Lluïsa van tenir un record per ella i pel seu valor.

No sabem el que hi ha de real i el que hi ha de fabulat en aquesta història. Els documents ens diuen, però, que en Francesc Cibils i Puig va ser capità d'un bergantí espanyol anomenat, justament, El Brillante. Sembla que durant els primers anys de la dècada de 1840, el capità Cibils travessava sovint l'oceà Atlàntic carregat de mercaderies produïdes a Cuba, com ara sucre, cafè o cotó, per dur-les al port de Barcelona (entre d'altres), on l'esperaven comerciants com el seu propi cunyat, Rafael Patxot, els quals les distribuïen pel país. Al cap d'un temps, en Cibils s'em-

93. Aquesta anècdota la trobareu a l'obra de DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Op.cit.*, p. 48.

barcava de nou cap a Santiago de Cuba per vendre-hi mercaderies catalanes com l'aiguarent.

A vegades, aquell navegant es va trobar amb tempestes i vents ferotges, de manera que l'aigua penetrava a la bodega de la nau i provocava danys a la càrrega transportada, tal com va succeir la primavera de l'any 1842.⁹⁴ Quan això passava, els capitants s'adreçaven a les autoritats comercials de la ciutat i presentaven una protesta formal contra els elements metereològics i naturals que els hi havien fet aquella mala passada. D'aquesta manera es disculpaven pel deteriorament d'una part dels béns que custodiaven als seus vaixells.

La primavera de l'any 1843, després del suposat accident de la seva esposa, el capità Francesc Cibils va sortir del port de Barcelona amb el seu vaixell carregat d'aiguarent cap a l'illa caribenya.⁹⁵ En part, aquell negoci el va fer amb el seu parent, en Patxot. No sabem si aquell va ser l'últim viatge com a capità d'El Brillante d'en Cibils, però hom té la sensació que a partir de la segona meitat de la dècada de 1840, va anar abandonant les travessies marítimes i es va convertir en un consignatari comercial al costat d'en Rafael Patxot fins que, com ja hem vist, ambdós van crear la Societat Patxot i Cibils.

L'any 1865 el jove matrimoni format per en Rafel Rabell i la Maria Cibils vivia temporalment a Begur, on ella esperava una criatura. Aleshores els futurs pares van voler que l'àvia del nadó, Maria Patxot, li fos padrina, però com que l'àvia no es podia traslladar fins aquell poble empordanès, van concedir poders especials a Lluïsa Rufí, que sí que hi residia, per tal que “pueda sacar a la pila bautismal correspondiente al referido niño o niña hijo de los predichos D. Rafael Rabell y Dª María Cibils e imponiéndole si es varón el nombre de Francisco de Paula y si es hembra el de María de la Asunción.”⁹⁶

Quan l'adult Rafael Rabell i Patxot va arribar a l'edat de 40 anys, estant bé de salut i trobant-se a la meitat de la seva vida, va decidir fer un nou testament. El notari encarregat de redactar-lo va ser en Miquel Martí i Sagristà, el 17 de març del 1873.⁹⁷ El protocol notarial el presentava com un home casat, dedicat al comerç, natural de la vila de Sant Feliu de Guíxols però veí de Barcelona, fill del difunt Joan Rabell i Torras i de Maria Patxot i Ferrer, encara viva. En aquell moment, ell també havia perdut alguna criatura, perquè va disposar que, arribat el moment, els seus ossos fossin enterrats al cementiri de Barcelona “en el lugar donde descansan los de mis hijos y hermana”,⁹⁸ deixant per als seus marmessors la decisió del tipus d'enterrament que s'hauria de celebrar. A continuació va llegir una pen-

94. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 3.723.

95. ACA, Reial Audiència, Consulat i Tribunal de Comerç, T, 2.077.

96. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1865 – 18.9.1865, f. 615-615r.

97. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1873 – 30.6.1873, f. 409-410r.

98. Sembla que Rafael Rabell i Maria Cibils van tenir 5 fills. Dos van morir molt petits (un amb només 9 mesos i l'altre amb 17). Un tercer, un noi, anomenat també Rafael, va morir als 16 anys. Només dues filles, Concepció i Lluïsa, els van sobreviure. Vegeu DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Op.cit.*, p. 51.

sió vitalícia de 24 duros mensuals a favor de la seva mare, a qui també va cedir l'úsdefruit de tots els béns que el dia de la seva mort posseís a la vila i terme de Sant Feliu de Guíxols. A la seva esposa, li va donar l'úsdefruit de tots els altres béns i també els de Sant Feliu, un cop morta la usufructuària anterior.

En lloc de nomenar un sol hereu, en Rabell va decidir repartir el seu patrimoni entre la seva filla Concepció Rabell i Cibils, la criatura que la seva dona duia al ventre en aquells moments i els altres fills o filles que ell i la seva esposa poguessin arribar a concebre —sembla que des de la dècada del 1850, sobretot entre els comerciants com en Rabell, es va estendre la pràctica de l'herència igualitària; com que molts germans i gendres participaven en el negoci, la unigenitura havia perdut la seva legitimitat.⁹⁹

Finalment, va establir que en cas que la seva dona morís, els futurs tutors dels seus fills haurien de ser l'alcalde de Sant Feliu de Guíxols, Rafael Patxot i Ferrer (i en cas que aquest fos mort, el substituïa pel seu fill Eusebi Patxot i Llagustera), cosí germà de la seva mare, i Salvador Vidal i Cibils, un indià molt ric, cosí del seu sogre, Francesc Cibils i Puig. Però el testador no va morir l'any 1873.

El sogre d'en Rabell, Francesc Cibils, va fer testament deu anys més tard, el 1883.¹⁰⁰ Aleshores el qui havia estat gerent de la Societat Patxot i Cibils i un estret col·laborador del seu germà, Jaume Cibils i Puig, tenia 72 anys. Una de les primeres coses que va disposar va ser que “mi entierro, funeral y píos sufragios que hayan de celebrarse para el eterno descanso de mi alma sean lo más humildes posible” i va voler ser enterrat al panteó familiar de Sant Feliu de Guíxols, la població natal, “donde descansan los restos de mis adorados padres”. Va llegar 150 pessetes mensuals i vitalícies a la seva germana Beatriz, vídua de Rafael Patxot i Ferrer, però no va disposar cap pensió per a la seva dona:

toda vez que tengo plena confianza en que nuestra común hija, Maria Cibils y Ruffi, no ha de permitir jamás ni separarse de su lado ni que nada absolutamente le falte así en salud como en enfermedad. Sobre este particular queda mi ánimo tranquilo atendido el entrañable cariño que dicha mi hija profesa a su repetida madre y toda prevención en contra sería una ofensa a los nobles sentimientos de la espresada hija mía.¹⁰¹

A continuació va nomenar hereva a la seva filla Maria, l'única filla legítima que tenia. Però, de cop i volta, quan el testament hauria de contenir les últimes frases de caràcter protocol·lari i convencional, el document fa un gir inesperat amb el relat d'un episodi de la vida íntima del testador:

99. Sobre el tema, llegiu l'article de ROS MASSANA, ROSA (2009). “Canvi i continuïtat de les pràctiques hereditàries. Els casos de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, 1780-1860”, *Estudis d'Història Agrària*, 22, p. 19-45.

100. AHPB, notari Miquel Martí i Beya, *Segunda parte del protocolo*, 1.4.1887 – 30.6.1887, f. 947 – 962.

101. No obstant, per tal d'evitar que la mare hagués de demanar diners a la filla per atendre les seves despeses particulars, el testador va disposar que aquesta hagués d'entregar 1.000 pessetes a la Lluïsa, la mare, cada primer de gener mentre ella fos viva.

Finestra del pavelló de Sant Rafael.
La "R" tant pot fer referència al nom
Rafael com al cognom Rabell.

Así bien declaro que en el mes de Setiembre del año mil ochocientos sesenta y seis fui a Bañolas para tomar aquellas aguas y baños, parando en la casa de la señora Rosa Guich, viuda de Texidor, alias Barris, y habiéndome sobrevenido allí un ataque de amago cerebral que por algunos días me tubo en grave peligro, su hija, la señora Josefa Texidor y Guich, viuda de Sureda, me asistió sin descansar un sólo momento durante aquellos días de gravedad, prestándome con el mayor esmero y cariño todos cuantos cuidados puedan imaginarse y gracias a sus asiduos desvelos y vivísimo interés por mi salud, a ella debí, después de la Providencia, mi completo restablecimiento. Como era natural, mi corazón no podía de menos de quedar sumamente reconocido a dicha señora, cuyos méritos nada comunes y para mi muy apreciables, dieron pie a una amistad que con el tiempo fue convirtiéndose en verdadera idolatría por ambas partes, hasta tomar tan altas proporciones, que tuve al fin con la citada Josefa Texidor y Guich una hija nacida el día 5 de Mayo de mil ochocientos setenta y uno y bautizada a los seis o siete días de haber nacido en la Santa Iglesia Catedral de esta ciudad [Barcelona] con el nombre de Julia, a la cual tengo hoy día, por ser ya crecida, en el Colegio de las madres de San Vicente de Paul establecido en la villa de Gracia y calle de San Geruacio nº 20. Allí voy a verla una o dos veces por semana, y su buena madre que vive en Bañolas cuydando de la suya que es ya anciana, también pasa a verla y a darle un abrazo cada tres o cuatro meses, impelida por el entrañable cariño maternal y procurando, no obstante, guardar el pocible disimulo para con la gente de su pueblo. Y como yo jamás podré ser indiferente a los cuidados y atenciones así como el sincero cariño de la dicha mi amada Josefa Texidor y de mi querida hija Julia, por ser esta sangre de mi sangre, cumpliendo pues cual debe todo hombre honrado y de buenos sentimientos y dejando sobretodo un capital ganado por mi mismo, sin que sea grande gravamen por mi legítima hija Maria, es mi voluntad legar, como lego, a la citada Josefa Texidor y Guich e hija mía Julia, diez mil pesos fuertes en oro o plata, equivalentes a cincuenta mil pesetas, libres para ellas de todo pago de derecho que haya de satisfacerse, el que correrá a cargo de mi herencia [...]. Dicha cantidad habrá de invertirla de acuerdo con mis queridos hijo político, don Rafael Rabell y Patxot, y hermano, don José M. Cibils y Puig,¹⁰² en préstamos sobre primeras y buenas hipotecas, y en su defecto en valores de acciones u obligaciones de ferrocarriles de confianza o en otra cosa que juzguen conveniente a fin de que con el producido de los intereses que reeditarán los espresados diez mil duros pueda la repetida Josefa Texidor

102. El testador també va nomenar tutors i curadors de la seva filla Julia i dels seus béns a Rafael Rabell i Josep Maria Cibils, marmessors del seu testament.

dar a mi hija Julia una educación sólida y moral para vivir ambas con toda modestia y decoro.

Tot un reflex de com podia ser la vida íntima de la burgesia vuitcentista i alguns dels seus valors, com la “indestructible” unió del matrimoni canònic i l’absència total del divorci, l’assumpció de les responsabilitats paternes des de la discreció més absoluta o la importància de les aparences. Aquest interessantíssim document finalitza amb les paraules següents destinades, especialment, al seu gendre:

Respecto a mi esposa e hija Maria, considero inútil toda recomendación, pues el sincero amor que les profesa mi yerno y esposo respectivo, el don Rafael Rabell y Patxot, es para mi la mejor garantía de que procurará siempre por la más completa felicidad y bienestar de toda la familia. En su virtud, mi ánimo queda tranquilo acerca los encargos que hago a los meritados mis queridos hijo político y hermano con éste mi testamento.

En el cas que el gendre morís abans que ell, el testador va afirmar que “lo arrastraría todo por el bien del primero, como para conseguir todo el bienestar y felicidad de mi querida cuanto idolatrada hija y nietos.” Francesc Cibils i Puig va morir l’any 1887, quan encara residia a la casa del número 24 del carrer Nou de Sant Francesc.¹⁰³

A més de l’esmentada Concepció, Rafael Rabell i Maria Cibils van tenir una altra filla, Lluïsa. Gràcies a ella, sabem que els Rabell celebraven, com no podia ser d’altra manera, la festa de Sant Rafael cada 24 d’octubre. Aquella festa era tan grossa per a ells que fins i tot redactaven un programa de les activitats que la família duïa a terme. S’ha conservat el programa de la festa celebrada el 24 d’octubre del 1887.¹⁰⁴ Aquell dia els actes van començar ben d’hora, a les 7 del matí, amb un toc de campanes; a un quart de nou van assistir a un ofici solemne a l’església del Monestir de Pedralbes (on, com veurem, la família també hi tenia un parell de cases); a tres quarts de deu, la filla petita, la Lluïsa, va sortir del col·legi on estudiava, el Sagrat Cor; a les 11 van anar fins a la gruta de Lourdes de Sarrià (un fet ben significatiu) i a la una de la tarda, un cop el senyor Rabell havia arribat de Barcelona, es va fer un gran dinar seguit d’una “rifa a benefici dels pobres” i d’un concert vocal i instrumental amb ball de “sardanas ampurdanesas” per recordar les arrels familiars. De fet, en Fernando Patxot ja havia plasmat la tradició del nom de Rafael en aquella família a la seva novel·la *Las ruinas de mi convento*.

Amb el pas del temps, les filles de Rafael Rabell i Maria Cibils van créixer i es van fer grans i va arribar el dia de les seves noces. Tal com havia sigut habitual a la

103. On fins el dia de la seva mort, esdevinguda l’any 1892, també hi va viure la seva dona, Lluïsa Rufi i Mauri.

104. Per aquest tipus d’informacions de caràcter familiar, consulteu DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Op.cit.*, p. 150.

família, les dues es van maridar amb parents més o menys propers, homes que formaven part dels seus cercles de coneixença i, probablement, de negocis. Com veurem més endavant, la Concepció es va casar amb l'argentí Eduardo Romaguera del Alizal, el qual era fill d'un cosí germà del seu avi, Francesc Cibils, i la germana petita, Lluïsa, es va unir a l'hereu del tronc principal dels Patxot, els de Sant Feliu de Guíxols, un altre Rafael, el tercer d'aquest relat i el més conegut de tots ells, en Rafael Patxot i Jubert, amb qui es va prometre quan només tenia 16 anys. Els dos es van casar el 1894 i van anar a viure a la casa pairal de Sant Feliu.

Segons la seva néta, la jove Lluïsa era una amant del ball, de tocar les àries de les grans òperes al piano i de cantar-les en italià, de muntar a cavall, de fer fotografies i revelar-les, de dibuixar paisatges "al natural" i de llegir i escoltar unes poesies que van habitar a la seva memòria fins i tot durant la seva vellesa, uns versos que entonava de manera personal i expressiva. Una dona viva, riallera, amb un discurs ple d'aforismes i de proverbis. Una dona que, a la vila empordanesa, ben aviat va enyorar la vida a ciutat.

Per Valparaíso, Buenos Aires i Madrid

En aquesta història, la presència de catalans que van fer fortuna a Amèrica té un paper molt destacat. Ja hem vist, en el capítol anterior, els fortíssims lligams que van unir en Rafael Patxot i Ferrer amb els Buxareu i els Cibils de Montevideo i, a través d'aquests, amb els Oribe. Doncs bé, el nebot del primer Rafael, Rafael Rabell i Patxot, el protagonista d'aquest capítol, també va mantenir vincles molt forts amb l'Amèrica del Sud, especialment dos: la família i l'empresa.

Un dels parents que el van lligar a les terres de l'altra banda de l'Atlàntic va ser el cosí germà del seu sogre, un home que es deia Salvador Vidal i Cibils. El propi Rabell va nomenar-lo tutor dels seus fills en cas que ell morís i els seus descendents encara fossin menors d'edat; per tant, era algú en el qual tenia una enorme confiança. Aquest familiar és un exemple excel·lent dels afortunats aventurers que van treballar per fer-se rics a Amèrica i... ho van aconseguir.

Salvador Vidal i Cibils¹⁰⁵ també és un exemple perfecte dels individus que formaven part de l'ambient familiar i econòmic dels Rabell i dels Patxot. En Vidal va ser un altre ganxó que va seguir les passes dels seus cosins Cibils i va decidir emigrar a Amèrica. En el seu cas, es va instal·lar a Valparaíso i va treballar a la xarxa comercial que dirigia en Jaume Cibils i Puig des de Montevideo. A Xile l'any 1853

105. Sobre el cas de Salvador Vidal i Cibils, vegeu RODRIGO ALHARILLA, Martín (2007). *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 108-111.

ja havia acumulat un patrimoni consistent en 20.000 pesos. Allà es va casar amb Josefina Largacha Bueno, una carioca provinent d'una família espanyola enriquida al port brasiler de Santos. Des de Xile va fer diversos viatges al Brasil, un d'ells per vendre uns béns de la seva esposa que li proporcionaren uns ingressos de 223.800 reyes, moneda brasilera, i a Catalunya, on l'any 1862 va prendre possessió de l'herència paterna que consistia en “dos casas, un huerto y un censo radicado sobre una pieza de tierra viña” a Sant Feliu de Guíxols.¹⁰⁶ Els negocis que posseïa als dos costats de l'Atlàntic i a la vora de l'oceà Pacífic li degueren ser favorables, de manera que es va convertir en un home molt acabalat.

Retornat definitivament a Catalunya l'any 1868, a la dècada del 1870 Salvador Vidal va adquirir diverses finques a Sant Feliu de Guíxols i un solar al passeig de Gràcia de Barcelona. Aquest carrer, successor de l'antic camí de Barcelona a la vila de Gràcia que l'any 1827 fou convertit en un amplíssim passeig, va triomfar de seguida entre la burgesia per les seves dimensions, jardins i atraccions. A les últimes dues dècades del segle XIX s'hi van començar a construir edificis residencials i els seus propietaris van aprofitar aquella circumstància per reflectir la seva riquesa a les noves cases dissenyades per arquitectes prestigiosos. Així aquella via es va transformar en un lloc ideal per passejar, per veure i alhora per ser vist i admirat. En Vidal i la seva família van ser un reflex d'aquell món de lluïssors.

Tot i que en Salvador Vidal va esdevenir membre de la junta de govern del Banc de Barcelona l'any 1872, la seva activitat econòmica principal no va ser ni la immobiliària ni la financera, sinó que va continuar sent la comercial mitjançant la firma Salvador Vidal y Cía, negoci al qual en Rafael Rabell també es dedicava fonamentalment. En Vidal va morir l'any 1877, quan el seu patrimoni sumava la milionària xifra de 1.194.221 pessetes.

La seva filla, Josefina Vidal i Largacha, es va casar amb el jove advocat Josep Munné i Leal, fill d'un altre indià enriquit a Cuba, el barceloní Josep Munné i Nugareda, i de la criolla cubana Amelia Leal de Barreda. En motiu d'aquella unió, la parella va rebre unes quantitats molt importants que els havien d'ajudar a començar una nova vida: el nuvi va disposar de 500.000 pessetes i la núvia de 300.000. D'aquesta manera, aquella generació, hereva dels èxits econòmics d'uns pares agosarats i afortunats, va començar a caminar. Uns anys més tard, els germans Josep Maria i Salvador Vidal i Largacha, quan van esdevenir majors d'edat, es van incorporar a la gerència de la casa de comerç familiar que havia fundat el seu pare. Ambdós van desenvolupar una notable activitat com a homes de negoci, a diferència del seu cunyat, que es va estimar més invertir la seva fortuna en valors segurs.

106. RODRIGO ALHARILLA, Martín (2007). *Op.cit.*, p. 108.

Per la seva transcendència futura, el cas dels Romaguera també mereix una menció especial en aquests apunts dedicats als “parents americans” d’en Rabell.¹⁰⁷ En Jaume Romaguera i Cibils va arribar a l’Uruguai procedent de Sant Feliu de Guíxols a la dècada de 1830 i acompanyant el seu cosí germà Jaume Cibils i Puig. El 1845 encara s’estava a Montevideo i publicava avisos per comerciar amb sal.¹⁰⁸ El 1854, al costat de Félix Buxareo, es va encarregar de la Sociedad Buxareo-Romaguera de Rio de Janeiro dedicada als productes del salador i a l’exportació de bales de cotó cap a Barcelona. La ciutat carioca va convertir-se en un pol d’atracció per a altres membres d’aquella família, com els germans Josep, Antoni i Rosa Romaguera i Cibils. Però l’any 1858 Jaume i Josep Romaguera van liquidar la firma per dificultats i malentesos entre ells. Els negocis dels Pereira, Buxareo i Cibils al Brasil van continuar sota el control d’en Jaume i els altres germans van prendre camins diferents.

L’Antoni Romaguera i Cibils, que s’havia casat amb la riquíssima Margarita del Alizal de las Carreras, una dona que a Buenos Aires era coneguda pel sobrenom de “la Niña de la Plata”,¹⁰⁹ es va traslladar a la capital de l’Argentina, on la seva esposa disposava de diverses propietats. Allà va néixer el seu fill, Eduardo Romaguera del Alizal. Aquest Romaguera, com el seu cosí Salvador Vidal, va invertir part de la seva fortuna a les borses de Londres i de París, on hi va comprar títols de deute públic de diferents països i va aconseguir acumular un patrimoni extraordinari. Després d’enriquir-se a Amèrica, el matrimoni Romaguera del Alizal, amb el seu fill únic, se’n tornà a Catalunya, on l’Antoni va acabar morint l’any 1868, potser de manera inesperada perquè no va fer testament. En el moment de la seva defunció, aquell indià va deixar, entre altres béns:

en poder de la razón social C. de Murrieta y Cía, banquero de Londres, la cantidad de 69.105 Libras Esterlinas valor nominal de 601 títulos del 3 por 100 de la Deuda diferida española, 47.300 Libras Esterlinas, valor nominal de 263 títulos fondos mejicanos del 3 por 100 el año 1864, depositado por dicho D. Antonio Romaguera y 488 Libras Esterlinas 14 chelines, saldo de la cuenta corriente del propio Don Antonio en el día de su fallecimiento.¹¹⁰

És a dir, uns dipòsits el valor nominal dels quals sumava més de 300.000 pessetes, a banda del saldo a la vista de 1.301 pessetes. Aleshores la mare del jove Eduardo, Margarita del Alizal, i la seva àvia, Eustaquia de las Carreras i Murga, que residien a Barcelona, van esdevenir les seves tutores i les curadores dels seus béns, ja que l’Eduardo encara era menor d’edat. El 1872 aquelles dues dones van atorgar poders a Jaume Romaguera i Cibils, que residia a Rio de Janeiro, perquè pogués

107. Sobre els Romaguera, segueixo YÁÑEZ GALLARDO, César (1996). *Op.cit.*, p. 149-162.

108. MARIANI, Alba (2004). *Op.cit.*, p. 37.

109. Segons el records de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

110. RODRIGO Y ALHARILLA, Martín (2007). *Op.cit.*, p. 109.

vendre els pocs béns que el seu difunt germà Antoni tingués a l'Uruguai i a la seva capital, Montevideo, “ya de dominio propio y particular, ya en participación con D. Jaime Cibils o con cualquiera otro”.¹¹¹ Propietats a l'Uruguai, al Brasil, a l'Argentina, a Catalunya, inversions financeres a Londres... Aquell era l'univers dels Romaguera.

El mateix any 1872 una tieta de l'Eduardo va ordenar el seu testament.¹¹² La dona, que era soltera, es deia Anita Romaguera i Cibils i vivia al carrer de Llúria de l'Eixample barceloní. Els marmessors encarregats d'executar les seves últimes voluntats van ser els seus parents: els cosins Francesc Cibils i Salvador Vidal, el cunyat Josep Nadal, la cunyada Margarita del Alizal i el nebot Eduardo Romaguera. Com altres membres de la família, l'Anita posseïa valors del deute públic i desitjava que aquells títols fossin venuts i que s'invertís la meitat dels seus rèdits en el seu enterrament, funeral i llegats pietosos, i l'altra meitat “se inviarta en misas y en píos sufragios que se celebrarán en la villa de San Feliu de Guíxols, mi patria”. La seva “pàtria” era la terra on ella havia nascut, la primera accepció d'aquest mot.

A continuació, la dona, que només tenia 36 anys, va començar a distribuir el seu patrimoni: va repartir les 40 obligacions que posseïa de l'empresa del Ferrocarril de Barcelona a Saragossa entre el seus germans Rosa i Josep, el seu nebot Eduardo i la seva criada Victòria Marcillach (de fet, a aquesta última li va cedir el valor dels dividends mentre fos viva, perquè quan morís, les 10 obligacions que els havien generat havien de ser pel rector de la parròquia de Sant Feliu); les tres obligacions que controlava del ferrocarril de Mataró van ser per al seu cunyat i marmessor, Josep Nadal; els seus vestits havien de ser venuts (excepte els més vells, que s'havien de distribuir entre els pobres) i els guanys de la venda s'havien d'entregar a la seva germana Rosa; també va voler que “dicha mi cuñada doña Margarita se apodere de mis joyas, alhajas y objetos de plata y las distribuya entre las personas que ya sabe” i, finalment, va llegar un llit amb la seva roba i un servei de taula per a dues persones, una calaixera i sis cadires a l'esmentada criada. L'hereu universal de tots els altres béns va ser el seu germà Jaume, que aleshores encara vivia a Rio de Janeiro.

Aquest document és un exemple fantàstic de la mena de personatges que formaven part de la família Romaguera. Anita va ser una dama burgesa de cap a peus per viure de renda (a base del deute públic i de les accions d'empreses ferroviàries), per fer-ho al nou barri que es construïa a la ciutat de Barcelona, l'Eixample; per tenir una parentela poblada d'indians i criolles, i per comptar amb una criada al seu servei. Fins i tot tenia prou coses com per poder llegar una petita part dels

111. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Segunda parte del protocolo*, 1.7.1872 – 30.12.1872, f. 1.619-1.620r.

112. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de instrumentos públicos*, 2.1.1872 – 28.6.1872, f. 589-590r.

seus béns als pobres, encara que fossin vestits atrotinats (la caritat també era molt burgesa).

L'any següent, el 1873, el jove Eduardo Romaguera es va trobar amb una circumstància enutjosa: l'Estat espanyol el va cridar a files per tal de fer el servei militar.¹¹³ Si tenim en compte que en aquell moment a Espanya hi havia una guerra civil sota la forma de tercera guerra carlina (1872-1876); que a diversos indrets del país havia esclatat una insurrecció cantonalista i que, per acabar-ho d'adobar, a l'illa de Cuba, hi havia un altre enfrontament armat entre els independentistes i les autoritats peninsulars (1868-1878), entendrem que aquell assumpte no era un afer menor. Aleshores el cònsul de l'Argentina, empès per la família, va protestar i va al·legar que el noi era nascut a Buenos Aires i que estava inscrit com a argentí al registre del consolat d'aquesta república a Barcelona, de manera que quedava alliberat del deure militar. El governador de la ciutat, per la seva banda, va respondre que el pare del mosso era espanyol, nascut a Sant Feliu de Guíxols, on s'hi havia restablert el 1863, sense que mai hagués renunciat a la seva nacionalitat. Per sort per a en Romaguera, el jutge va decretar la seva exempció del servei militar, tot i que va exhortar el cònsol a assegurar-se que el noi compliria aquell deure amb la República Argentina.

No sabem si, efectivament, en Romaguera va fer de soldat a l'Argentina, però el que sí que coneixem és la futura transcendència del seu lloc de naixement. Com veurem més endavant, molts anys després, la “pàtria” de l'Eduardo Romaguera va esdevenir cabdal per als seus parents i, indirectament i inesperada, per a la cultura catalana.

L'Eduardo Romaguera va viatjar tot sovint a Buenos Aires i també a Montevideo i, potser, fins i tot algun cop va visitar el seu oncle a Rio de Janeiro. Aquelles capitals, juntament amb Madrid, Barcelona i Sant Sebastià, van esdevenir paisatges habituals per a ell. A la ciutat comtal, va mantenir una estreta relació amb el seu parent Francesc Cibils i, a través d'ell, amb en Rafael Rabell, els quals continuaven dedicant-se al comerç amb Amèrica. En aquest context i continuant la política matrimonial d'aquelles famílies, es va decidir el matrimoni entre l'Eduardo Romaguera del Alizal i la Concepció Rabell i Cibils, filla d'en Rafael i néta d'en Francesc. Un cop més, negoci i família o família i negoci.

Probablement l'Eduardo i la Concepció es van conèixer a Barcelona, però un cop casats, l'aristocràtica parella —segons Núria Carreras-Patxot, pel seu matrimoni amb en Romaguera, la Concepció va esdevenir dama d'honor de la reina Maria

113. CALVO, Charles (1888). *Le droit international théorique et pratique précédé d'un exposé historique des progrès de la science de droit des gens*. Paris, p. 48-49.

Cristina d'Habsburg— va fixar la seva residència a Madrid, concretament al número 3 del carrer de San Marcos, en una casa on hi havia viscut el polític Manuel Ruiz Zorrilla.

Aquell argentí no tan sols va heretar les fortunes del seu pare i de la seva mare, sinó que les degué fer augmentar amb béns mobles i immobles repartits per l'Amèrica del Sud i Europa, fins que va esdevenir un personatge extraordinàriament ric. Però la parella no va aconseguir tenir descendència, i quan el multimilionari argentí rondava la cinquantena, va decidir ordenar la seva successió i va fer testament mitjançant un notari de Madrid, Zacarías Alonso y Caballero.¹¹⁴ Això va succeir el 18 de juliol del 1899.

En aquest interessantíssim document, en Romaguera va reconèixer que, quan es va casar amb Concepció Rabell, va aportar els següents béns immobles al matrimoni: dues cases a la ciutat de Buenos Aires, una situada entre els números 633 i 645 del carrer de Rivadavia i l'altra, més petita, senyalada amb el número 67 del carrer de la Florida; la meitat de la casa on vivien a Madrid, al número 3 del carrer de San Marcos; i encara una altra casa, indicada amb el número 55 de l'Avinguda dels Camps Elisis de París —residència on va arribar a viure algun temps. Només aquestes finques ja eren un patrimoni notabilíssim.

El testador va establir que, en cas de morir sense descendència, tal com va succeir, l'usdefruit de tots els seus béns havia de correspondre a la seva mare, Margarita del Alizal, i després de la mort d'aquesta, a la seva esposa, Concepció Rabell. També va establir que els mobles i els objectes de la seva habitació anessin a parar a les mans de la seva esposa, així com també ho havien de fer les propietats de Santa Juliana de Abanto, a l'actual municipi biscaí d'Abanto-Zierbena, a mig camí entre Bilbao i Santurce, on hi tenia unes mines de ferro, si encara les posseïa el dia de la seva mort.

A la setena disposició testamentària, va ordenar que es fundés una capellania amb l'obligació de celebrar una missa diària per a la salvació de la seva ànima, les dels seus pares i avis, i a continuació va indicar que, després de la mort de la mare i l'esposa, s'havien d'entregar 100.000 duros a la Congregación de los Luises de Madrid per tal que construís, a la “villa y corte”, un edifici que imités el que ja tenia al carrer de Zorrilla, “para que le destinen al uso de los congregantes de San Luís, imponiéndoles la obligación de que manden aplicar todos los años cien misas rezadas por el otorgante y su familia.” Aquell generosíssim llegat pietós va precedir la disposició principal del seu testament.

114. Una còpia d'aquest testament es troba a l'arxiu patrimonial de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

La novena clàusula de les darreres voluntats de l'Eduardo Romaguera del Alizal diu:

No dejando hijos y fallecida su Sra. madre y esposa herederas instituidas, esta última usufructuaria vitalicia, nombra herederos en propiedad a los Reverendos Obispos de Madrid, Barcelona y Buenos Aires, para que dividiendo en tres partes sus bienes destinen una para las Monjas de San Vicente de Paul con destino para asilo de niños y niñas. Otra para las Monjas del Sagrado Corazón de Jesús, las que están en Madrid, calle del Caballero de Gracia, destinando dicha parte para escuelas para niños y niñas en Madrid, Barcelona y Buenos Aires; y otra a los Padres Jesuitas, también con destino a la educación y obras de beneficencia.

Aquesta decisió pretenia no només afavorir els infants i els pobres d'aquelles tres ciutats, sinó perpetuar el record de la seva mare, la "Niña de Plata", ja que, segons va ordenar el testador, "en los edificios que con su herencia se construyan, pondrán una lápida de mármol que diga; «A la memoria de Dª Margarita Alisal de Romaguera»."

El testador va adreçar un prec als bisbes que ell mateix havia nomenat hereus d'aquella herència extraordinària: "conservar las fincas y aplicar las rentas a lo que les deja en este testamento." Igualment va demanar als jesuïtes, "que destinen su parte a proteger con las rentas a la Congregación de San Luis Gonzaga, la Prensa Católica, los círculos de obreros católicos y otras necesidades de la Compañía." Les comunitats beneficiades al testament també van rebre l'encàrrec de dir cent misses resades, anualment i cadascuna d'elles, per a la seva ànima i la de tota la seva família.

Pel que fa als títols i accions que en Romaguera deixés el dia de la seva mort, el testador va establir que, un cop hagués mort la seva mare i sense necessitat d'esperar la defunció de la seva esposa, s'havien d'entregar als seus hereus propietaris, és a dir, als tres bisbes, els quals podrien vendre el que consideressin necessari, "destinando parte al cumplimiento de las misas anuales que deja encargadas."

Els llegats pietosos van continuar a les clàusules següents: les "alhajas" que li corresponguessin havien d'anar a parar a la Verge de l'Almudena de Madrid, "con destino a las obras de la Catedral"; un destí idèntic havia de tenir la casa senyalada amb el número 11 de la Rambla de Canaletes de Barcelona, si encara la posseïa el dia de la seva mort, "para la compra con sus rentas de ornamentos sagrados, brillantes y perlas para las alhajas de la Virgen y objetos del culto" i "que den limosna a los pobres de las Conferencias de S. Vicente de Paul, con especialidad a la

del testador, así como a los círculos de Obreros a que pertenece”; si el dia del seu traspàs encara era propietari de la casa del número 6 que aleshores tenia al passatge de Madoz de Barcelona, volia que aquell habitatge fos de la catedral de dita ciutat, un cop morta la seva esposa usufructuària, “y con destino a la compra de alhajas, brillantes, esmeraldas y perlas, así como ornamentos sagrados para dicha Santa Iglesia, limosnas a los pobres de las conferencias a que el testador pertenece, obreros que hayan pertenecido a los circulos católicos y también a los que hayan sido trabajadores en las fábricas de aquella Ciudad y sean desgraciados”; els seus hereus també havien d’entregar, cada any, 1.000 pessetes a les “Hermanitas de los Pobres de Madrid y Barcelona para los fines de su benéfica institución.” En Romaguera va establir que la comunitat religiosa que heretés la seva casa dels Camps Elisís de París havia de donar 5.000 pessetes anuals a repartir entre el “Refugio de esta Corte donde está la Iglesia de S. Antonio” i la “Sociedad Protectora de las Niñas establecida en la calle de Bravo Murillo” de Madrid.

Per la divuitena clàusula d’aquell testament, l’indià multimilionari va llegar la seva casa del carrer de Rivadavia de Buenos Aires als salesians de la capital argentina “para que con la renta de la misma, pongan con el tiempo una casa en Madrid que enseñe oficios a niños pobres y desvalidos.” A continuació, va establir que, després de la mort de la seva esposa, la casa del carrer de San Marcos havia de passar a mans de la Congregació de Sant Lluís del carrer de Zorrilla de Madrid.

Finalment, va nomenar marmessora del seu testament a la seva mare, Margarita del Alizal, i si aquesta moria abans que ell, la substituïa per la seva esposa, que al document apareix amb el nom de Maria Rabell, i pel bisbe de Madrid.

Aquell matrimoni, molt monàrquic, tan pietós i catòlic, va viure uns anys més i es va distingir per participar sovint en actes de beneficència a la capital espanyola —el diari *Abc* publicat el 7 de febrer del 1911 destacava el fet que “en el mes de Enero último fueron socorridos con abundantes comidas por la Real Congregación del Ave María, Atocha, 14.776 pobres y en el presente serán igualmente socorridos 544, cuyas comidas costean la gran caridad de S.M. la Reina Doña María Cristina y de señores congregantes bienhechores.” Entre elles Concepció Rabell de Romaguera, que ho feia en memòria i pel sufragi de l’ànima de la seva mare. El seu fervor catòlic i la seva dedicació a la caritat, sentiments tan propis de l’alta societat benestant d’aquella època, van afavorir que la parella es relacionés amb els seus parents barcelonins, en Josep Vilarrasa i la Concepción Oribe, els quals també estaven imbuïts d’aquell mateix esperit i d’una butxaca capaç de suportar semblants obres.

Als estius el matrimoni Romaguera Rabell seguia la família reial espanyola i es traslladava a Sant Sebastià i, puntualment, devia fer visites a Buenos Aires i a Barcelona. La mare, Margarita del Alizal de las Carreras, va morir a Madrid el 25 de març del 1907. Com veurem, quan ho va fer el seu fill únic, es va iniciar una disputa terrible per una fortuna que els Romaguera havien començat a acumular quan uns germans van decidir embarcar-se a Sant Feliu de Guíxols cap a Amèrica a la dècada de 1830.

La Societat Rabell i Cibils

En Rafael Rabell va aprendre l'ofici del gran comerç amb el seu oncle, Rafael Patxot i Ferrer, i el seu sogre, Francesc Cibils i Puig. El 1858, quan tenia 26 anys, va ser admès com a soci comanditari de la Societat Patxot i Cibils on hi va treballar de dependent al despatx de la companyia juntament amb el marit de la seva cosina, l'uruguaià Felipe Oribe. El capital d'aquella empresa sumava 115.000 duros i ell va ser el soci que hi va aportar la quantitat més petita. Cinc anys més tard, però, va progressar en el marc d'aquella mateixa entitat econòmica, ja que va exercir el càrrec de soci responsable i solidari, juntament amb en Patxot i en Cibils, aportant 16.000 duros dels 150.000 del capital de la societat.

L'any 1865 el seu sogre el va nomenar apoderat dels seus interessos i va disposar les activitats en les quals en Rabell podia actuar tant en nom del mateix Francesc Cibils com del seu germà Jaume, resident a Montevideo.¹¹⁵ L'enumeració d'aquelles tasques ens permet imaginar el tipus de feines que en Rafael Rabell exercí al llarg de la seva vida:

Regir, gobernar y administrar el negocio, giro y bienes que ambos tienen en esta ciudad y demás puntos de la península, recibir y remitir géneros, cargar buques, hacer ventas, compras y los demás actos que se requieran en el comercio, firmando las contratas y ajustes convenientes, girar letras de cambio, recibir las que vengan a su cargo, pagarlas o adosarlas y en caso necesario protestar las que no le sean satisfechas y dejar protestar las que vengan a su cargo, firmando también los instrumentos que sean convenientes.

Otrosí, para que pueda pedir, percibir, cobrar y pagar cualesquiera cantidades de dinero, géneros, pensiones de censos y censales, alquileres de casas y tierras, precios de arriendos y las demás cosas que se deben.

115. AHPB, notari Jaume Rigalt i Alberc, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1865 - 18.9.1865, f. 91-92r.

Otrosí, para que pueda arrendar o alquilar cualesquiera fincas pertenecientes d'él y a su hermano, a las personas y por los precios y los pactos que le parecieren, firmando al efecto los documentos necesarios.

Otrosí, para que pueda demandar y recibir cuentas de las personas que deban darlas, formándoles cargos, aceptar justos de cargos, nombrar contadores o calculadores y terceros en caso de discordias y formadas las dichas cuentas, aprobarlas y finiquitarlas si las hallare corrientes y cuando no, impugnarlas y contradecirlas alegando sobre ellas lo que le parezca.

Otrosí, para que pueda transigir y concordar cualesquiera dudas o diferencias que hubiere y se sucitaren en el modo que crea prudente, nombrando si fuese necesario árbitros, arbitradores y amigables componedores, firmando los documentos oportunos.

Otrosí, para que pueda asistir en cualesquiera junta de acrehedores en que tenga interés el otorgante o su hermano dar su voto en ellas, asentir o disentir a los acuerdos que tomaren, firmando las actas, notificaciones y demás que se requiera.

Otrosí, para que pueda comparecer ante cualesquiera señores jueces de paz y demás superiores que convenga y en presencia de los mismos, celebrar los juicios de conciliación y de avenencia en el modo y forma prevenido en la ley de enjuiciamiento civil, acordando o discordando según mejor le pareciere.

Però aquell mateix any 1865, com ja hem dit, el senyor Rafael Patxot i Ferrer va morir víctima d'una epidèmia de còlera a Madrid. La Societat Patxot i Cíbils va desaparèixer o, més ben dit, es va transformar, ja que el dia 28 de desembre del 1866 es va constituir la Societat Cíbils i Rabell, successora de l'anterior.¹¹⁶ Els únics socis responsables van ser-ne Francesc Cíbils i Rafael Rabell amb un capital inicial de 90.000 duros repartit de la manera següent: Francesc Cíbils en va aportar 40.000; el seu germà Jaume, que només en seria soci comanditari, 34.000 i Rafael Rabell, 16.000. Tal com era habitual des de la primigènia Societat Patxot i Cíbils, s'afirmava que "el objeto de la Sociedad será los negocios marítimos por cuenta propia y en comisión, interesando en buques y cargamentos, la compra y venta de géneros, frutos y efectos de esta plaza. Sin embargo la Sociedad no podrá dedicarse, 1º a negocios de bolsa; 2º a avalar ni garantizar cantidad alguna como no sean aquellas que procedan de ventas que haya hecho a plazos de géneros, frutos o efectos." I encara que no es digués, el comerç a l'engròs s'havia de fer, sobretot, amb l'Amèrica del Sud.

116. AHPB, notari Josep Manuel Planas i Compte, *Protocolo de instrumentos públicos*, l.1.1866 – 31.12.1866, f. 685-688.

Aquell negoci es va mantenir amb escasses variacions fins que en Jaume Cibils va abandonar-lo, provocant la dissolució de la societat mercantil Cibils i Rabell tal com s'havia constituït el 1866. Llavors, sogre i gendre van decidir continuar ells dos, tot sols, mantenint el nom de l'empresa i la seva activitat durant, com a mínim, deu anys més.¹¹⁷ El capital social es va fixar en 50.000 duros que els socis van aportar a parts iguals, “parte en efectivo y parte en géneros, efectos, intereses en buques y expediciones y en saldos y créditos de la Sociedad disuelta”. També es va establir que “ambos socios en su calidad de gestores o gerentes de la Sociedad se pondrán de acuerdo para la marcha y operaciones de la misma” i que “la muerte de uno de los socios no es causa bastante para la disolución de la Sociedad, la cual deberá seguir bajo la misma razón social”. La Societat es va prorrogar l'any 1882.

Efectivament, l'empresa Cibils i Rabell va continuar enviant bergantins (Eva), bergantins-goletes (María Luisa, Rosa), pollacres (San Antonio) i corbetes (Concepción, Mario) a comerciar des del port de Barcelona cap a ciutats com l'Havana, Buenos Aires, Charleston o Maó, transportant tota mena de productes com ara ferro, cotó, cuirs, fustes, sucre o, potser també, el Caldo Cibils —a la dècada del 1880, el diari barceloní *La Vanguardia* va recollir l'arribada d'aquests vaixells amb tot de productes per a Cibils i Rabell i el 20 de juliol del 1884 va publicar l'anunci següent:

A las familias que se ausentan de Barcelona se les recomienda que se provean de Caldo Cibils, preparado con las mejores carnes de buey de los ricos pastos del Uruguay. Es altamente nutritivo y de un sabor agradable y exquisito, preparándose con él toda clase de sopas y guisados. Está recomendado su uso por las academias de París, Berlín y otras capitales europeas y lo usan las principales familias, establecimientos públicos y las marinas mercantes de varias naciones.

I quan va morir en Francesc Cibils, l'any 1887, en Rafael Rabell va mantenir el negoci i fins i tot va aconseguir que el seu gendre, Rafael Patxot i Jubert, hi col·laborés a partir del 1894.

El comerç amb Amèrica no va ser l'única activitat de la firma. També va dur a terme inversions financeres i immobiliàries. Aquestes segones van ser a títol particular i no pas en el marc de la Societat Rabell i Cibils. Com veurem més endavant, a la dècada de 1870 el matrimoni format per Rafael Rabell i Maria Cibils va adquirir cases i vinyes al barri de Pedralbes del municipi de Sarrià. Si aquelles

117. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 2.1.1873 – 30.6.1873, f. 147-150.

compres tenien com a finalitat la possessió d'un futur habitatge particular, unes altres herències i adquisicions buscaven el lucre.

En aquest sentit, a començaments del 1881 el mateix Rafael Rabell, al costat de Vicenta Patxot, vídua de Calzada, i Jaume Cibils i Puig, propietaris de la major part de les hortes de Tueda, a Sant Feliu de Guíxols, desitjant urbanitzar aquell sector, van encarregar la confecció d'un projecte tècnic a l'arquitecte Manuel Almeda ("Proyecto para la prolongación de la calle de Cúbias hasta la playa de Calasanz y de urbanización de algunos terrenos inmediatos en la villa de San Feliu de Guíxols") que pretenia ordenar la part est de la riera de Tueda i delimitar-hi diversos vials per construir-hi habitatges. Les obres, però, no es van dur a terme a causa de l'oposició de molts veïns i propietaris i de la complexitat d'executar la urbanització.¹¹⁸ Val a dir que gran part dels immobles ganxons d'en Rabell procedien de l'herència del seu pare, Joan Rabell i Torras, que li traspassà una casa senyalada amb el número 11 del carrer d'Algavira i una finca al 47 del raval de Tueda.¹¹⁹

Com a bon burgès barceloní, les inversions a la capital catalana van ser notables.¹²⁰ L'any 1883 en Rafael Rabell va adquirir la meitat d'una casa de baixos amb dues botigues, entresòl, quatre pisos i golfes al número 14 del carrer del pintor Fortuny; set anys després, va comprar una altra casa que tenia un parell de tendes als baixos, entresòl, quatre pisos i un terrat al número 19 del carrer Baix de Sant Pere, i el 1904 va fer-se amb un edifici situat a la plaça de la Cucurulla, senyalat amb els números 1 i 3, i format per quatre botigues, una porta d'entrada i quatre pisos. En Rabell va arrendar aquells pisos i locals, els quals li degueren proporcionar una bona font d'ingressos.

En altres ocasions, aquell propietari va actuar com si es tractés d'un promotor immobiliari al fabulós Eixample barceloní, un territori que va suportar tota mena d'especulacions durant aquelles dècades. L'arquitecte Eduard Mercader i Sacanella va dissenyar els edificis que féu construir l'any 1903 en un parell de solars que havia heretat de la seva esposa —al xamfrà que formen els números 223 del carrer de València i el 84 del carrer de Balmes— i l'any 1902 va adquirir una altra finca de gairebé mil metres quadrats al número 101 del carrer de Pau Claris —aquest espai no es va acabar d'edificar fins l'any 1923—. A més, cal recordar que els Rabell Cibils eren els propietaris de la casa senyalada amb el 24 del carrer Nou de Sant Francesc. El conjunt de cases i de pisos va ser prou respectable. Aquest segon Rafael de la nostra història en va acumular més que el primer, però els seus edificis no van posseir els detalls i la càrrega simbòlica que, com veurem, el tercer Rafael va imprimir als seus immobles.

118. Vegeu Bussot i Liñón, Gerard (2000). *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols (dels inicis fins el 1931)*, Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, p. 62.

119. Segons consta a l'inventari dels béns de Rafael Rabell fet l'any 1913. AHNB, notari Miquel Martí i Beya, *Primera parte del protocolo*, 2.1.1913-1913, f.631-656.

120. Segons la documentació conservada a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué i l'inventari citat a la nota anterior.

En l'àmbit financer, a mesura que van passar els anys, en Rafael Rabell va augmentar el nombre d'operacions, de tal manera que algunes persones grans que en van sentir a parlar durant la seva joventut, el descriuen com un banquer. Tot i que el qualificatiu resulta excessiu, té un punt de realitat. A la dècada de 1880, el senyor Rabell prestava diners a algunes persones, com per exemple a un tal Pere Joan Vintró i Calvet, veí de Barcelona, el qual va rebre un préstec de 30.000 pessetes de part de la Societat Cíbils i Rabell a un interès del 6% anual i a retornar en el termini de 3 anys.¹²¹ No sabem si aquestes activitats banqueres van ocupar gaire esforços d'en Rabell, però de ben segur que no van ser accions puntuals.

De fet, sospito que en un moment determinat, en Rafael Rabell va liquidar el negoci del comerç amb Amèrica i es va centrar en el món immobiliari i en les inversions financeres més o menys especulatives. El document que justifica aquesta hipòtesi és l'inventari dels seus béns, el qual es va redactar unes setmanes després de la seva mort.¹²² Segons aquest protocol notarial, el senyor Rabell tenia 1.711.551,26 pessetes repartides entre diversos comptes corrents (que sumaven un total de 360.104,56 pessetes); imposicions a plaç fix (204.849 pessetes); títols del deute públic (452.312 pessetes); accions de diverses empreses (242.300 pessetes); bons i obligacions d'algunes societats (351.985 pessetes) i, finalment, un crèdit hipotecari de 100.000 pessetes concedit, precisament, a un dels arquitectes amb qui va treballar, Eduard Mercader i Sacanella.

En aquest món dels recursos líquids, el nostre burgès acostumava a treballar amb el Banc de Barcelona, la Banca Arnús, la Sociedad de Crédito Mercantil i el Banco Español del Río de la Plata. Precisament, el fet de confiar en aquesta entitat o de posseir obligacions de l'estat brasiler de Minas Gerais, s'explica pels intensos coneixements i lligams que en Rabell tenia de l'economia sudamericana després de treballar-hi durant un munt d'anys amb el comerç a l'engròs. També resulta interessant observar les empreses de les quals en posseïa accions: la històrica España Industrial del ram tèxtil; el propi Banco Español del Río de la Plata o el Banco Español de la Isla de Cuba; la Sociedad Hullera Española; la Junta d'Obres del Port de Barcelona; diverses empreses del ferrocarril; la Compañía Asfalto y Portland; la Compañía de Aguas de Barcelona o la Comunitat de Regants del Riu Ebre.

Com que la majoria d'inversions enumerades fins ara es van efectuar durant el primer decenni del segle XX, coincidint amb alguns dels seus projectes immobiliaris, és ben probable que fos aleshores o bé a les acaballes del segle XIX quan en Rafael Rabell liquidés la seva activitat comercial amb Amèrica i en recollís els

121. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Primera parte del protocolo*, 3.1.1884 - 31.3.1884, f. 743-750.

122. AHPB, notari Miquel Martí i Beya, *Primera parte del protocolo*, 2.1.1913-1913, f.499-510.

beneficis que hauria reinvertit, si més no en part, en les operacions explicades. D'aquesta manera s'hauria posat el punt i final a una llarga trajectòria que s'havia iniciat al petit port de Sant Feliu de Guíxols amb l'intercanvi de cereals, anxoves, aiguardent i teles pel Mediterrani a la segona meitat del segle XVIII.

De fet, en Rabell no va tenir descendència masculina i el seu "successor" al capdavant del patrimoni familiar, el ganxó Rafael Patxot i Jubert, casat amb la seva filla Lluïsa, tot i que va haver de gestionar una quantitat extraordinària de recursos i sovint, a contracor, li va caldre actuar com si es tractés d'un banquer, va estimar-se més dedicar gran part de la seva vida a les empreses culturals, unes inversions que no li produïren beneficis, però que li proporcionaren reconeixement i transcendència històrica.

Amb tants interessos i tan variats, en Rafael Rabell va necessitar persones de confiança que l'ajudessin a gestionar el seu patrimoni. A la dècada de 1890 va aconseguir que un dels seus gendres col·laborés amb l'empresa familiar, en Rafael Patxot i Jubert, però aquell jove, que va continuar vivint a Sant Feliu de Guíxols i que es delia per mirar el cel, no va ser suficient, de manera que va decidir treballar amb un altre home, Domingo Blanqué i Toll. Segons la seva néta, Mercedes Gotarra i Blanqué, en Domingo Blanqué havia nascut a Err, una població dels Pirineus Orientals francesos. Quan encara era un adolescent es va traslladar a Barcelona, on va exercir de saltataulells en una botiga de queviures. De mica en mica i gràcies a una bona gestió, va anar prosperant i va aconseguir ser propietari del seu propi "colmado". Però va anar més enllà i va esdevenir apoderat de moltes famílies benestants de Barcelona. Ràpidament va crear-se una reputació d'eficiència i prosperitat que el van conduir fins la família Rabell. Així, en Domingo Blanqué va esdevenir l'home de confiança d'en Rafael Rabell, el seu apoderat i també el de les seves filles, Concepció i Lluïsa. La relació va ser tan propera que, durant un temps, en Blanqué va viure i va tenir la seu dels seus negocis al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona.

Però el patrimoni dels Rabell era molt gran i van caldre més mans i més caps per treballar-hi. A més, a mesura que passaven els anys, el senyor Rabell es feia més gran i va necessitar un secretari particular. Aleshores, el seu benvolgut apoderat li va presentar un jove natural de Tossa de Mar, en Fernando Vilallonga i Balam (1876-1957). Aquell xicot, intel·ligent i treballador, havia estudiat a Besiers i, quan encara no tenia 25 anys, ja dirigia una escola al passeig de la Bonanova. A causa d'una malaltia, va haver de deixar aquella tasca i va ser acollit per la seva germana, Trinidad, una dona molt ferma que s'havia casat en primeres núpcies

amb Joan Calvet i Dalmau, cuiner d'un hotel de Sant Feliu de Guíxols, el qual va arribar a muntar el seu propi restaurant a Castell d'Aro, però que va morir sense haver tingut descendència. Un temps després, la Trinidad es va casar en segones núpcies. El seu nou marit fou en Domingo Blanqué. D'aquesta manera es va establir una relació entre els Blanqué, els Vilallonga, els Rabell i els Patxot que va durar molts anys.

Fernando Vilallonga era germà del pintor Jaume Vilallonga i del fotògraf Martí Vilallonga. Els germans Vilallonga van tenir una presència important a Sant Feliu de Guíxols i sobretot a Tossa de Mar, on en Fernando va adquirir la casa Sans o Falguera, així com el Santuari de Sant Grau.¹²³ Durant un temps, però, tant en Fernando com en Martí també van viure al número 24 del carrer Nou de Sant Francesc. Aquella casa ha vist passar un munt de persones per les seves cambres (Patxots, Cibils, Oribes, Rabells, Vilallongues...). Tant de bo les seves parets ens poguessin parlar.

Pel barri de Pedralbes, un altre cop

Seguint les passes del primer Rafael Patxot i Ferrer, el 28 de febrer de l'any 1872 Maria Cibils i Rufi va comprar “toda aquella casa-torre y una pluma de agua¹²⁴ de pie con una casita contigua para habitación del colono” situada al carrer de la Salut de Sarrià i senyalada amb els números 7 i 8 a Alejandro de Compte i Ferran.¹²⁵ La casa era de “planta baja y de un alto con sobradillo o guardilla, terrado y una torre mirador” amb un:

pequeño patio o jardín en su frente, cerrado con verja labrada de hierro colado a la línea de la calle en cuyo punto hay una cisterna y un depósito de agua y de otro jardín contiguo a la misma casa-torre en su parte posterior, circuido todo de pared y en el que hay construidos dos aposentos, uno para coladas y otro para baño y dos lavaderos y la casita contigua para el colono consta de bajos con las distribuciones correspondientes.

Aquella finca termenejava amb les cases dels hereus de Rafael Patxot pel costat de ponent. De fet, la darrera hereva del primer Patxot i propietària d'aquells espais va ser la seva néta, Concepción Oribe i Patxot, la qual esdevingué companya de la filla gran d'en Rafael Rabell i de Maria Cibils, Concepció Rabell, en les seves causes benèfiques.

123. Sobre en Ferran Vilallonga vegeu VICENS I TARRÉ, Joan (1999). “La casa Sans o Falguera de Tossa de Mar”. *Revista de Girona*, 197, p. 97-102.

124. La pluma d'aigua provenia de l'anomenada mina de Sant Lluís.

125. AHMDSSG, Amillaraments, caixa 259. Certificacions de traspasos de finques. El protocol de compra-venda es conserva a AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de instrumentos públicos*, 2.1.1872 – 28.6.1872, f. 363-369.

En segon lloc, en Compte també li va vendre una vinya de forma irregular i de 6.779 metres, “sita en la montaña y término de Sarrià, a la espalda del monasterio de Nuestra Señora de Pedralbes”. El preu de la transacció es va fixar en 6.000 duros, els quals van ser pagats per Francesc Cibils i Puig “por ser su voluntad satisfacer el precio de esta venta al señor Compte a nombre de su hija como una prueba de cariño que a la misma profesa y como un donativo particular que la hace”.

Curiosament, aquesta no va ser l'única finca que el pare de la Maria li va regalar. El juny d'aquell mateix any, Emili Calvet i Vidal (casat amb Sofia Patxot i Cibils) li va vendre la finca coneguda com el Molí Fariner, situada al veïnat de Bufaganyes, al terme de Santa Cristina d'Aro, juntament amb un parell de peces de terra que sumaven més de 50 vessanes de terra per un preu de 5.000 duros que també foren aportats pel seu pare, Francesc Cibils, “como una prueba del cariño que le profesa y un donativo particular que la hace.”¹²⁶ Ben probablement, amb el pas dels anys i després de no poques vicissituds, el Molí Fariner i les seves terres s'ha conegut amb el nom de paratge del mas Patxot.

L'anteriorment citat Alejandro de Compte també va traspasar a Rafael Rabell “toda aquella porción de tierra, viña vieja, con algunos árboles frutales, sita en el término del pueblo de San Vicente de Sarrià, en la montaña del mismo y a la espalda del monasterio de Nuestra Señora de Pedralbes.”¹²⁷ Aquell tros de terra de tres quarts de mujada afrontava pel costat de llevant amb la vinya que Maria Cibils havia adquirit unes setmanes abans.

De fet, els Rabell estaven duent a terme el mateix que els primers Patxot havien fet i, com s'ha dit, no és gens estrany perquè totes les persones adinerades de la ciutat actuaven de la mateixa manera, totes es delien per senyorejar en torres allunyades del bullici del centre de la ciutat, ple de fàbriques i colonitzat per les classes populars. Potser el matrimoni Rabell Cibils també ho va fer empès no només pel prestigi social o per les ganes de gaudir d'una segona residència en un indret tranquil, sinó animat, sobretot, per la seva cosina, Maria Anita Patxot i Cibils, i els seus fills Concepción, María Josefa, Mercedes i Josep, els hereus de Rafael Patxot, amb qui haurien conviscut al carrer Nou de Sant Francesc i amb qui, com s'acaba de dir, mantenien uns lligams molt estrets.

Al cap d'uns anys, el 1891, la Maria Cibils va adquirir una altra casa de baixos amb el seu hort senyalada amb el número 6 al carrer de la Salut de Sarrià, just al costat oriental de la seva finca. El venedor fou un tal Josep Viñas. Per tant, d'ençà de la dècada dels anys 1890, els números 6, 7 i 8 del carrer de la Salut van ser propietat

126. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de instrumentos públicos*, 2.1.1872 – 28.6.1872, f. 905-907r.

127. AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de instrumentos públicos*, 2.1.1872 – 28.6.1872, f. 531-533.

de Maria Cibils mentre que el 9, 10 i 11 ho eren dels hereus d'en Rafael Patxot. A més, cal recordar que ambdues famílies posseïen vinyes a la zona. De fet, la parella formada per en Rafael Rabell i la Maria Cibils va decidir abandonar el negoci de la ciutat de Barcelona per passar els darrers anys de la seva vida a Pedralbes.

Moltes famílies de la burgesia barcelonina havien fet quelcom semblant: abandonar el casc antic per l'Eixample o per altres barriades. El cas de la família del pintor Ramon Casas és paradigmàtic de les causes i dels efectes d'aquells trasllats. El pare de l'artista era propietari, precisament, d'un habitatge situat al carrer Nou de Sant Francesc; l'any 1894 es van instal·lar a una casa nova del Passeig de Gràcia on el pintor va construir-hi un estudi. Segons alguns estudiosos, aquell canvi li va aportar una paleta de colors diferent als seus quadres gràcies a l'esclat de llum solar que inundava els amples carrers de l'Eixample.¹²⁸ Els Rabell degueren experimentar alguna cosa semblant.

Precisament va ser a la seva casa torre on la Maria Cibils i Rufi va morir el 22 de febrer de l'any 1901. El seu espòs, que des de feia poc havia aconseguit que la seva filla Lluïsa i el seu gendre s'instal·lessin al passeig de la Bonanova, encara va viure un temps més prop de les seves nétes, entre inversions financeres i immobiliàries i capficat a patrocinar algun projecte benèfic a la ciutat.

Un final a Pedralbes

Uns anys abans de morir, el 1903, en Rafael Rabell va sol·licitar permís a l'Ajuntament de Barcelona per poder construir un panteó al terreny de la seva propietat, al cementiri de Montjuïc.¹²⁹ L'arquitecte encarregat d'aquell projecte va ser en Gabriel Borrell. El panteó, força senzill, s'alça a l'agrupació tercera de la via de Sant Oleguer, és de planta quadrada i està coronat per una creu. Una làpida indica que està dedicat a la família de Rafael Rabell i Patxot. A l'interior, una cripta permet encabir-hi diversos fèretres.

Tres anys després, el 3 d'abril de l'any 1906 el senyor Rabell, que ja era un home gran, va fer testament.¹³⁰ En aquest document, va nomenar marmessores les seves filles, Concepció i Lluïsa, juntament amb els seus gendres, Eduardo Romaguera i Rafael Patxot. Els quatre s'havien d'encarregar de l'enterrament i de les misses per a la seva ànima, procurant que "se verifique todo sin pompa ni ostentación de ninguna clase", seguint l'estil d'alguns dels seus avantpassats i d'una part de la burgesia de l'època.

128. PERMANYER, Lluís (2008). *El esplendor de la Barcelona burgesa*. Barcelona: Angle Editorial, p. 46.

129. Arxiu Contemporani de Barcelona, expedient 3.619, signatura 2F1C-58367.

130. AHPB, notari Miquel Martí i Beya, *Primera parte del protocolo*, 1906, f. 1.306-1.309r.

A continuació, va ordenar pagar tots els deutes que pogués tenir el dia de la seva mort i, tot seguit, va repartir els béns immobles que posseïa entre les seves filles: la gran, Concepció, s'havia de quedar amb les cases dels carrers de Fortuny, de la Cucurulla i de València, a Barcelona, i les del carrer del Bisbe Català de Pedralbes, així com el terreny de 60.000 pams situat just al davant de les cases anteriors i l'antiga vinya ubicada a l'esquena del Monestir de Pedralbes. Per la seva banda, la seva filla petita, Lluïsa, havia de rebre els edificis dels carrers Nou de Sant Francesc, Baix de Sant Pere i de Balmes, i el solar del carrer de Pau Claris, el terreny d'Hostafrancs, a Barcelona i els béns que tenia a Sant Feliu de Guíxols (la casa del carrer d'Algavira i la casa, amb el seu terreny, del raval de Tueda). Finalment, les va nomenar hereves de tots els seus béns a parts iguals.

El senyor Rabell encara va viure sis anys més. El 14 de desembre del 1912 el diari *La Veu de Catalunya* va publicar la següent nota necrològica:

A l'avençada edat de 80 anys, ha mort confortat ab els Sants Sagraments, don Rafel Rabell y Patxot, persona respectable no solament per la seva edat, sinó també per les excelents dots personals que l'adornaven, les quals havien conquerit l'afecte y la consideració de les nombroses y distingides relacions y coneixences de la seva família, a la qual y en particular a les seves filles, fills polítics y nétes, desitgem cristiana resignació y molts anys de vida per a pregar per ell. A.C.S.

Rafael Rabell va ser una peça fonamental en l'evolució de la família Patxot de Barcelona. Ell va heretar i mantenir el negoci del comerç amb l'Amèrica del Sud, una activitat que el seu oncle, Rafael Patxot i Ferrer, havia rebut del seu pare, Josep Patxot i Marcillach, i dels seus oncles Antoni i Rafael. Ell va enfortir els lligams amb els Cibils a través del seu casament amb Maria Cibils i Rufi. I ell va potenciar encara més els vincles amb els seus parents mitjançant els matrimonis de les dues filles que van arribar a la majoria d'edat. Certament Rafael Rabell i Patxot hauria volgut que l'empresa de comerç amb Amèrica i que els béns immobles adquirits a Sarrià i als altres llocs haguessin estat heretats pel seu fill Rafael Rabell i Cibils. Però, com hem dit, aquell jove va morir prematurament. Ell no és el tercer Rafael d'aquesta història.

Detall del mausoleu de la família Rabell Patxot al cementiri nou de Montjuïc. La creu de pedra presideix una tomba austera.

De Madrid a Barcelona

Quan Rafael Rabell morí, el multimilionari Eduardo Romaguera i la seva esposa Concepció Rabell vivien a Madrid. De fet, i per ser precisos, només ella s'estava a la “villa y corte”, concretament a una casa del carrer de Pelayo, ja que el seu espòs es va domiciliar a la casa que posseïa al número 55 de l'avinguda dels Camps Elisis de París durant un temps. Malauradament, el senyor Romaguera no va trigar gaire a finir. El 25 de febrer del 1915, el diari *La Época* va publicar la notícia següent:

En la mañana de hoy ha fallecido en esta corte el señor don Eduardo Romaguera y del Alisal, persona muy conocida en los círculos sociales en los que era generalmente estimado. Había nacido en América pero residía desde hace bastantes años en Madrid. Figuró mucho en la vida de sociedad y su nombre ha ido unido constantemente a gran número de obras benéficas. Esto hará que su muerte sea doblemente sentida, constituyendo una verdadera pérdida.

Uns anys més tard, un altre periodista el retratava com “un hombre riquísimo, dueño de fincas en América, en Cataluña, en Madrid (suya era aquella casa de la calle de San Marcos que habitó Ruiz Zorrilla). Era el opulento propietario pobre por su gusto. Tenía mucho y vivía mal. No gustaba nada.”¹³¹

Com hem vist, aquell fill de l'indià Antoni Romaguera i Cibils va heretar una gran fortuna del seu pare i de la seva mare que, probablement, va fer créixer encara més fins a esdevenir aquell “hombre riquísimo” que descrivia la premsa de l'època. Després de la seva mort, la seva vídua, que ja devia ser una persona gran, sense descendència i desitjant la companyia de la seva estimada germana Lluïsa i la de les seves nebodes (Montserrat, Maria i Concepció), va decidir abandonar la seva residència madrilenya per traslladar-se a la casa que els seus pares tenien a Pedralbes. El 10 de març del 1915 l'Ajuntament de Sarrià li va concedir el permís necessari per tal de reformar la casa que tenia al número 7 del carrer Bisbe Català,¹³² que era el nom amb el que llavors es coneixia l'antic carrer de la Salut, i el juliol d'aquell any el mateix consistori “concedió la vecindad a doña Concepción Rabell, por haberlo solicitado y llevar la residencia de seis meses.”¹³³ Allí, “como su esposo, la señora viuda de Romaguera hacía vida muy retirada y modesta. Era muy religiosa y caritativa.”¹³⁴

Va ser llavors quan la seva parenta i amiga, Concepción Oribe, li degué vendre les seves cases del carrer Bisbe Català i l'antiga vinya d'en Patxot, on hi havia la gruta dedicada a la Mare de Déu de Lourdes, una petita casa de masovers senyalada

131. *El País*, 18 de gener del 1919, p. 1.

132. Segons va publicar *La Vanguardia* del 10 de març del 1915, p. 3.

133. *La Vanguardia*, 14 de juliol del 1915, p. 3.

134. *La Época*, 14 de març del 1919, p. 2. Segons explica el mateix Rafael Patxot, la seva cunyada tenia moltes còpies de quadres de sants del Museu del Prado, mostra de la seva religiositat intensa. Aquells quadres van acabar a la casa del passeig de la Bonanova d'en Patxot. Vegeu Patxot i JUBERT, Rafael. *Op.cit.*, p. 591.

amb el número 8, algunes feixetes de terra, uns pous i una mina d'aigua. Aleshores el patrimoni immoble que en Rafael Patxot havia adquirit a Sarrià va anar a parar a les mans d'aquella dama, Concepció Rabell, la qual va continuar impulsant accions de mecenatge, com l'explicada contribució a favor de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau amb la construcció del pavelló de Sant Rafael.¹³⁵ La cessió de tots aquells béns va tenir lloc pels volts del 1916. Les raons d'aquell acte encara ens són desconegudes. En canvi, les seves conseqüències resulten molt més clares: la vídua Rabell havia acumulat un immens patrimoni que no podia transmetre a cap fill, perquè no n'havia tingut, i des del 1915 aquella pietosa senyora vivia a prop de la seva parenta més propera, la seva germana Lluïsa i la família d'aquesta.

Desgraciadament, els últims anys de Concepció Rabell i Cibils van quedar marcats per una agra disputa que va tenir amb la jerarquia catòlica. Com ja s'ha escrit, l'any 1899 el seu marit, el senyor Romaguera, havia fet testament i havia llegat bona part de la seva immensa fortuna a l'Església. La riquesa d'aquell home es xifrava en l'astronòmica quantitat de 170 milions de pessetes i s'afirmava que “la mayor parte de los bienes del finado son fincas que radican en diferentes naciones de Europa y América”.¹³⁶ Segons la crònica del diari madrileny *Abc*, “el señor Romaguera, nacido en Argentina pero de padres catalanes, murió en Madrid, legando su fortuna a los referidos obispos, y como la viuda, a la que dejaba el usufructo de las fincas, se negara a cumplir lo indicado en el testamento por entender que éste no era válido, entablose un pleito.”¹³⁷

La vídua Romaguera, aconsellada i guiada pel seu apoderat, Fernando Vilallonga, es va basar en el fet que el seu marit havia nascut a Buenos Aires “y, por consecuencia, su última voluntad debía armonizarse con lo que las leyes argentinas preceptúan”. Aquest argument va ser defensat també pel seu cunyat, Rafael Patxot, que en una carta dirigida al procurador Vilallonga el 10 de maig del 1915, li deia: “per nosaltres no hi ha cap dubte de que l'Eduard era argentí, puix cent vegades ho oírem de la seva boca”, de manera que “ens hem d'atendre a la llei argentina, majorment essent favorable a la vídua.”¹³⁸ Per tal de demostrar aquella nacionalitat, en Vilallonga va buscar la partida de naixement d'en Romaguera per tots els calaixos del pis que la vídua posseïa al passatge de Madoz a Barcelona, fins que, finalment, va trobar aquell registre.

Concepció Rabell va contractar els serveis de l'advocat de la Cierva de Madrid i, durant el plet, també hi va intervenir el famós polític mallorquí Antoni Maura, que exercí de mediador. La baralla va assolir uns nivells de tensió altíssims i es va engegar tota una campanya contra la vídua, tot alertant que la hisenda espanyola

135. L'any 1916 Concepció Rabell, en nom del seu difunt marit i en el seu propi, va donar 150.000 pessetes per a la finalització de les obres del pavelló de Sant Rafael, segons informava *La Veu de Catalunya*, 20 de novembre del 1916, p. 1.

136. *Diari Abc*, 2 d'agost del 1915, p. 11.

137. Notícia publicada el 31 de març del 1916 sota el títular “170 millones. Una transacción”.

138. Carta conservada a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

podia perdre el que havia de recaptar per l'impost de drets reals. Una persona que coneixia aquell afer va afirmar que “es injusta esa campaña, entre otras razones, porque lo que haya que pagar por los valores mobiliarios del finado Sr. Romaguera no afecta a la viuda, sino a los obispos de Madrid, Barcelona y Buenos Aires, que han de percibir esos valores, con deducción de ganancias y cuota legitimaria.”¹³⁹ I a continuació va afegir: “de lo que se trata es de disputar a la viuda la mitad de la herencia de su esposo, que las leyes argentinas le atribuyen en propiedad, y disimulando esto se pretende defender al fisco español.”¹⁴⁰

Segons va escriure en Rafael Patxot i Jubert,¹⁴¹ que també hi va actuar defensant els interessos de la seva cunyada, les jerarquies eclesiàstiques:

després d'haver mancat al respecte a la Dama en el seu propi domicili; prescindint de les clàusules testamentàries prohibitives, volgueren minvar aferissadament el dret de la vídua, la perseguiren, li embargaren béns propis d'ella i àdhuc intentaren fer-la agafar per la policia: és que el dimoni de la cupiditat havia fet presa sobretot en l'arriat Sr. Bisbe que tenia la representació legal dels altres dos i la conducta del qual no es pot justament qualificar sense sortir-se del vocabulari culte. [...] La maltractada Dama no tingué més remei que desistir-se d'aquelles inqualificables lletjors, deixant-les en mans d'un apoderat [...]. Aquell pobre apoderat, que solia estar sovint a la Lluna [és a dir, el propi Rafael Patxot i Jubert], defugint les terenyines terreres, prou que me'l feren baixar a ran de terra, en mig del fanguer, tan poc com li agradava, i on no vulgueu saber amb tot çò que empassegà i les experiències que s'apuntà, car era molt observador: des d'encobertes amenaces eclesiàstiques d'ultra tomba, seguides d'una desvergonyida proposta de suborn, fins a l'amenaça directa de mort, puix que, en aquell temps, es corria la pólvora pels carrers de la ciutat; ho feien dues càbiles encontrades i també l'autoritat entremig d'elles [és a dir, els anys del pistolisme barceloní on s'enfrontaren el moviment obrer contra la patronal, amb la intervenció de l'Estat al costat dels amos de les fàbriques].

[...]

El pobre apoderat que, professionalment, tenia una disciplina experimental, hagué de veure fins a quin punt la cobdícia del diner empeny i afina la dolenteria; així anotà com, d'esquena a la moral cristiana, hom podia burlar-se d'una prohibició testamentària, i com, amb argücies advocatícies, es vulneraven llegats pregats i condicionats [...]. A un cert moment, l'actuació de la

138. Carta conservada a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

139. *Diari Abc*, 2 d'agost del 1915, p. 11.

140. Ídem.

141. Sobre “Jafer Romaguera”, sense citar-ne cap nom, llegiu PATXOT I JUBERT, Rafael. *Op.cit.*, p. 339-350.

part eclesiàstica terrejà tant, que aquell apoderat la definí dient: que els Srs. Bisbes s'havien conduït talment com agents d'una societat anònima per a l'explotació del cel ací en la terra. Car, el Bisbe actor arribà a dir a la Vídua que 'no escoltar les paraules i els consells del Bisbe, era desobeir Déu'; entre altres, les paraules del Bisbe foren que la dama es deixés prendre part del que el testament li llegava i que la llei també li assignava àdhuc sense el testament; entre els consells, que se hiciese un hotelito en un dels carrers aristocràtics de la ciudad residència del Bisbe i d'on la Vídua no era pas filla, sinó d'una altra terra lluny, on vivia.

L'any 1916 es va arribar a un principi d'acord que va resultar molt avantatjós per a la vídua, de manera que en Vilallonga, sobretot, es va sentir vencedor d'aquell enfrontament amb l'Església. La fortuna del difunt senyor Romaguera es va dividir en quatre parts, de les quals tres quartes parts, és a dir, uns 128 milions de pessetes, foren per a la vídua i una quarta part, 42 milions, van anar a parar a mans dels prelats. L'advocat de Concepció Rabell va defensar la seva clienta tot afirmant que "nadie podrá decir con razón que la señora viuda de Romaguera se ha negado a cumplir la voluntad de su esposo; por el contrario, esa ha sido y es su constante preocupación."¹⁴²

En realitat, la disputa per "l'herència Romaguera" no es va acabar allà i va prosseguir un temps més, però sense la vídua com a protagonista. Catorze anys després de la mort d'aquell argentí, encara hi havia un plet als tribunals francesos entre alguns parents més o menys llunyans del difunt i els bisbes de Madrid i Barcelona per l'immoble situat al número 55 de l'avinguda dels Camps Elisis de París, que havia estat propietat del difunt.

Sobre la finalitat d'una part dels diners llegats a l'Església barcelonina, un article de *La Vanguardia* del 7 de setembre del 1917, a la pàgina 6, expressava:

Un benemérito patricio, don Eduardo Romaguera, que santa gloria haya, legó al morir, una importante parte de su cuantiosa fortuna, para fines de beneficencia y enseñanza, a Madrid y a Barcelona, como ciudades de su tierra natal, y a Buenos Aires, como capital de la nación donde con su trabajo pudo amasar su fortuna. A Barcelona, como a Madrid y a Buenos Aires, hecha recientemente la partición, le han correspondido del legado más de ochocientos mil duros, cuya administración fue entregada por el testador a la rectitud del prelado de Barcelona. Es de celebrar que haya patricios que en el momento solemne de abstraerse del ahora para pensar en el después

142. *Abc*, primer d'abril del 1916, p. 15, "El asunto Romaguera".

se acuerden de su patria para aliviar miserias, sembrar el bien y desterrar la ignorancia. Afortunadamente se dan de vez en cuando ejemplos de este altruismo, de este caritativo patriotismo, que enaltece la memoria del que lo tiene, en vida o en la hora suprema. Pero al consignar con gratitud el generoso rasgo del difunto señor Romaguera, hemos de expresar nuestro deseo, mejor dicho, nuestra confianza, de que nuestro ilustre prelado sabrá prescindir de dilatorios trámites y formulismos que puedan retardar inmotivadamente la aplicación del legado a los fines que señaló el testador.

Concepció Rabell i Cibils, vídua de Romaguera, hereva de part del patrimoni del seu pare, Rafael Rabell i Patxot, successora de part de la fortuna del seu difunt marit, Eduardo Romaguera del Alizal i propietària d'alguns dels béns que foren de Rafael Patxot i Ferrer, va contreure la malaltia de la grip espanyola i va morir el 17 de gener de l'any 1919.

Dos dies abans, Concepció Rabell va ordenar les seves últimes voluntats i va fer testament.¹⁴³ Indubtablement, aquest document és d'una transcendència enorme i va canviar la trajectòria d'aquesta història de burgesos enriquits amb els negocis mercantils. Per tant, val la pena que en coneguem els detalls del seu contingut. Aquella dama, “en cama por causa de enfermedad”, va confessar ser veïna de Sarrià, tot i que durant aquells dies residia al principal del número 223 del carrer de València de Barcelona. La vídua va nomenar marmessors el seu cunyat, Rafael Patxot i Jubert, i el seu procurador, Fernando Vilallonga i Balam. Ells es van haver d'ocupar de l'enterrament, els funerals i els sufragis pietosos de la difunta.

A continuació, Concepció Rabell va llegar a la seva neboda Montserrat Patxot i Rabell, “todas las fincas que yo posea en el término de San Vicente de Sarriá y sitio denominado Pedralbes, tanto de las que yo adquirí de mi Señor padre como de las que he comprado posteriormente, de las cuales podrá disponer a sus libres voluntades.” Això era l'antiga vinya amb la gruta de la Mare de Déu de Lourdes i les cases dels números 6, 7, 8, 9, 10 i 11 del carrer del Bisbe Català. Tot seguit, va donar a la seva germana Lluïsa Rabell, “todas las demás fincas y todos los valores que yo adquirí de mi Señor padre don Rafael Rabell y Patxot; y para después del fallecimiento de dicha mi hermana Luisa, a ella le sustituyo respecto de dichas fincas y valores sus hijas, mis sobrinas, Montserrat, María de la Concepción y María Patxot y Rabell, por partes iguales y a sus libres voluntades”.

En tercer lloc, va cedir a la seva cosina Montserrat Patxot i Pijoan, 150.000 pessetes; a cadascun dels seus altres cosins Rafael, Josep Maria, Teresa, Josefina i Jesusa

143. Testament del 15 de gener del 1919 redactat pel notari barceloní Miquel Martí i Beya conservat a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

Calvet i Patxot, 50.000 pessetes; i als també cosins Elvira i Rafael Domènech i Patxot, 50.000 pessetes més.

Finalment, la vídua Romaguera va nomenar els seus hereus a tots els seus béns:

Y de todos mis restantes bienes, muebles e inmuebles, derechos y acciones, presentes y futuros, tanto de los radicados en España como de los que yo posea en Buenos Aires, Cuba, Puerto Rico, Perú, Filipinas, México, Francia y en cualquier otra nación, nombro e instituyo herederos míos, en una mitad a mis sobrinas Montserrat, María de la Concepción y María Patxot y Rabell, por partes iguales y a sus libres voluntades [...].

En la otra mitad de todos mis restantes bienes, muebles e inmuebles, derechos y acciones, presentes y futuros, tanto de los radicados en España como de los que yo posea en Buenos Aires, Cuba, Puerto Rico, Perú, Filipinas, México, Francia y en cualquiera otra nación, nombro e instituyo herederos míos a mi hermano político Don Rafael Patxot y Jubert y a Don Fernando Vilallonga y Balam, para que dispongan de dicha mitad de mi herencia en el modo y forma que expresaré más adelante [...].

Inmediatamente después de ocurrida mi muerte, Don Rafael Patxot como uno de mis herederos y como padre y legal representante de sus hijas Montserrat, María de la Concepción y María, y Don Fernando Vilallonga, como otro de mis herederos, tomarán posesión de todos los bienes que constituyan mi herencia, formalizando el inventario o inventarios de tales bienes, procederán a la división de mi herencia, adjudicando a mis sobrinas Montserrat, María de la Concepción y María Patxot, los bienes que les correspondan en pago de la mitad de mi herencia y adjudicándose a los propios Don Rafael Patxot y Don Fernando Vilallonga los bienes que hayan de constituir la restante mitad de mi herencia”.

Com veurem més endavant, aquells hereus van haver d'actuar de manera molt concreta amb aquella meitat d'herència.

Tot i l'amistat amb els Vilallonga i els Blanqué, va ser la seva única germana Lluïsa i la família d'aquesta, el cunyat Rafael Patxot i les nebodes Montserrat, Maria i Concepció, amb qui realment la Concepció Rabell es va sentir unida, sobretot en els últims anys de la seva vida. De fet, ells cinc van ser els únics noms propis esmentats a l'esquela mortuòria de la difunta.¹⁴⁴

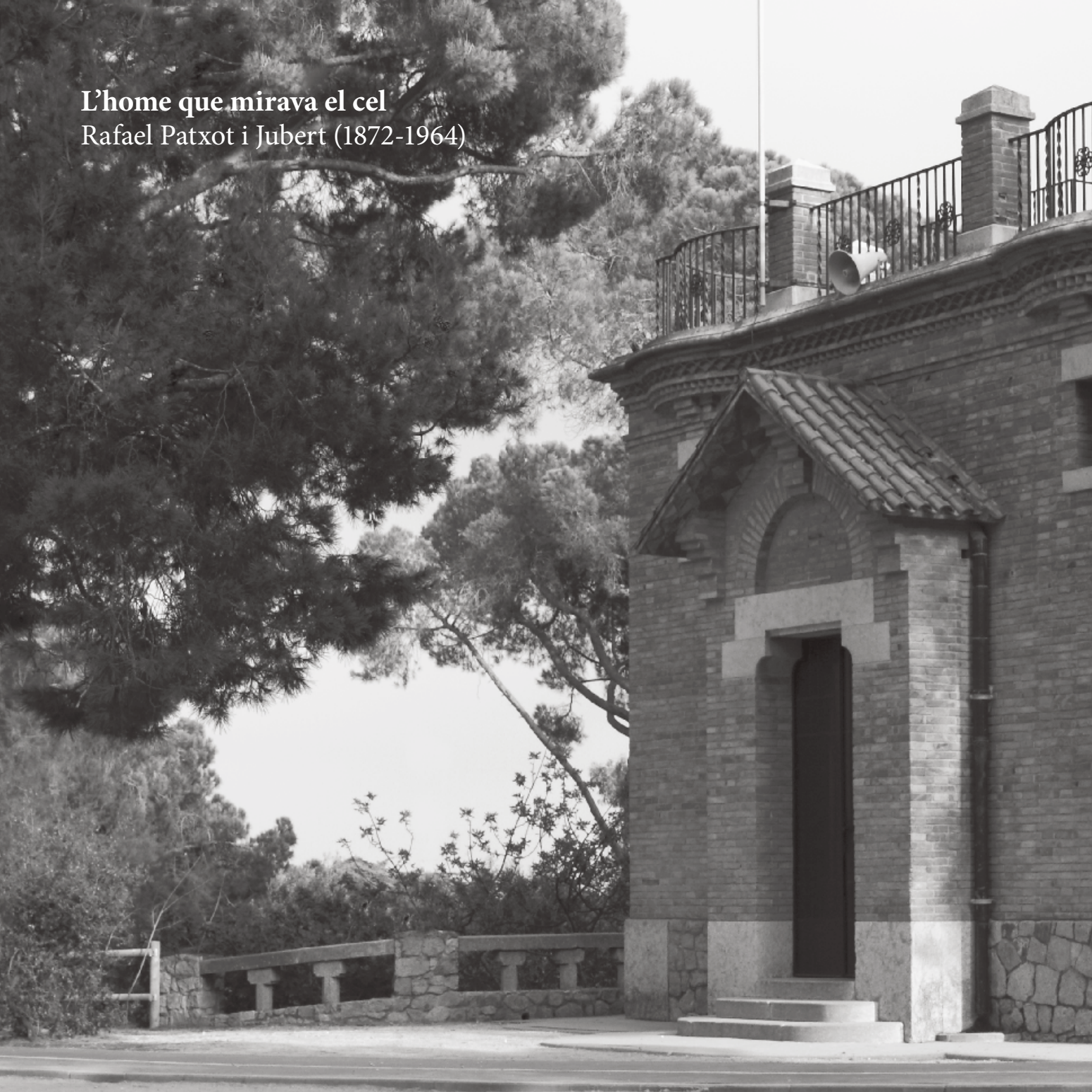
144. L'esquela va aparèixer publicada a *La Veu de Catalunya* el febrer del 1919.

124 El 5 de febrer es va celebrar el seu funeral a l'església de Nostra Senyora de Pompeia, a l'avinguda de la Diagonal de Barcelona. El mateix dia es van dir misses per a l'ànima de la finada a les poblacions que van ser importants per a ella: l'església del Monestir de Pedralbes, la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià i l'església dels Caputxins d'aquest barri; la parròquia de Nostra Dona de la Bonanova, l'església de Betlem i la de la Puríssima Concepció de Barcelona; la parròquia i església de Sant Feliu de Guíxols; les esglésies del Bon Pastor, dels Caputxins i de les Germanes Reparadores de Sant Sebastià; i l'endemà, dia 6, a la parròquia de Sant Josep de Madrid. Ben aviat el seu cunyat i marmessor, Rafael Patxot i Jubert, va haver de gestionar l'immens patrimoni de la vídua Romaguera, fet que li ocasionà un munt de maldecaps. Aquest és el tercer Rafael de la nostra història.

L'home que mirava el cel

Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)

R. Fàbregas

La Torratxa que en Rafael Patxot i Jubert va fer construir al Clos Montserrat de Pedralbes. Un mirador del mar i el cel.

Pel Clos Montserrat de Pedralbes

Rafael Patxot i Jubert (1872-1964) va ser un riquíssim astrònom, científic, mecenes i empresari empordanès amb una vida marcada per diverses tragèdies. Una d'elles, no pas la primera, va ocórrer el dia 16 de febrer de l'any 1919, quan la seva filla gran, Montserrat Patxot i Rabell, va morir a causa de l'anomenada grip espanyola. Ella només tenia 24 anys. El contagi s'havia escampat per la família, ja que, com acabem de veure, la tia de la jove, Concepció Rabell, ja havia contret aquella malaltia i havia mort tot just un mes abans. En va la seva germana Lluïsa, que se l'estimava amb bogeria, havia deixat de visitar-la per evitar transmetre aquell mal a les seves filles.¹⁴⁵

El desconsol del pare fou enorme i una petita anècdota reflecteix molt bé el dolor punyent que va sentir: aquell home que tocava el piano, com el seu progenitor, i es delectava interpretant les peces del compositor noruec Edvard Grieg al costat de la seva filla gran, que li passava els fulls de la partitura, va deixar de tocar aquell instrument quan va perdre la Montserrat. El cop al cor fou devastador.

En poquíssimes setmanes, Rafael Patxot va haver d'assumir la dolorosa pèrdua de la Montserrat i l'onerosa marmessoria del testament de la seva cunyada, fet que li va comportar la gestió d'un patrimoni immens, però també noves disputes amb la jerarquia de l'església. Tragèdia rere tragèdia.

La Montserrat Patxot havia heretat els béns immobles que la seva tieta tenia a Pedralbes, és a dir, les finques del carrer del Bisbe Català compreses entre els números 6, 7 i 8 (herència dels seus avis materns, Rafael Rabell i Maria Cibils); les cases senyalades amb els números 9, 10 i 11 del mateix carrer (uns espais que en Rafael Patxot i Ferrer havia posseït), i la finca rústica situada al terme de Sant Vicenç de Sarrià, just al damunt del Monestir de Pedralbes. Tots aquells béns van anar a parar a les mans dels seus pares, Rafael i Lluïsa, els quals, immediatament, van voler destinar un espai al record de la seva filla. El terreny que posseïen al damunt del Monestir de Pedralbes va ser el lloc triat. Aquell tros de terra era l'antiga vinya del primer Rafael Patxot, amb els seus pous, la seva polèmica mina d'aigua i la gruta de la Mare de Déu de Lourdes. Per això, quan el mecenes Patxot en parlava, deia que la Montserrat n'havia estat la propietària.¹⁴⁶

Un mes després de la seva mort, Rafael Patxot, amo d'una "porció de terreny situat en el terme de Sarrià, frontant amb els carrers de la Verge de Lourdes i amb el camí que l'enllaça amb el de Montevideo", va sol·licitar a l'Ajuntament de Sarrià

145. Segons explica DELÉTRA-CARRERAS i PATXOT, Núria (2008). *Op.cit.*, p. 77.

146. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 446. Literalment, Patxot va escriure: "Potser tampoc no sabrà ningú que aquells xiprers han estat plantats per mi, fets de la llavor del Clos Montserrat, a Pedralbes, on hi ha aturada a mig fer i esbarriada per terra, la capella votiva començada a nom i en recordança de la nostra filla gran, Montserrat (a.c.s.), la propietària".

permís “per a tancar amb tanca definitiva un tros de fatxada al dit carrer de Lourdes amb el que la finca fronta mitjançant marge i amb tanca provisional d’espina artificial altre troç de dita fatxada i la vora o front amb el camí també referit.”¹⁴⁷ El consistori sarrianeenc li va concedir la llicència per fer aquelles obres. D’aquesta forma el trosset de terra va esdevenir un clos.

A continuació, mogut per la voluntat de dedicar aquell espai a la memòria de la seva filla, va tancar la capella de Nostra Senyora de Lourdes al públic amb la intenció de substituir la imatge de la Verge francesa per una altra de la Mare de Déu de Montserrat, un projecte, però, que va quedar a mig fer. Així la finca es va passar a conèixer amb el nom de “Clos Montserrat”, un reflex de la part més sensible de la personalitat d’aquell home.

Mesos més tard, Rafael Patxot hi va fer una cosa més. El 8 de novembre del 1920 es va adreçar directament a l’Ajuntament tot afirmant que era el propietari “d’una extensió de terreny, denominada ‘Clos Montserrat’, situada en la barriada de Pedralbes, amb entrada pel carrer de Lurdes”¹⁴⁸ i va sol·licitar d’“edificar en l’interior de dita propietat uns magatzems per a eines i productes de cultiu i un mirador.” També va demanar el vistiplau per fer-hi un dipòsit o cisterna d’aigua. El permís li fou concedit l’1 de desembre d’aquell mateix any i les obres degueren iniciar-se tot seguit. L’arquitecte del projecte va ser el barceloní Albert Juan i Torner (1872-1957). D’aquesta manera, el Clos Montserrat va acollir la passió d’en Patxot per l’observació de la natura, sobretot dels núvols i dels estels, des d’un nou mirador. L’humil trosset de terra va acollir, doncs, les seves dues ànimes, la romàntica i la científica.

El director de les obres, Albert Juan, ja havia intervingut en diversos edificis encarregats anteriorment per Concepció Rabell i Cibils i pel propi Patxot. Entre els anys 1917 i 1920, com veurem, va reconstruir la casa pairal dels Patxot a Sant Feliu de Guíxols. A Barcelona, Juan va dissenyar la farmàcia Domènech (1907), de la Ronda de Sant Pau, una obra ben representativa del modernisme català, i l’edifici d’oficines Santana i Soler (1921), a la Via Laietana, rèplica dels magatzems Walker de Chicago, de l’arquitecte Louis Henry Sullivan. A les Franqueses del Vallès (Vallès Oriental), l’any 1912 va construir-hi l’ajuntament i les escoles amb un llenguatge també modernista, però sense l’exuberància ornamental de les dècades anteriors.

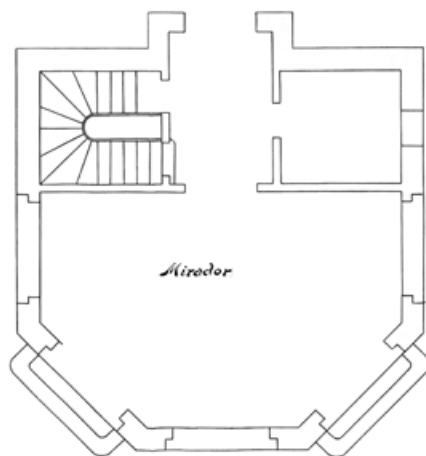
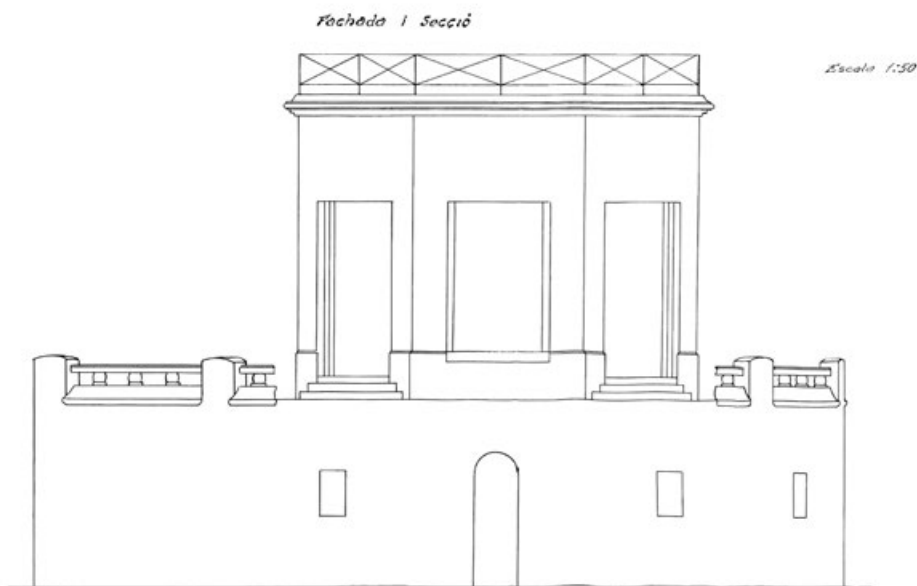
El resultat de les obres de Pedralbes va ser una torratxa que encara avui en dia continua dreta a l’extrem d’un bosquet de pins i al damunt d’un magatzem cons-

147. AMDSSG, Llicències d’obres particulars, caixa 219, carpeta 17C.

148. AHDSSG, Lligall 228 – 17.

Escala d'accés, magatzem i finestrals de la Torratxa d'en Patxot.

Escala 1:50

Planta i alçat del magatzem i de la Torratxa del Clos Montserrat de Pedralbes dissenyats per Albert Juan i Torner l'any 1920. (Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi. Fons d'Obres i urbanisme. Lligall 228, carpeta 17).

truït en un marge, entre dues terrasses situades a alçades diferents (el petit bosc a la part superior i una pista esportiva a la inferior).

El magatzem té dos costats: el primer, més visible, està orientat al sud; al costat de ponent, enllaça amb una escala que salva el desnivell dels dos terrenys; disposa d'un petit portal amb un arc de mig punt i d'un parell de finestres; el seu mur exterior, com el de tot el magatzem i el de la mateixa escala, està fet amb grans blocs de pedra tallada de forma irregular; aquest costat està coronat per una mena de merlets, tan espaiats entre ells que permeten la presència d'una barana, també de pedra, formada per tres balustres hexagonals amb un capitell hexaedre, unides per grans blocs de pedra; aquesta barana tanca el bosquet de la part de dalt. El segon tram o costat del magatzem, enganxat a l'anterior mitjançant una cantonada arrodonida, està orientat a llevant i queda més amagat per la vegetació i pel mateix marge de terra entre els dos terrenys; també disposa d'un petit portal d'accés amb un arc rodó i tres finestres.

La Torratxa és una petita torre de planta baixa i terrat construïda amb pedra i maó. Els murs exteriors estan formats per blocs de pedra tallada de forma irregular al sòcol, convertint-se en carreus a les cantonades; els maons, amb el seu color terrós, s'alcen sobre aquesta base i dominen la construcció, excepte a les llindes i ampits de les finestres o a les llindes i esglaons de les portes, on hi trobem pedra d'un gris clar. Una doble filera de maons senyala l'inici d'una àmplia cornisa, formada per tres fileres més de maons, al damunt dels quals hi ha un rengle integrat per petits poliedres amb dues cares en forma de triangle, que fa de base a una altra filera de maons encara més sobresortints, que sosté un doble rengle de petits arcs que serveix de base a una darrera filada de maons abans no hi ha la pedra que corona la cornisa. La coberta, que és plana per la presència d'un gran terrat, està presidida per una barana de ferro amb alguns pilars de maó i pedra, altra vegada, a la base i al capitell.

La planta de la Torratxa seria quadrada si no fos pel costat meridional, on les cantonades formen un xamfrà. Per tant, aquest edifici té sis cares, permetent un major nombre d'obertures. Els finestrals més grans, que ocupen una bona part dels murs, es concentren a la banda de migdia i esdevenen portals als dos xamfrans, amb tres esglaons a la part exterior. A la façana nord hi ha dues petites finestres de ventilació i tant el mur de llevant com el de ponent tenen una finestra mitjana (totes aquestes obertures generen formes sobresortints a la cornisa anteriorment descrita).

La façana principal mira cap a la muntanya. Hi destaca un petit pòrtic de murs amb una coberta de llinda plana a dues aigües. La porta també és de llinda plana sobre unes impostes amb motllura arquejada. Al damunt de la llinda hi ha un arc de mig punt fet amb maons.

La part del mirador, la sala principal, està orientada al sud i és una cambra que ocupa més de la meitat de la planta. Està envoltada per tres grans finestrals i els dos portals dels xamfrans, fet que li permet exercir la seva funció contemplativa amb una eficàcia absoluta. Si hom hi accedeix per la porta principal, primer es troba un passadís curt, amb dues petites cambres a banda i banda, i una porta interior que dóna accés a l'escala per pujar al terrat. El paviment de la planta baixa està recobert amb unes rajoles mitjanes, llises, de color gris, amb algunes peces, més petites i blanques, que contenen sanefes i imatges diverses, com ara llebres, galls, una parella que sembla ballar una sardana o formes heràldiques, de color blau cel.

Des de la sala-mirador, hom té una vista privilegiada del pla de Barcelona, de la muntanya de Montjuïc i d'una petita part del Baix Llobregat. Al fons sempre hi domina la mar i quan aquesta s'acaba, comença el cel que a en Rafael Patxot tant li agradava escrutar. Ell, que es va veure obligat de ben jove a encarar qüestions més terrenals, devia trobar, en aquesta senzilla torre, un lloc on refugiar-se de les tempestes que hagué d'afrontar.

La científica Creu Casas, que de petita va passejar-se sovint per aquell racó de Pedralbes, ens va deixar una magnífica descripció del Clos.¹⁴⁹ El pare de la insigne botànica, Filibert Casas, va ser el jardiner de la propietat que en Patxot tenia a la Bonanova i, setmanalment, els dos homes visitaven l'espai del mirador. A través dels records de la senyora Casas, podem imaginar com era aquell indret a la dècada del 1920:

Tenia l'entrada pel carrer Panamà. Seguint el límit del carrer hi havia una renglera de robustos garrofers, que conduïen fins a l'entrada d'una capelleta dedicada a la Mare de Déu de Lourdes, i una font d'on rajava una aigua escassa i pretesament medicinal. Patxot va tancar l'entrada de l'ermita amb el pretext de dedicar-la a la Mare de Déu de Montserrat, sense que aquest darrer propòsit es realitzés. En tot cas, la finca, des de llavors, es va conèixer amb la denominació de Clos Montserrat.

Era força extensa i incloïa un edifici on vivien un matrimoni encarregat de la vigilància, un hort i un petit bosc de pins, mentre la resta era més aviat

149. DURAN, Xavier (2004). *Creu Casas. Un nom clau en la botànica catalana del segle XX, amb més de cinquanta anys dedicats a l'estudi dels briòfits*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 33-34.

Façana principal de la Torratxa de l'Escola Betània Patmos. Avui aquest mirador està envoltat de pins i d'infants.

una brolla amb algunes alzines. El matrimoni es va jubilar i llavors el pare de la Creu es va encarregar d'organitzar l'hort i replantar la resta amb alzines i roures i amb arbusts, com la bruguerola.

El senyor Patxot, des de llavors, molt regularment, dedicava dos matins a la setmana caminant des de la Bonanova amb en Filibert per distribuir, de comú acord, els treballs que calia fer. Algun cop Creu hi anava i veia com s'organitzava l'hort amb la plantació de pereres i les hortalisses —fins i tot, recorda, s'hi feren espàrrecs. Va ser l'horta que proveï la casa Patxot fins al 1936. En una ocasió varen descobrir que al petit bosc de pins s'hi feien quantitat de rovellons, la qual cosa fou un altre atractiu de la finca.

Al Clos Montserrat hi van viure unes persones que vigilaven el tros. L'antiga casa dels vigilants va desaparèixer fa molts anys. S'alçava on ara hi ha una pista esportiva amb gespa artificial i on està previst que s'hi construeixi un nou pavelló poliesportiu. Afortunadament, encara es conserva un esborrany del contracte que els masovers de la casa havien de signar si volien estar-hi. El document és del 1927 i diu:¹⁵⁰

Entre D. Rafael Patxot Jubert, propietario de la finca denominada Clos Montserrat y casa situada en la misma de la calle Montevideo, barrio de Pedralbes (Sarrià), y D. [segueix un espai en blanc] convienen lo siguiente:

1º D. Rafael Patxot Jubert como propietario de la finca y casa del Clos Montserrat de la calle Montevideo de esta ciudad, toma a su servicio y dependencia en calidad de guardián y jornalero a D. [segueix un espai en blanc]. En tal concepto, este como guardián y jornalero se obliga a trabajar las tierras, cuidar las plantas, flores, arboles, conservando limpios los caminos y paseos, prestar los servicios de vigilancia, evitar que cuantas personas entren en la finca perjudiquen en cualquier forma los intereses del propietario; informar al mismo o a su apoderado de cuanto ocurra en la finca con toda diligencia.

Como premio de los servicios expresados anteriormente, el propietario D. Rafael Patxot Jubert permite ocupar al expresado D. [segueix un espai en blanc] la casa situada en el Clos Montserrat, compuesta de bajos y dos pisos, para habitarla unicamente con su esposa e hijos, asegurándole, además, una retribución de doscientas setenta y cinco pesetas al mes pagaderas per vencido.

Siempre y cuando el propietario quiera prescindir de los servicios del guardián y jornalero o este dejase de prestarlos se avisarán con un mes de antelación comprometiéndose dicho guardián y jornalero a dejar vacía y expedita a disposición del propietario la casa y terrenos objeto de este contrato dentro

150. Document conservat a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

151. Francesc Matheu i Fornells (1851-1938), escriptor i editor català. Va dirigir i finançar *La Il·lustració Catalana*. Publicà les obres completes de Verdaguier, Vilanova, Oliver, Alcover, Aguiló i Costa i Llobera. Fou Mestre en Gai Saber i esdevingué un dels personatges clau dels Jocs Florals de Barcelona, presidint-ne el Consell Directiu (1910-1935). També presidí l'Orfeó Català i l'Ateneu Barcelonès.

152. Joaquim Cabot i Rovira (1861-1951), financer, polític i escriptor. Va presidir el Centre Excursionista de Catalunya i l'Orfeó Català. El Palau de la Música Catalana fou construït durant la seva presidència. Membre de la Lliga Regionalista, fou diputat provincial i president de la Cambra de Comerç. Dirigi els inicis de *La Veu de Catalunya*.

153. Pere Aldavert i Martorell (1850-1932), periodista. Fou un gran impulsor del moviment catalanista. Va ésser director durant quinze anys de la revista *La Renaixensa* (1871), convertida en diari posteriorment (1881). President de la Lliga de Catalunya, va intervenir a l'Assemblea de Manresa (1892) i destacà dins la Unió Catalanista.

154. Anotació del 29 d'abril del 1928 al *Dietari de la Institució Patxot 1926-1938*, manuscrit conservat a la Biblioteca de Catalunya.

155. Apel·les Mestres i Oñó (1854-1936), escriptor i dibuixant. L'aspecte perdurable de la seva producció són les cançons recollides de la tradició popular, totes aptes per a ésser musicades. Formà part del grup de *L'Avenç*. També fou col·laborador de *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, on escriví i dibuixà milers de vegades. Magnífic il·lustrador de textos, fou un dibuixant hàbil i popular.

156. Ramon Miquel i Planas (1874-1950), bibliògraf, editor i erudit. Home d'activitats molt diverses dins la seva professió, preparà l'edició de textos literaris antics. Dedicat als estudis de bibliografia, entesa en el seu sentit més ampli, són també remarcables els seus treballs crítics sobre els problemes lingüístics de Catalunya.

de un mes a contar del dia del despido; renunciando expresamente a nada pedir por tal concepto.

Para los avisos requerimientos o citaciones que pudieran derivarse de este contrato, el guardián y jornalero señala como domicilio suyo la casa de la finca denominada Clos Montserrat de la calle Montevideo barriada de Pedralbes y con arreglo a las expresadas condiciones acepto D. [segueix un espai en blanc] el cargo de guardián y jornalero de la finca Clos Montserrat como dependiente y servidor de D. Rafael Patxot Jubert, obligandose a cumplir dicho cargo con toda fidelidad y exactitud.

Alguna vegada en Patxot va passejar pel Clos amb amics. Sabem que, com a mínim, una d'aquestes passejades va tenir lloc el 29 d'abril del 1928. Aquell dia, i per celebrar la concessió de la Medalla del Centre Excursionista de Catalunya a Francesc Matheu,¹⁵¹ una colla d'unes quaranta persones van fer un dinar al restaurant de la Font del Lleó de Pedralbes. Entre els assistents hi havia l'homenatjat, en Joaquim Cabot i Rovira¹⁵² i en Pere Aldavert.¹⁵³ Després de l'àpat, en Patxot va escriure:¹⁵⁴

He invitat els assistents a donar una volta per el 'Clos Montserrat', i la comitiva s'ha posat en marxa sota una nuvolada primaveral, acompanyada de trons per la banda de ponent. En el Clos Montserrat, la gent s'es aplegada segons les respectives afinitats, i seguint caminals divers, ens hem retrobat tots en el menjadoret del cim. Allà s'han fet fotografies i al cap d'una estona de voltar ha començat la davallada i la gotellada començava. En sent a la casa del masover, ens hem soplujat dintre'l celler, que n'Apeles Mestres¹⁵⁵ ha comparat a un cau de conspiradors a sota terra i en Miquel i Planas¹⁵⁶ ha fet notar que allò del "Jeu de Paume", a França, devia haver estat quelcom de semblant. Durant aqueixes remarques de crítica històrica i literària revolucionària, ha anat minvant la pluja i tothom ha retornat a casa seva.

Tenint en compte les coneixences d'en Patxot, moltes altres personalitats culturals i polítiques de l'època haurien pogut passejar-se per aquell racó de Pedralbes. Si la Torratxa pogués parlar, quantes històries ens podria explicar! La d'en Patxot, però, no va començar aquí, sinó que ho féu un centenar de quilòmetres més al nord, al costat de la mar.

Per Sant Feliu de Guíxols, sempre

Quan hem parlat d'en Rafael Patxot i Ferrer ja hem comentat els orígens de la família Patxot. El besavi de Rafael Patxot i Jubert, Francesc Patxot i Marcillach, es va dedicar a la fabricació de taps de suro, a la navegació i al comerç i sempre va viure a l'Empordà. Casat amb la filla d'un ric comerciant de Blanes, va esdevenir una de les persones més adinerades de la vila i sovint devia guaitar la mar i més enllà. En Patxot i Marcillach i la seva esposa, Cristina Ferrer, van tenir un mínim de tres fills: l'hereu, Rafael Patxot i Ferrer —exactament el mateix nom i cognoms que duia el seu cosí de Barcelona, fet pel qual a vegades se'ls ha confós—; Maria Teresa, la qual es va maridar amb un tal Domingo López, i Magdalena, casada en primeres núpcies amb Manuel Llinàs i posteriorment amb Caietà Daltavuit —en un d'aquests dos matrimonis, l'any 1821, la núvia va rebre un dot en metàl·lic de 3.000 lliures catalanes, una quantitat que poques famílies podien concedir a les seves filles.¹⁵⁷

Rafael Patxot i Ferrer (1810-1886), “l’avi Patxot”, va ser tota una personalitat al Sant Feliu del segle XIX. El seu nét el va descriure com un home enèrgic i expansiu, d’acció, amb sentit de comandament, generós, de caràcter ferm i nascut per manar.¹⁵⁸ Potser per això va ser el batlle de Sant Feliu de Guíxols durant molts anys, compaginant aquell càrrec amb la direcció de l’empresa familiar dedicada a la producció de taps de suro. El “senyor Rafel” era alt i ferreny, de veu forta, “de costums austers, físic resistent i rígides conviccions”, característiques que el portaren a enfrontar-se als poders “abusius” de la seva època,¹⁵⁹ actitud que el seu nét va mantenir en més d’una ocasió. Apassionat de la cultura i dels llibres, va acumular una gran biblioteca particular integrada per tota mena d’obres, però amb especial atenció per les de temàtica històrica. Es va casar amb Teresa Llagustera i Bager i va ser pare de set criatures (Cristina, Eusebi, Concepció, Maria Teresa, Filomena, Teresa i una altra Concepció), nascudes entre els anys 1833 i 1855.

Eusebi Patxot i Llagustera (1845-1893), el pare de Rafael Patxot i Jubert, fou una “ànima delicada”, un “ciudadà selecte” amb una “intel·ligència cultíssima”.¹⁶⁰ A diferència de “l’avi Patxot”, que va desenvolupar una intensíssima activitat pública, Eusebi “fou per excel·lència l’home d’intimitat”. Segons el seu fill, la seva vida es pot resumir en els termes “família, música i sofriment”. Enginyer dedicat plenament als seus i a la direcció de l’empresa surera, també va administrar l’Hospital Municipal de Sant Feliu de Guíxols des del 1880 fins poc abans de la seva mort. Eusebi era un humanista, capaç de parlar diversos idiomes per haver residit a

157. Vegeu ROS I MASSANA, Rosa (2003). *Op.cit.*, p. 168.

158. Vegeu PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 299-306.

159. En Rafael Patxot i Jubert recordava que mentre “un Patxot [Fernando Patxot i Ferrer, cosí del seu avi] convertí en tema romàntic les criminals indignitats de ‘l’any 1835’ [els atacs als monestirs], però ‘l’avi Patxot’ —llavors un jove de vint-i-cinc anys— s’hi barrejà notablement, interposant el seu pit entre les víctimes i el punyal dels assassins”. MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*. Barcelona: Editorial Pòrtic, (Col·lecció Vides i memòries, 10), p. 17.

160. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 82-86.

Detall de la façana de la Casa Patxot al Passeig de Mar de Sant Feliu de Guixols. Rellotge de sol, versos d'en Verdaguer i senyera.

l'estranger, llegir els clàssics i contar rondalles que captivaven els més petits, els adults, els parents i les persones del servei de can Patxot. Però la seva veritable passió va ser la música. Dotat d'un cert talent, va ser un pianista conegut. Quan s'acabava el dia i els tapers plegaven de treballar, alguns s'aturaven a escoltar-lo mentre desgranava una melodia. Nogensmenys, el moble principal del rebedor de casa seva era un piano de cua de la casa Pleyel. Malauradament tenia una salut dolenta, complicada per un reuma inflamatori que, de vegades, l'obligava a caminar amb croses. Es va casar amb Clara Jubert i Peyà, filla de la vila de Palafrugell, amb qui va tenir vuit fills: Rafael, Teresa, Maria Àngels, Paulina, Francesc, Josep, una altra Paulina i Jaume. El va succeir el seu fill primogènit.

Rafael Patxot i Jubert va néixer el 8 de maig del 1872 a la vila empordanesa de Sant Feliu de Guíxols i va morir el 8 de gener del 1964 a la ciutat suïssa de Ginebra. Ha estat descrit com un home de caràcter fort, fet d'una sola peça, científic i romàntic, inflexible, eixut per alguns, independent per altres, auster, orgullós de la seva família —sobretot del seu avi patern—, discret —es va negar que un carrer de Sant Feliu portés el seu nom—, gestor excel·lent, generós, desinteressat, empordanès i català.

Josep Pla el va qualificar de catalanista d'esquerres i molt ric. Ramon Sugranyes de Franch opinava que en Patxot era un home complex i difícil, “d'una intransigència moral i d'una tossuderia intel·lectual considerables”, el qual “formulava sobre qualsevol matèria uns judicis absoluts, que no admetien rèplica”, de manera que fer-lo canviar de parer no resultava gens senzill. Qui fou president de l'Orfeó Català, el senyor Joaquim Renart, en va destacar el seu tarannà vehement i impulsiu. El seu col·laborador en l'*Obra del Cançoner Popular Català*, Francesc Pujol, el descrivia com un home amb un temperament fort i singular, fruit de la confluència d'un raonament severament positiu propi d'un científic amb les intuïcions lluminoses creades per un artista. Una altra vegada les seves dues ànimes. El seu bon amic i convilatà Agustí Calvet, àlies Gaziell, el va descriure quan els dos van retrobar-se a Suïssa a les seves velleses i ho va fer d'aquesta manera:

Patxot m'ha aollit amb la viva cridanera i franca, una mica esperitada, tan empordanesa, que sempre ha caracteritzat el seu tracte. És un home rar, a estones cantellut i sovint difícil, ple de rebequeries i de contrapunts personals; però tot un home de pedra picada, noble i molt nostre. És, per mi, un tipus de català cent per cent, i que no abunda pas massa, dur i tossut, disposat sempre a tot menys a ajupir-se, i que porta les seves conviccions al cor i

a la sang, no pas solament a la punta de la llengua. A més de fer tants anys que ens coneixem, i tot i tenir-ne ell una bona quinzena menys que jo [...], me l'estimo (i com més va, més) perquè hi veig un exemplar extraordinari de la meva raça.¹⁶¹

L'erudit Josep Massot i Muntaner, l'investigador actual que coneix millor el personatge, n'ha subratllat la seva bona fe, el seu tarannà complex i anticonvencional, la seva formació científica i el seu interès per la llengua i per la cultura en general.

Malgrat tots aquests adjectius, al final de la seva vida el propi Patxot va fer un trist judici de la seva existència: creia que la seva havia estat una “malaguanyada vida”.¹⁶² Havia volgut recórrer els principals centres intel·lectuals d'Europa però va haver de tornar molt aviat a Sant Feliu de Guíxols. Havia volgut ser un científic però va haver de ser un empresari i banquer. Havia volgut viure a la seva vila natal però va haver de marxar a Barcelona. Havia volgut allunyar-se de qualsevol batalla econòmica i legal però va haver d'enfrontar-se a institucions tan poderoses com l'Església i l'Estat. Havia volgut acompanyar les seves filles però va haver d'enterrar-les a totes tres. Havia volgut passar els seus últims anys al Montseny però va haver d'exiliar-se a Suïssa. Hauria pogut aparèixer al capdavant del país però va voler promocionar els altres. Hauria pogut tenir una altra vida però el seu caràcter i les circumstàncies van imposar-li la que va tenir. Una vida, però, no tan malaguanyada com ell va sentenciar.

Home de temperament contemplatiu, ironitzava escrivint que “no tothom té el talent de deixar-se enganyar.” Pensava que “els requeriments essencials per fer el bé són els següents: primer, paciència il·limitada; segon, finor de sentiment; tercer, el diner que cal per pagar els comptes del sentiment i la paciència; quart, una mica d'estoïcisme.” S'estimava més experimentar que filosofar, tot i que la seva autobiografia està plena de pensaments i reflexions. Amb certa malenconia, desaconsellava creure en la realitat, “car la cosa més real de la vida són les il·lusions.” Reivindicava “la força de la intel·ligència, la valor de la pròpia personalitat, la tradició, escola de continuïtat d'esforç” i sempre va apreciar, amb certa satisfacció, el judici que d'ell en va fer Enric Prat de la Riba, qui el va considerar un ésser, per damunt de tot, independent.

Tot i els infortunis de la seva vida, Rafael Patxot i Jubert va gaudir d'una infantesa curta però feliç, vora la mar, a Sant Feliu de Guíxols, amb els seus germans i germanes: “En l'escenari de la meva infantesa la mar hi ocupa un gran espai lluminós que dibuixa l'horitzó de migjorn.”¹⁶³ Amb aquestes paraules, sembla com si la

161. MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). *Rafael Patxot i Jubert. El savi, el mecenes, el patriota*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 59.

162. Les opinions de Rafael Patxot i Jubert aquí citades s'han extret, textualment, de la seva autobiografia *Guaitant enrera*.

163. Llegiu l'apartat “Marinesques d'infants”, ídem, p. 50-59.

mirada d'aquest Rafael es dirigís cap al gran pèlag que tant havia observat el seu parent homònim i pretèrit, aquell altre Rafael Patxot que també va viure guaitant la mar, tot i que amb una finalitat molt diferent: un hi esperava veure els vaixells del seu comerç i l'altre s'embadalia amb la seva blavor hipnòtica.

En Patxot i Jubert era un enamorat de la seva costa empordanesa i, sobretot, d'aquella mar que “tenia davant de casa, oberta a xaloc, i malgrat la platja i els dos passeigs que d'ella em separaven, recordo que en certs temporals vingué fins al pedrís de la porta de casa, a deixar-hi una ofrena d'alga i de borns.” De nen, cada dia baixava a la platja a cercar-hi sorpreses amb els seus germans i quan el temps ho permetia, tots corrien per nedar a la mar i fer-hi tota mena de jocs, alguns de ben poc prudents. “Per nosaltres, la mar no tenia ni sobre ni sota”. Moltes nits aquell nen s'adormia escoltant la veu amorosa de la seva mare barrejada amb “visions d'escuma, crineres irisades, remolins xucladors i basses formidables”.

Ben aviat, el joveníssim Rafael va esdevenir un gran coneixedor del lèxic mariner, com ho demostra un fragment de les seves memòries, on recorda un petit viatge fet amb la seva barca:

I així com a l'anada, jo anava solament recobrant d'endolcir l'enyor de la terra, de tornada, vaig posar-me cara a mar, assajant d'endolcir l'enyor de la diada, veient-m'hi també allà de pescador, tornant de palangre o de la tonyina, com en altre temps, a la popa del meu bot –el gussi ‘La Griselda’– amb l'arjau al braç i l'escota a l'altra mà, fent apuja amb la vela tesa, xop, embarcant cops de mar amb l'orla sotaiguada, en proejar el tràngol espès d'aquelles garbinades que ens havien costat tan dures treballades per a remuntar la Punta del Mulà i la traïdora Llosa, abans de deixar-nos amorrar a la nostra badia.

Aquella infantesa de gust salat per l'aigua de la mar al costat dels germans i les germanes, els pares i els avis, va finalitzar molt aviat. Tal com feien moltes famílies benestants de les comarques catalanes, Eusebi Patxot va decidir enviar el seu fill a ciutat per tal que es formés en un dels millors col·legis de Barcelona, el primer pas d'una educació selecta que li permeté voltar pel món.

De Barcelona a Sant Feliu, passant per Reims i Londres

Als 9 anys, el 1881, els pares del jove Rafael van decidir internar el seu hereu a les Escoles Pies de Barcelona, de manera que aquell nen va perdre la companyia de la mar i el caliu de la família.¹⁶⁴ Des d'aleshores, els camins de la vida el van allunyar de la salada companya d'infantesa i durant molts anys va semblar que ja no s'avenien. Però en la seva vellesa, al cap de molt temps, des d'una muntanya estant, enmig d'un alzinar on l'aire humit i salabros de la costa no arribava, en Patxot confessava que encara se l'estimava. El fet és que, curiosament, el distanciament va començar a la capital catalana, una ciutat vora la mar.

Aleshores hi havia tres col·legis distingits a Barcelona. Un d'ells era el dels escolapis de la Ronda de Sant Antoni, que feia poc que havia iniciat el negoci del règim d'internat per als nois de fora de la capital catalana. L'edifici de l'escola era de nova construcció, simètric, tètric i glacial, segons en Rafael Puget.¹⁶⁵ La separació de la família i dels espais estimats provocava una gran tristesa i sovintejades crisis d'enyorança en alguns alumnes, però allà també es van forjar coneixences i amistats perdurables. Va ser en aquella casa on el citat Rafael Puget va fer-se amic d'Ildefons Sunyol, de Trinidad Monegal o del mateix Rafael Patxot.

L'any 1886 Rafael Patxot va acabar els seus estudis d'enginyer comercial a Barcelona i després va ampliar la seva formació a França. Amb 16 anys fou delegat pel seu pare a Reims, en plena regió del xampany, amb la missió de representar-hi l'empresa de taps Patxot.¹⁶⁶ Va ser allà on va conèixer l'obra *L'astronomie populaire* de Camille Flammarion, que l'incentivà a cultivar les ciències, especialment les dedicades a l'observació del cel. Anys més tard, i recordant aquella etapa, el seu amic Rossend Serra escrivia: “Sembla qu'estava ja predisposat a escrutar lo que passava més amunt de nosaltres. Per axò'l blau intens del cel l'atreya y l'espai infinit espurnejat de lluminars li robava'l cor.”¹⁶⁷

Va ser llavors quan va néixer la seva “delera astronòmica”. A continuació, quan tot just tenia 17 anys, el seu pare el va enviar a Londres i Cambridge. Allà el seu mestre de sociologia va ser Herbert Spencer, de qui va aprendre la defensa de la personalitat humana i el rebuig als abusos dels estats i a Anglaterra es va fer amic del professor d'astronomia MacClure i va ingressar a la Royal Astronomical Society. Durant la seva estada a les terres del nord, el joveníssim Patxot “tocava tota mena de teclès: piano, microscopi, pedal, histologia, matemàtiques, football, orientalisme, tennis, anatomia, literatura, etc., etc., és a dir, el garbuig propi d'una

164. Sobre la formació acadèmica del personatge, llegiu MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Op.cit.*, p. 19-25.

165. PLA, Josep (1977). *Un senyor de Barcelona*. Barcelona: Edicions Destino, p. 63-65.

166. DÉLETRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Op.cit.*, p. 35.

167. SERRA I PAGÈS, Rossend (1926). *Discurs llegit per en R. Serra y Pagès, President de la Secció d'Arqueologia, Filologia y Folklore en la sessió solemne celebrada'l dia 11 de desembre de 1926, al objecte de donar a conèixer la personalitat y obres de en Rafel Patxot y Jubert ab motiu d'haver sigut nomenat Soci honorari de l'entitat esmentada*. Barcelona, p. 4.

edat, navegant en popa d'una voracitat mental insaciable, contra la qual res no podia, ni aquella boira ensutjada de Londres.”¹⁶⁸

Però fou justament mentre s'estava a Anglaterra, el 1890, quan la seva mare va morir amb només 38 anys. Aquell fet l'obligà a tornar a Catalunya i va canviar el rumb de la seva vida. Segons ell mateix “la mort prematura de la mare desféu d'un cop el meu miratge intel·lectual, em féu tornar a migjorn i m'estacà a un lloc que no feia per a mi.”¹⁶⁹ Era la primera tragèdia de la seva vida.

Les desgràcies, que sovint no vénen soles, van continuar i el 1893 va ser el seu pare qui morí. Era la segona tragèdia. Amb 21 anys, tot just declarat major d'edat, en Rafael Patxot va haver d'aparcar tots els seus somnis de científic per fer-se càrrec dels seus germans, a qui va enviar a estudiar a l'estranger, tal com ell havia fet, i dirigir el negoci familiar dedicat a la producció de taps de suro a una fàbrica on hi treballaven 130 obrers.

Però el jove Patxot també va viure alegries. Un any més tard, el 1894, es va casar amb la seva parenta, Lluïsa Rabell i Cibils, una persona d'una gran finor espiritual, i el seu sogre, el senyor Rabell, va nomenar-lo apoderat de la seva empresa comercial, establint un nou lligam entre família i negocis, de manera que es repetia la fórmula que els dos anteriors Rafaels d'aquesta història havien fet. El 22 d'abril d'aquell any el diari barceloní *La Dinastia* va fer la crònica de la cerimònia matrimonial.¹⁷⁰

En la capilla de Nuestra Señora del Sagrado Corazón, ha contraído matrimonio el conocido fabricante don Rafael Patxot, con la bella y distinguida señorita doña Luisa Rabell.

Bendijo la unión el Reverendo padre Víctor Jonet, que pronunció una elocuente y sentida plática alusiva al acto, que resultó brillante.

Fueron testigos de la boda los señores don Rafael Calvet y don José Vilarrasa. Los operarios del señor Patxot, celebraron la boda de su principal con un espléndido banquete que éste mandó preparar en Castell de Aro, pintoresca población cercana a San Feliu de Guíxols, donde radica la importante fábrica que posee el referido señor.

Inútil es decir que reinó la mayor expansión y que todos los brindis pronunciados fueron encaminados a desear la felicidad de sus principales, que tanto se esmeran en procurar el bienestar de todos sus obreros.

Los recién casados han salido para Niza y varios otros puntos del extranjero. Deseámosles un felicísimo viaje y una eterna luna de miel.

168. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 574.

169. Ídem.

170. Diari *La Dinastia*, 22 d'abril del 1894, p. 3.

A banda del to paternalista amb el que es fa referència als treballadors de la fàbrica de taps, cal subratllar el nom dels dos testimonis de la boda: Rafael Calvet era fill d'Emili Calvet i de Sofia Patxot i, per tant, era un nét de Rafael Patxot i Ferrer, el primer Rafael de la nostra història, i Josep Vilarrasa era el marit de Concepció Oribe i Patxot, néta del mateix Patxot i Ferrer per ser filla de Felipe Oribe i de Maria Anita Patxot. Cal recordar, a més, que Concepció va esdevenir la propietària de les cases i de la vinya que el seu avi havia adquirit a Pedralbes l'any 1853. Això significa que els descendents del primer Rafael, en Patxot i Ferrer, mantenien una relació excel·lent amb la família del segon Rafael, en Rabell i Patxot, si més no prou bona com perquè aquells dos homes fossin els testimonis d'un casament protagonitzat pel tercer Rafael de la nostra passejada, en Patxot i Jubert, el qual va acabar sent l'amo dels béns immobles situats a l'entorn del Monestir de Pedralbes.

La jove parella va fer el mateix camí plegats durant setanta anys, amb les seves alegries i les seves penes. Un cop casats, la Lluïsa va marxar de la capital catalana, amb certa recança, per anar a viure a l'Empordà, a can Patxot de Sant Feliu de Guíxols. Allà van néixer les seves dues primeres filles, Montserrat (1895) i Maria (1897). La tercera, Concepció, nasqué ja a Barcelona. Aquells anys degueren ser de felicitat, tot i que els conflictes laborals van començar a enfosquir la vida del nostre home.

A la seva vila natal, l'inquiet Rafael Patxot va iniciar-se en uns ideals i activitats que el van acompanyar tota la vida. Per exemple, l'excursionisme —a les darreries del segle XIX, actuà com a delegat del Centre Excursionista de Catalunya a l'Empordà— i el catalanisme —va ser membre del Centre Català de Sant Feliu, el seu representant a Barcelona i posteriorment es va integrar a la Unió Catalanista. Però l'afició que més el va captivar va ser una altra. Tot i les circumstàncies familiars, quan acabava la seva feina a la fàbrica de taps, Rafael Patxot se sentia científic i malgrat no poder exercir com a tal, robava hores als dies i, sobretot, a les nits, per dedicar-les a l'observació del cel, fins a esdevenir, gràcies a la seva dedicació i profunda vocació, un científic i investigador destacat, pioner a Catalunya en l'àmbit de la meteorologia.¹⁷¹ La contemplació de la natura va ser, sens dubte, una de les passions d'aquell home al llarg de tota la seva vida.

L'any 1896 va realitzar un dels seus somnis més fervents i va construir un observatori astronòmic i meteorològic a la seva casa pairal del Passeig del Mar de Sant Feliu amb un telescopi equatorial de 22 centímetres d'obertura, una pèndula sideral i un teodolit azimutal, tot protegit per una cúpula d'acer de 5,30 metres de

171. Pel que fa a la tasca com a meteoròleg i astrònom den Patxot feta des de Sant Feliu, segueixo PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, pp. 37-41; VALLMITJANA, Santiago i NÚÑEZ, Jorge (2012). "Els dos telescopis refractors més grans de Catalunya". *Ausa*, 25, p. 753-768 i BATLLÓ, Josep (2014). "Rafael Patxot meteoròleg". Dins CASTELLET, Manuel [curador]. *Rigor científic, catalanitat indefallent. Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 59-81. "Publicacions de la Presidència", 40.

diàmetre interior que es convertí en l'element més destacat de la façana marítima de la vila. El va batejar amb el nom d'Observatori Català i, sens dubte, en aquell moment va ser el més important a Catalunya. “El meu observatori és un incident sobressurtint de la meua juvenesa”, va escriure.

La dalera astronòmica m'havia agafat en les terres del Nord, i quan una malhaurança me feu retornar sobtosament a l'escalf del Migdia, seguiren igualment corrent-me els nous horitzons que l'Astrofísica anava descobrint, horitzons que apressadament s'eixamplaven en immensitats. Es veritat que çò que sol anomenar-se –sovint un xic abusivament– realitats de la vida, m'empenyien crudelment cap a altre camí, emperò no pogueren pas foragitar aquella dèria, i a la fi, malgrat tot, vaig llençar-me a la realització d'una somniesa, enc que no fós més que com a penyora de gratitud devers els estudis que m'havien absorbit la juvenesa, deslliurant-la de volar ran de terra.

L'instrumental metereològic que es va fer instal·lar, assessorat pel director de l'Observatori de Perpinyà, el senyor Jacques Fines, era espectacular i li permetia registrar la pressió atmosfèrica, la temperatura, la tensió de vapor, la humitat, la pluja (amb un pluviògraf Richard), el vent (amb un anemòmetre Bourdon), els núvols i els meteors especials que es presentessin. Com va fer amb totes les seves activitats, va treballar de manera metòdica i des d'un primer moment es va proveir de formularis per a totes les observacions. Però en Patxot va anar més enllà i va muntar diferents observatoris i va crear la Xarxa Patxot per estudiar la pluviometria de les comarques gironines, que més tard va ampliar a tot Catalunya, Balears i el Rosselló. Fruit de tota aquesta tasca científica, va publicar dos llibres on va condensar la informació acumulada: *Meteorologia catalana. Observacions de Sant Feliu de Guíxols* (1908), en el qual va difondre les dades recollides a l'Observatori en el període 1896-1905, amb una atenció especial als núvols, i *Pluviometria catalana* (1912), que va continuar la sèrie d'observacions per al període 1906-1910 i va iniciar un estudi aprofundit de la pluviometria catalana.

La gran cúpula gris instal·lada a la torratxa de la casa pairal dels Patxot al Passeig del Mar de Sant Feliu de Guíxols cridava l'atenció de tothom. Segons el periodista i escriptor Agustí Calvet i Pascual, àlies Gaziell, quan era un infant i vivia a la vila empordanesa:¹⁷²

Corría el rumor de que allí, bajo aquella cúpula mágica, un joven perteneciente a una de las familias más ricas de la población, se pasaba las noches en vela, observando la luna y los astros. [...] Muy de tarde en tarde, porque

172. *La Vanguardia*, 16 d'abril del 1926, p. 25.

era un solitari, veíamos al joven estudioso. Era alto, pálido, y nos parecía siempre ensimismado. En sus ojos claros, los nuestros, dotados entonces de su maravilloso poder infantil, descubrían destellos siderales y fulgores de estrellas. Ese joven astrónomo a quien admirábamos candorosamente, en secreto, se llamaba Rafael Patxot y Jubert.

Anys més tard, el propi Rafael Patxot recordava les estones que havia esmerçat mirant el cel des de Sant Feliu: “Les nits passades sota la cúpula, de cara als estels, acompanyat pel ritme de les onades rompent a la platja i el batec solemni del rellotge sideral, moltes vegades me foren un oasi en els sorrals de la diada i em retornaren una serenor d’esperit que bona falta em feia.”¹⁷³

Però una de les característiques d’en Patxot és que no va treballar sol i sempre va saber envoltar-se de col·laboradors magnífics. En l’àmbit de l’astronomia, per tal de fer estudis amb més profunditat, va contractar en Josep Comas i Solà (1868-1937) com a astrònom professional entre els anys 1897 i 1899. Cal saber que en Comas va ser un dels astrònoms més notables de Catalunya. Va esdevenir el director de l’Observatori Fabra i va descobrir diversos planetes menors i cometes. L’estada d’en Comas a l’Observatori Català de Sant Feliu va ésser molt prolífica pel que fa als resultats observacionals, que es van publicar a la revista *Astronomische Nachrichten*.

Sembla que la relació entre la família Patxot i Josep Comas no va ser només professional. Pels voltants del 1899, en Comas es va casar amb una germana de l’astrònom empordanès, Maria Teresa Patxot i Jubert. Aleshores, la parella es va traslladar a Barcelona, a una casa del carrer Saragossa. Allí l’astrònom va instal·lar un telescopi refractari equatorial de 6 polzades de la casa Grubb i va batejar el conjunt amb el nom de Vil·la Urània. Tot i la passió compartida per l’observació del cel i el fet de ser cunyats, amb el pas del temps, les relacions amistoses entre en Patxot i en Comas es van anar refredant.

Malauradament, a finals del segle XIX, un nou canvi va trasbalsar la vida de Rafael Patxot. Ell i la seva família van marxar de Sant Feliu de Guíxols per instal·lar-se a la capital catalana. Probablement, dues raons principals expliquen el trasllat: en primer lloc, el març del 1900, en el marc d’una vaga de treballadors que s’arrossegava des del mes de desembre del 1899 (aquells eren anys de malestar social a Catalunya), uns exaltats van apedregar la seva casa, van trencar alguns vidres i van insultar-lo. Potser aquell atac va ser la resposta d’alguns treballadors al protagonisme que en Patxot havia assumit durant aquells mesos convulsos, quan va

173. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 467-474.

acomiar uns obrers i va representar la patronal a l'hora de convenir amb els proletaris les clàusules de l'acabament de la vaga. Rafael Patxot va quedar molt afectat per aquells fets i sembla que, durant un temps, va estar disposat a defensar casa seva amb tots els mitjans possibles. De fet, la tradició oral de Sant Feliu conta que en Patxot desava una escopeta sota el llit i que la va treure quan una manifestació es va adreçar a la seva casa del Passeig del Mar, tot i que, afortunadament, no la va arribar a disparar perquè al capdavant hi havia dones i nens.¹⁷⁴ Finalment, però, va decidir tancar la fàbrica i traslladar-se a Barcelona. Així, es va complir el desig de la seva esposa —la segona causa del trasllat—, que feia temps que volia tornar a viure a ciutat. A més, allà l'esperava el seu sogre, en Rafael Rabell, que el reclamava pel negoci del comerç amb Amèrica del Sud. Aquest va ser el conflictiu final de la llarga relació que els Patxot de Sant Feliu havien mantingut amb el suro de l'Empordà.

Uns anys més tard, l'altíssima estima que en Patxot tenia pels seus avantpassats es va manifestar de manera sorprenent i radical, ja que va fer enderrocar la casa pairal de Sant Feliu, formada per una casa senyalada amb el número 2 del carrer de la Creu i una altra amb el 23 del Passeig del Mar. L'últim hereu Patxot ho va justificar amb les paraules següents: “no continuant el meu nom, no volguí que aquell honorable casal secular es desviés de la tradició rectilínia de la família”.¹⁷⁵ L'astrònom exaltava de manera extraordinària la vida i l'obra dels caps de casa que l'havien precedit: el seu pare, Eusebi; el seu avi, Rafael, i el seu besavi, Francesc.

En el solar buit que va quedar després de l'enderroc, hi va fer construir una sola casa nova per a la seva filla Montserrat que, desgraciadament, no va poder gaudir-la mai: “Quan a St. Feliu hissaven la bandera de coberta de la casa nova, nosaltres teníem la Montserrat (a.c.s.) de cos present a la Bonanova [1919]. Aquesta casa [...] és morta de naixença i de grat l'hauria tornada a enrunar, si no l'hagués defensada la nostra filla Maria (a.c.s.)”¹⁷⁶ Les obres de l'edifici nou es van acabar el mes de gener de l'any 1922.

La casa nova va ser dissenyada per Albert Juan i Torner, el mateix arquitecte de la Torratxa del Clos Montserrat de Pedralbes, i conté alguns detalls astronòmics molt propis del personatge. Al coronament de l'edifici destaca un rellotge de sol amb la inscripció “Lo ritme van seguint de les estrelles”, un vers extret del Cant primer del poema *Canigó* de Jacint Verdaguer. De fet, els versos que l'acompanyen diuen: “Aixís les hores en ses dances belles / lo ritme van seguint de les estrelles / que en giravolta eterna rodegen la polar.” Sens dubte va ser l'astrònom qui va triar

174. MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). *Rafael Patxot i Jubert. El savi, el mecenes, el patriota*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 17-18.

175. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 467-474.

176. *Idem*.

aquell vers que fa referència a l'estrella polar i als estels i que uneix, com sempre va fer en Patxot, les ciències amb les humanitats. I, en segon lloc, ell mateix va escriure.¹⁷⁷

En construir la casa nova, un sentimentalisme volgué que la gran llosa nummulítica de Girona, que feia de setial al meu equatorial, servís de llinda per a la porta d'entrada; però, com que la llosa tenia un forat pel qual passava el contrapès del regulador de l'equatorial, això implicà un desbastament forçat de la llinda amb una talla especial, que imposà les línies arquitectòniques de la casa, altrament de les que jo hauria volgut.

[...] també vaig muntar per recordança, en la casa nova, la porta de tec esculpida que fou de la meua biblioteca, sota de l'Observatori, i en la qual es desplega un pergami reproduint, en gòtic, una frase del Kempis [Tomàs de Kempis] que, escurçada, és la que després esdevingué el motto del meu ex-libris ["per molt que sapies es / molt mes lo que ignores"]. Quantum mutatus ab illo!

Un cop més ciència, humanisme i sentiment, i tot plegat pensat fins a l'últim detall. Aquest va ser en Rafael Patxot i així van ser els seus edificis. Avui la casa Patxot acull la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Sant Feliu de Guíxols al número 40 del Passeig del Mar.

Pel passeig de la Bonanova

Pels volts del 1900, la família Patxot es va instal·lar a una casa del passeig de la Bonanova de Sarrià. L'edifici, desaparegut de fa molts anys, s'alçava a l'espai que avui en dia es troba entre el passeig i els carrers de Munner, d'Horaci i de Vilana. Al seu davant, l'industrial i polític Eusebi Bertrand i Serra hi tenia la casa. La finca lluia el número 64, però amb el canvi de la numeració del passeig, que va tenir lloc l'any 1923, va esdevenir el 28.¹⁷⁸ Des del seu exili suís, Rafael Patxot la va descriure de la manera següent:¹⁷⁹

Els romponents de la vida m'allunyaren de les platges on jo era nat, ensorren un ideal i m'esbandiren cap a ciutat, que no m'ha agradat mai, perquè no s'acorda gens amb el meu temperament contemplatiu i no vol fressa ni trasbals; per això vaig triar novell estatge fora ciutat, al peu de la muntanya, aleshores ben poc poblat sobretot a l'hivern. Era a darreries de la passada

El passeig de la Bonanova a finals de la dècada de 1920 (Arxiu Fotogràfic de Barcelona). La palmera de l'angle inferior dret potser era de la torre d'en Rafael Patxot i Jubert. Al capdavant del carrer hi ha l'església de Sant Vicenç de Sarrià. Més lluny, encara, es veu l'església del Monestir de Pedralbes i al fons la muntanya de Sant Pere Màrtir.

177. Ídem.

178. Arxiu Contemporani de Barcelona, número d'expedient 205/36, signatura 2D0301C-15641.

179. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 360-361.

centúria. Una caseta ben suficient per a nosaltres acollí la nostra família; part davant, un trosset de jardí ens separava del carrer que dominàvem, i un altre tros de jardí amb hortet per darrera, ens encarava a les vinyes que s'estenien cap a muntanya.

Tal com ja s'ha escrit, la biòloga Creu Casas conservava uns records ben clars d'aquella casa on el seu pare hi feia de jardiner:¹⁸⁰

L'edifici on vivien els Patxot era gran i estava envoltat d'un jardí que comprenia tota la llargada des del passeig de la Bonanova fins al carrer Munner. Com que el terreny era inclinat, tenia tres nivells. L'edifici estava construït en el més pròxim al passeig. Al davant hi havia tres parterres. Dos eren rodons, amb una palmera al mig, i el tercer, el més pròxim a la casa, tenia la forma d'una el·lipse. A Filibert Casas li agradava molt fer treballs de mosaicultura i durant anys en un extrem del parterre hi va haver l'escut de Catalunya i en l'altre l'escut de Barcelona. El perfil de l'escut es feia amb plantes que periòdicament retallava i les barres i la creu es combinaven amb els colors groc i vermell de les fulles d'una espècie d'*alternanthera*.

Al darrere de la casa i al mateix nivell hi havia un dipòsit amb brollador i amb nimfees i peixos vermells i a vegades alguna granota. Per un camí vorejat d'ametllers s'ascendia al segon replà, on hi havia l'hort, amb alguns arbres fruiters i, en un racó, el safareig, on es passava la bugada a l'estil de les bugaderies d'Horta, i l'estenedor.

Al tercer nivell hi pujaven per un camí vorejat de parres. No se'n collia mai cap raïm, i el senyor Patxot s'obstinava a no acceptar insecticides, fungicides ni adobs sintètics. No era l'únic detall de màxim respecte a la natura. Creu també recorda que l'escombriaire podia passar de llarg de la casa dels Patxot: el paper es cremava a la cuina econòmica, el pa sec es donava a les gallines i no es menjava res de llauna. Era el màxim aprofitament de les coses i la producció mínima de deixalles.

A una banda del camí hi havia una gran gàbia d'ocells, on aquests tenien llibertat de moviment. També hi havia arbres on podien fer niu, arbusts i plantes herbàcies, un petit brollador i una caseta on se'ls posava el menjar i alguns també hi niaven. No hi havia cap ocell del país; tots eren petits ocells exòtics. El pare de Creu els posava el menjar, però el senyor Patxot cada dia, després de dinar, hi anava a fer una mirada i a donar-los algun llamí.

180. DURAN, Xavier (2004). *Op.cit.*, p. 31-33.

A l'altra banda del camí, hi havia els galliners i un colomar i una gàbia amb un faisà daurat i algunes femelles. La mare es cuidava de donar-los el menjar de gra, blat de moro i ordi, i vigilar l'aigua. La cuinera els preparava la calderada, amb les deixalles del menjar barrejat amb segonet. Quan alguna gallina es feia lloca, la mare es cuidada [sic] de donar-li menjar i de vigilar l'arribada dels pollets. Creu recorda com aquell entorn li permetia un estret coneixement de la natura, poc usual entre les nenes que creixien a Barcelona: «Jo sempre feinejava entre ells i veia totes les operacions com si fos a pagès. Després de les classes a l'escola i a l'estiu durant les vacances, quan jo era a casa, jugava al jardí amb nines o saltava corda, com feien les nenes d'aquella època. Vivia a l'aire lliure, contemplava les plantes, com creixien i florien, els peixos del brollador, les formigues com transportaven les llavors fins al niu, els cargols, les papallones. Tot sovint el senyor Patxot em trobava al jardí i em parlava dels ocells i dels estels a les nits fosques, sense la contaminació lumínica actual. Veia on era l'Óssa major, la menor i l'estrella polar i havia vist les pluges d'estrelles a l'estiu».

Una casa, doncs, marcada per la catalanitat, l'astronomia i especialment un “ecologisme” i una sostenibilitat *avant la lettre*. Creu Casas recordava que la senyora Lluïsa encarregava a la seva mare, que sabia cosir i que es feia els seus propis vestits, fer els uniformes i els davantals de les noies del servei, cosa que li gratificava econòmicament. Segons ella “els Patxot feien una vida senzilla, molt ordenada i austera. Sempre conservaven les distàncies amb les persones al seu servei, però eren afables i considerats amb totes.”¹⁸¹

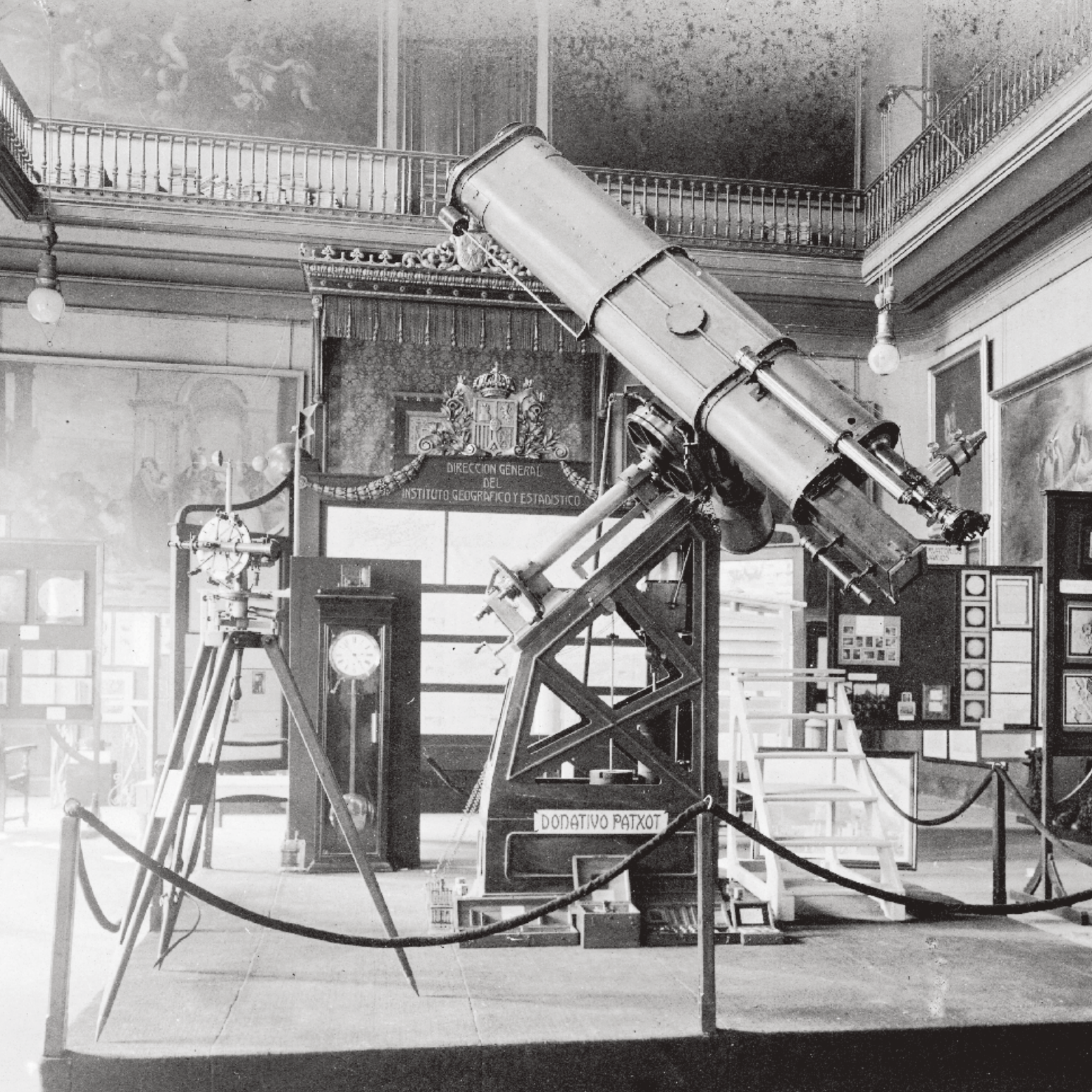
Els Patxot van ajudar econòmicament la família Casas per tal que la seva filla pogués prosseguir els estudis, comprar llibres i altres materials. Això li va permetre també anar a la universitat. Creu Casas sempre va ser conscient de l'esforç realitzat pels seus pares i de la sort que va tenir de rebre l'ajuda dels Patxot, de manera que aquests factors la van empènyer a aprofitar les seves oportunitats al màxim. Com veurem tot seguit, ella va ser una persona més en la llarguíssima llista d'individus que van poder estudiar gràcies a l'ajuda d'aquella família burgesa.

Rafael Patxot s'estimava una habitació de la casa més que cap altra perquè contenia una de les seves grans faleres, els llibres:¹⁸²

En aquella caseta, o torreta segons la dita barcelonina, hi teníem dues peces privatives per a mi. En els baixos, un despatxet on malgrat la seva petitesa hi passava molt poca gent i les onades del nostre viure material. L'altra peça,

181. Ídem.

182. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 360-361.

DIRECCION GENERAL
DEL
INSTITUTO GEOGRAFICO Y ESTADISTICO

DONATIVO PATXOT

Exposició lunar de l'any 1912 a la Universitat de Barcelona amb l'equatorial donat per Rafael Patxot i Jubert. El telescopi, però, no era el seu. (Fotograf: Frederic Ballell i Maymí. Arxíu Fotogràfic de Barcelona).

en una cantonada del segon pis; poquíssima gent hi estigué mentre nosaltres ocupàrem la casa, perquè allò era l'estoig del meu ésser intel·lectual, monument de recança a una vocació incompresa, que la riuada de la vida també m'havia colgat sense ni prendre'n esment. [...]

La finestra de migjorn, deixava veure una llenca de mar blavenca, massa esmortuïda, a través de la boirina fumada damunt les teulades de ciutat. Aquella mar em recordava els meus esplais i algun perill mariner d'altre temps, en la nostra costa empordanesa; però, com una intrusió de la vida real, la plàcida vista de l'horitzó resultava trencada i tacada per la fatídica silueta de Montjuïc, clapejada d'ombres del passat i de la nostra època.

Tal era el meu recer d'estudiant vitalici, on jo em recollia i assajava de conhortar-me de quelcom impossible. Les parets, cobertes de llibres a tot volt damunt de prestatges, llevat en el pany central, davant la taula de treball, que era presidit per un dels cossos de la meva biblioteca de St. Feliu de Guíxols, testimoni d'altre somni igualment desfet. Allà hi havia, a més de la meva cadira de braços, dos seients destinats a possibles visitants, però que no podien servir perquè eren encimats de llibres.

La rica biblioteca de la Bonanova esdevingué la nineta dels ulls d'en Patxot, amb exemplars medievals, una col·lecció Euclidiana, l'*Almagest* de Ptolomeu, el *De Revolutionibus* de Copèrnic, obres de Kepler, els *Principia* de Newton, textos de Galileu, volums de física, d'astrofísica, de mecànica, d'anàlisi infinitesimal i obres modernes i recents, com els treballs del nord-americà Barnard editats pel Carnegie Institution of Washington. Certament aquell era un bibliòfil empedreït, un apassionat del contingut i del continent dels volums de la seva biblioteca que comprenia exemplars esplèndids per rars i per cars. Durant anys va anar creant el que anomenà "Fons Patxot", la seva biblioteca "que'm costava una fortuna i tot una vida de recerca i selecció",¹⁸³ el qual pretenia cedir a la Biblioteca de Catalunya.

L'amor als llibres, però, no va ser la causa que va provocar que el bibliògraf, editor i erudit Ramon Miquel i Planas li dediqués la carta-pròleg de la seva narració *El llibreter assassí de Barcelona*, publicada l'any 1928 i inspirada en un text del francès Charles Nodier que, posteriorment, Gustave Flaubert va utilitzar per escriure *Bibliomania*, un relat breu i de joventut. El motiu d'aquella dedicatòria va ser el mecenatge que en Patxot va fer del *Llegendari Popular Català* d'en Rossend Serra i Pagès.¹⁸⁴ Curiosament, la llegenda reproduïda per en Miquel i Planas explica la història d'un monjo exclaustrat de Poblet, fra Vicenç, obsessionat per la possessió

183. MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). *Rafael Patxot i Jubert. El savi, el mecenes, el patriota*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 118.

184. FLAUBERT, Gustave (2011). *Bibliomania precedido de La leyenda del librero asesino de Barcelona por Ramon Miquel i Planas*. Palma: José J. de Olañeta, Editor, p. 9-26.

de llibres antics pels quals és capaç de matar a la convulsa Barcelona del primer terç del segle XIX. Doncs bé, el màxim rival del monjo trastocat és un llibreter que té la seva botiga a les voltes dels Encants i que apareix amb el nom d'Agustí... Patxot. Casualitat?

El bibliòfil Patxot, amant del coneixement i dels llibres, es va fer dissenyar un dels primers ex-libris moderns de Catalunya. Segons ell mateix, a les darreries del segle XIX, es va posar en contacte amb Alexandre de Riquer i Inglada, famós pintor i gravador que va excel·lir com a ex-librista.¹⁸⁵

Jo havia demanat a N'Alexandre de Riquer un dibuix d'Urània¹⁸⁶ llegint el Llibre del Cel damunt d'un fons estel·lat i, a primer terme, unes vergelles d'argelaga simbolitzant les dificultats de l'estudi.

En Riquer trigà molt a donar-me el dibuix per quant, en aquells moments, tenia una malaltia a les mans que el privava de dibuixar, de manera que li calgué fer un dolorós esforç per tal de complaure'm. Per això li vaig acceptar tal com me'l portà, sense l'argelaga, i tampoc no li feu corregir la llegenda, que no té prou el veritable caràcter de la composició gòtica i, a més, conté aquella errada de la r d'"ignore" que havia d'ésser r baixa.

Ho vaig acceptar així, malgrat les falles, per reciprocitat sentimental a l'esforç dolent de N'Alexandre de Riquer.

Probablement, de tots els llibres que tenia a la seva biblioteca de la torre de la Bonanova, els d'astronomia eren els que li produïen el més gran delit. Potser, quan volia fugir de les ocupacions més terranals que tantes vegades el van encaparrar, s'embadalia observant els positius de la Via Làctea de la seva darrera adquisició, guaitant "aquells sorrals del Cel" on:

es destriaven eixams d'estels, s'espaiaven o s'agrumullaven, feien rosaris seguint corriols invisibles o bé afitaven caminals immensos. En indrets, la corrua es desgranava regalimant sols; hi endevinàvem trossam de cataclismes estel·lars, vèiem clapes de lluïssors nebuloses, mena de protoplasma sideral de formes regulars o esfilagarsades; lleus ombres informes solcaven o entelaven d'ací d'allà la radiança general del camp; també hi havia deixies còsmiques, que seran llevat per als univers novells.¹⁸⁷

Realment aquell home disfrutava mirant el cel, del qual n'intentava treure ensenyances: "Els homes haurien de guaitar més sovint tot çò que hi ha escrit en la nit estel·lada, prenent bé esment del que allò diu, significa i revela; per aquest camí, la

185. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 7.

186. Segons la mitologia grega, Urània va ser una de les filles de Zeus i de Mnemòsine i va esdevenir la musa de l'astronomia. Se la representava amb un globus a les mans.

187. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 362.

humanitat s'averonyiria del seu egocentrisme en considerar l'home com a rei de la Creació i, contrita, deslliurant-se d'absurdes pretences, s'enaltiria en la consciència humilitat, talment saviesa, de la seva vera essència.”¹⁸⁸

Amb el seu trasllat a Barcelona, Patxot es va desprendre de la seva empresa familiar i es va encarregar dels negocis del seu sogre, Rafael Rabell. A la capital, Rafael Patxot va entrar en contacte amb el moviment cultural del modernisme i es va integrar a la penya de l'Avenç, una colla d'intel·lectuals agrupats a l'entorn d'aquella editorial i llibreria encapçalada per Jaume Massó i Torrents.¹⁸⁹ Allà va publicar quatre traduccions breus del francès i de l'anglès per a la col·lecció anomenada de “Cultura Popular” i promocionada per l'Avenç entre els anys 1903 i 1909 (*Urània* de Camille Flammarion; *Viatge al voltant de la meva cambra* de Xavier de Maistre; *Els plaers de la vida* de John Lubbock i *Prosadors nord-americans no contemporanis*) i col·laborà a la *Il·lustració Catalana* amb molts articles de divulgació astronòmica i meteorològica. D'aquesta manera, el seu cercle de relacions va esdevenir molt bast, amb personalitats com Joan Maragall, Pompeu Fabra, Eduard Fontserè, mossèn Antoni M. Alcover, Eugeni d'Ors o Pere Coromines.

L'astrònom Patxot i el poeta Maragall, a banda de participar a la mateixa tertúlia literària, van forjar una amistat veritable.¹⁹⁰ Les seves respectives famílies van compartir algun estiu a Camprodon. L'agost del 1901, mentre el matrimoni Patxot i Rabell va passar uns dies al balneari La Preste, prop de Prats de Molló, on va coincidir amb la sogra de Joan Maragall, les seves filles es van estar a la casa del poeta. L'any 1904 va ser l'autor de “La vaca cega” qui es va allotjar a la casa pairal dels Patxot a Sant Feliu de Guíxols i l'astrònom es va encarregar d'accontentar el seu insigne hoste a cada moment.

L'amistat amb Francesca Bonnemaison i el seu marit Narcís Verdaguer també mereix una explicació més detallada.¹⁹¹ Bonnemaison, una dama de l'alta burgesia barcelonina, va ser la fundadora, l'any 1909, de l'Institut de Cultura i la Biblioteca Popular de la Dona, un espai que va permetre l'accés a la cultura i a la formació a una multitud de dones. Els matrimonis Patxot Rabell i Verdaguer Bonnemaison van establir una gran amistat potser a través de la seva afició comuna, l'excursionisme. Rafael Patxot va esdevenir mecenes i “padri d'Aula” de l'Institut de Cultura, que era un pou sense fons, i li va fer donacions econòmiques com feien altres famílies benestants de la ciutat.

Però l'astrònom empordanès també va col·laborar amb aquella institució d'una altra manera molt especial: quan va decidir aterrar la casa pairal de Sant Feliu de

188. Ídem, p. 367.

189. Sobre el cercle de relacions d'en Patxot a Barcelona, vegeu MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Op.cit.*, p. 30-35.

190. AYMAR I RAGOLTA, Jaume (2014). “Els amics Rafael Patxot i Joan Maragall”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 63-65.

191. Sobre Francesca Bonnemaison, llegiu MARIN SILVESTRE, Dolors (2004). *Francesca Bonnemaison. Educadora de ciutadanes*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Guíxols va destinar alguns dels seus elements arquitectònics a l'edifici de l'Institut de la senyora Bonnemaison, tal com ell mateix recordava: "Les jàsseres que aguantaven la torre de l'Observatori, les vaig donar a l'Institut de Cultura de la Dona, aleshores en construcció a Barcelona, on les utilitzaren per a la sala de festes. L'enteixinat de la meua biblioteca serví per al sostre de la Biblioteca Popular d'aquell Institut, igualment que el de la nostra cambra passà a l'aula de la Verge de Montserrat, també del mateix Institut."¹⁹² Vet aquí un altre vestigi arquitectònic dels Patxot entaforat a l'antiga casa Cordelles del carrer de Sant Pere Més Baix.

Les pròpies filles de Rafael Patxot es van involucrar en el projecte de Francesca Bonnemaison. Maria Patxot i Rabell va formar part de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona com a membre de la Junta de Govern i també com a bibliotecària segona i Concepció Patxot i Rabell va ser-ne vocal abans de la Guerra i va subvencionar la sala de lectura de la biblioteca. Per tot plegat, diverses aules van ser batejades amb noms relacionats amb la família Patxot (Sala de lectura Montserrat Patxot, Sala de catàleg Sant Rafel, Sala de música Eduard Romaguera) o van rebre el seu mecenatge (el laboratori de cuina, els menjadors i el museu de cuina estaven sota la protecció dels marmessors de Concepció Rabell, vídua de Romaguera, i per aquest motiu el restaurant d'aquell Institut portava el seu nom). Malauradament, avui ja ningú recorda la presència dels Patxot Rabell a la casa, tot i que, a una paret de la biblioteca del primer pis, encara hi ha penjada una imatge pintada de Sant Rafael acompanyant Tobies, testimoni mut d'una família de Rafaels.

D'altra banda, també va ser a causa del trasllat a Barcelona que l'any 1911 Rafael Patxot va decidir donar la part astronòmica del seu observatori a la Societat Astronòmica de Barcelona (SAB), fundada un any abans per Salvador Raurich, Eduard Fontserè, Esteve Terrades i Ramon Jardí, conjuntament amb altres aficionats i amb la intervenció del propi Patxot. El seu estimat telescopi es va desmuntar de Sant Feliu de Guíxols i va arribar a Barcelona per via marítima el 12 de gener del 1912. Però davant la impossibilitat de trobar un lloc per fer l'observatori de la SAB i aprofitant la posició de Fontserè, catedràtic de la Universitat de Barcelona (UB), es va decidir instal·lar-lo a la torre més propera al carrer Balmes de la UB. L'any 1921 la SAB es va dissoldre i el telescopi fou cedit a la UB. Durant la Guerra Civil una explosió va malmetre el mecanisme de gir de la cúpula, dificultant el seguiment dels moviments celestes, fet que va afavorir un abandonament progressiu d'aquell telescopi, que es va desmuntar als anys seixanta. Els objectius, oculars i accessoris, es van traslladar a la nova Facultat de

Quadre dedicat a Sant Rafael acompanyant Tobies conservat a la Biblioteca Francesca Bonnemaison de Barcelona. Probablement, la imatge del sant s'explica pel mecenatge de Rafael Patxot a l'Institut de Cultura i la Biblioteca Popular de la Dona.

192. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 467-474.

Detall del sostre de la Biblioteca Francesca Bonnemaïson. Potser aquest enteixinat prové del sostre de la biblioteca de l'antiga casa pairal dels Patxot a Sant Feliu de Guíxols.

Física de la Diagonal. La base amb els tubs segueixen al seu lloc, sota la cúpula, a la torre més pròxima al carrer Balmes.

Patxot també va donar els instruments metereològics al Monestir de Montserrat, on van servir durant molts anys, fins que van quedar antiquats; en l'actualitat, els més importants són a l'espai museístic Univers Patxot que hi ha a la Masia Mari-ona del Montseny. Tot i això, no va deixar de treballar en qüestions científiques. Entre el 1910 i el 1915, Rafael Patxot va aconsellar Salvador Raurich sobre els temes relacionats amb la pluviometria i degué continuar els seus estudis.

Ben aviat en Patxot va entendre que si ell no podia dedicar-se a la investigació, sí que podia ajudar els altres a fer-ho. Una nova tragèdia esdevinguda l'any 1919 va determinar el sentit de la nova vida d'aquell empordanès trasplantat a Barcelona.

Un enorme mecenes català

A diferència dels seus parents Rafael Patxot i Ferrer i Rafael Rabell i Patxot, el tercer Rafael d'aquesta història no va destacar per la creació d'una empresa dedicada al comerç amb Amèrica. Les empreses que ell va encapçalar, les que li van proporcionar transcendència històrica i les que van perpetuar el seu record, van ser de caràcter cultural.

Tot va començar amb la mort de la cunyada, Concepció Rabell i Cibils, vídua de Romaguera. Com hem vist, ell va esdevenir marmessor i executor de les seves darreres voluntats juntament amb el procurador Fernando Vilallonga i Balam. Com a conseqüència d'aquell esdeveniment luctuós, en Patxot va haver de gestionar una fortuna enorme, fet pel qual, anys més tard, es lamentava que ell, que hauria volgut ser astrònom, en realitat va haver de fer de banquer. Aquella immensa herència, però, va estar condicionada per la darrera voluntat imposada per la vídua Romaguera, la qual va establir que, pel que fa a la meitat llegada al seu cunyat i al seu procurador:

Dichos dos herederos Don Rafael Patxot y Don Fernando Vilallonga, procederán a la liquidación de los bienes que les hayan correspondido por la mitad de herencia en que les he instituido, enagenando en el modo y forma que crean conveniente los valores, bienes inmuebles y derechos reales que forman parte de dicha mitad de herencia, retirando los depósitos, percibiendo

los créditos y cancelando las hipotecas constituídas a mi favor e invertirán el importe líquido de dicha mitad de herencia en beneficio de los pobres o personas necesitadas de Barcelona, Buenos Aires y París, estableciendo las fundaciones piadosas que crean convenientes o ampliando las que existan fundadas y que tengan por objeto atender a necesidades del orden físico como las enfermedades incurables o la invalidez para el trabajo o bien atender a necesidades del orden moral en toda su extensión o necesidades del orden intelectual como la instrucción industrial, agrícola o artística.

Concedo a mis herederos Don Rafael Patxot y Don Fernando Vilallonga y a los que les sustituyan, las más amplias facultades que sean necesarias para resolver acerca de la inversión, aplicación y seguridad de dichos bienes, ordenando el régimen y funcionamiento de las fundaciones que establezcan y modificándolo siempre que lo creyesen conveniente.¹⁹³

Va ser pel deure de complir amb aquest desig que Rafael Patxot, acompanyat d'en Vilallonga durant els primers anys, va impulsar treballs científics, recerques culturals, missions, experimentacions, edicions, institucions i fundacions, esmerçant-hi diners i totes les seves capacitats. Va ser el seu intent de fer “beneficència intel·lectual”, tal com ell mateix va escriure l'any 1946, tot afegint: “Jo vaig posar a disposició dels nostres intel·lectuals, tots els mitjans materials necessaris per a llur comès, sense limitació, a fi de realitzar els meus propòsits.”¹⁹⁴ Aquell mecenatge es va poder dur a terme per la voluntat de la vídua Romaguera, la qual havia heretat part de la fortuna del seu marit, un indià que, com els Cibils o els Vidal, s'havia fet ric amb tot tipus d'assumptes mercantils i d'inversions financeres i immobiliàries. D'aquesta manera inesperada, els negocis es van acabar convertint en cultura; les accions, en llibres, i l'especulació, en coneixement.

Ara bé, en Patxot va actuar amb la seva característica independència intel·lectual i les seves accions es van anar allunyant de les obres que la seva cunyada Conxita, com l'anomenava col·loquialment, i anteriorment el seu espòs, el pietós i caritatiu Romaguera, havien imaginat. Tal com va escriure l'any 1946, el que va acabar impulsant van ser més els “seus” propòsits que els de la cunyada. El mecenatge d'en Patxot no es va adreçar a Buenos Aires i molt menys a Madrid, ni tampoc va subvencionar ordes religiosos pels quals els Romaguera tenien tanta afició, sinó que va mirar cap a Sant Feliu de Guíxols i cap a les institucions culturals i científiques més potents de Catalunya en aquella època i sempre va tenir un marcat caràcter català.

193. Testament del 15 de gener del 1919 redactat pel notari barceloní Miquel Martí i Beya conservat a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

194. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 561.

Potser per alguna d'aquestes raons, o qui sap si per totes elles, en Fernando Villalonga aviat es va apartar d'aquells camins en considerar que no s'ajustaven a l'esperit del que la seva representada, la vídua Romaguera, havia ordenat en el seu testament. Tot i que la separació entre els dos marmessors es va produir amb cordialitat, el cert és que hom té la sensació que a mitjan dècada del 1920, cadascú va seguir la seva pròpia via. En Patxot va triar seguir pels viaranyes de la cultura científica i humanística influït per la seva formació acadèmica, pel desig de canalitzar la seva vocació frustrada i pels seus anys de relació amb la gent de l'*Avenç*.

Potser, al començament, en Patxot va intentar ser ben fidel a la voluntat de la vídua i, per això, un dia va decidir escriure un document mecanografiat on hi va abocar les seves reflexions sobre els tipus de "beneficència" que s'haurien d'impulsar, els diners que hi caldria invertir i el grau de difusió que ell havia fet de cada projecte.¹⁹⁵ Desgraciadament, no va registrar la data, de manera que ignorem quan es van escriure aquelles línies, tot i que estic convençut que deuen ser del 1919 o del 1920.

El text comença amb un llistat de "beneficències generals" que havien d'afavorir les persones més desvalgudes, tal com la seva cunyada hauria volgut. L'aleshores inexpert mecenes havia pensat a fundar un "premi anyal d'aniversari a viudes i velletes necessitades" a Sarrià pel que hi destinaria 12.000 pessetes; aportar 25.000 pessetes per a les obres de l'Hospital de Sant Pau, idea que ja havia comentat amb el doctor Torras; construir un pavelló a Horta per a vellets amb una inversió inicial de 40.000 pessetes; invertir 5.000 pessetes en obres a l'Hospital del Sagrat Cor, un pensament que havia compartit amb el senyor Llopart; destinar unes altres 5.000 pessetes a l'Hospital d'Incurables Albà, tal com havia parlat amb el notari Martí i Beya; subvencionar l'Asil Bon Pastor amb 400 duros i, finalment, aportar 10.000 pessetes per a les obres del Temple de la Sagrada Família. Tot plegat sumava gairebé 100.000 pessetes.

El segon capítol dels seus projectes duia per encapçalament "Recordatori monumental" i consistia a destinar l'extraordinària xifra de 1.000.000 de pessetes pel "novell casal de la Biblioteca de Catalunya", una proposta que havia comentat "molt reservadament" i que s'havia aturat "al veure les dificultats testamentàries". Cal saber que, aleshores, aquella joveníssima biblioteca estava instal·lada a les dependències del Palau de la Diputació, és a dir, l'actual Palau de la Generalitat.

El tercer bloc d'aquella llista de pensaments, força més llarg que els dos anteriors, s'agrupava sota l'epígraf d'"Obra cultural" i es vinculava a una fundació

195. Document conservat a l'arxiu familiar de la senyora Mercedes Gotarra i Blanqué.

que s'havia d'anomenar "Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera". La primera tasca apuntada consistia a deixar 100.000 pessetes per a una sala de la Biblioteca de Catalunya que havia de portar el nom de Concepció Rabell; a continuació, preveia cedir 50.000 pessetes per a l'edició erudita de les cròniques catalanes, un compromís que, en aquells moments, ja estava firmat; en tercer lloc, desitjava invertir unes altres 50.000 pessetes per al "recull i edició del Cançoner Popular de Catalunya", quelcom que havia parlat amb algunes persones però sense haver establert, encara, un compromís ferm; una sola vegada havia comentat amb algú el seu pensament de promoure l'edició d'unes monografies històriques que havien de tractar sobre la dona a Catalunya, a través de l'Acadèmia de Buenas Letras, una proposta que volia dotar amb 10.000 pessetes; en cinquè lloc, en Patxot volia impulsar un historial dels Jocs Florals des de la seva fundació, una proposta que no tenia cap compromís formal lligat, però al qual l'astrònom empordanès s'hi sentia "moralment" obligat i disposat a posar-hi unes altres 10.000 pessetes; aquell aficionat a l'observació dels núvols també va preveure, és clar, destinar 20.000 pessetes per a treballs d'experimentació i publicació sobre nefologia catalana, una línia de treball que havia debatut amb el doctor Fontserè; el setè objectiu de la seva llista consistia a crear una biblioteca didàctica i una altra d'infantil amb una aportació inicial de 50.000 pessetes; en l'àmbit de l'educació, Rafael Patxot també va escriure la seva intenció de fundar "beques i pensions post-universitàries, a favor dels estudiants que revelin grans aptituds, emperó sien mancats de recursos", fet pel qual va preveure constituir un capital de 100.000 pessetes, "les rentes del qual s'aplicarien al objecte demunt dit, emperó d'una manera cíclica per a que poguessin anar-les usufructuant, per exemple: la Biblioteca de Catalunya, la Universitat oficial, el Institut de la Dona, la Universitat industrial, el Orfeó Català"; finalment, va idear un "fons d'Investigació científica" dotat amb un capital de 200.000 pessetes, "les rentes del qual s'aplicarien al objecte indicat, en una forma a estudiar, a semblança, en petit, de certes institucions angleses i nord-americanes."

Aquest reguitzell de projectes culturals sumava una inversió total de gairebé 600.000 pessetes. Si a aquesta xifra li sumem el milió que l'empordanès estava disposat a donar per a la nova ubicació de la Biblioteca de Catalunya, ens adonem que en Rafael Patxot i Jubert pensava destinar més del 90% dels diners que gestionava a accions culturals i educatives mentre que només una petita part havia d'anar a parar a una beneficència més convencional, la que el matrimoni Romaguera havia practicat i, probablement, havia imaginat. Potser per aquestes xifres en Vilallonga

va arrufar el nas i es va acabar desmarcant de la marmessoria. Però, vegem com es van materialitzar aquells projectes al llarg dels anys.

Abans cal saber que durant les primeres dècades del segle XX el mecenatge privat va tenir un paper fonamental a Catalunya i fóra molt llarg enumerar tots els noms de persones que van impulsar una obra o una altra, emperò, tots els historiadors coincideixen a destacar dos homes: Francesc Cambó i Rafael Patxot. El primer va crear la Fundació Bernat Metge, va promoure econòmicament la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra o una versió catalana de la Bíblia. Del segon, en parlarem tot seguit.

En paraules de Josep Pla, un altre empordanès, Rafael Patxot va donar “proves innombrables d’interès, d’amor per la vida i per la cultura d’aquest país”, amb unes accions “d’un to excepcional en la història de la cultura del país”.¹⁹⁶ L’any 1963 Josep Iglésies ja va escriure que “no n’hi ha hagut cap [de mecenatge] [...] tan vast, tan profund, tan intencionat i tan intel·ligent com el que li oferí [a la cultura catalana] Rafael Patxot i Jubert [...] i la part conscient de Catalunya li deu encara l’expressió de reconeixement pels seus alts mecenatges.”¹⁹⁷ Més recentment, Joan Samsó ha opinat que si l’obra d’en Cambó perseguia l’objectiu de conquerir la immortalitat, com els Medici, la de l’empordanès es basava en les essències de la terra i en els valors de qui l’estima.¹⁹⁸ Josep Massot i Muntaner sintetitza l’essència del seu mecenatge destacant “que es lliurà en cos i ànima a Catalunya i a la ciència, amb un sentit d’universalitat ben poc freqüent i amb una discreció no gens habitual en el món dels mecenes i dels promotors culturals.”¹⁹⁹

Una de les lloances més contundents la va fer el propi Gaziell en motiu de l’edició de les *Cròniques catalanes* l’any 1926:²⁰⁰

Quando se contempla la tenaz y silenciosa obra protectora del señor Patxot, se comprende el verdadero valor del dinero y su enorme potencia espiritual, ya que la material la damos todos por descontada. Si los ricos de Cataluña, en la medida de sus posibilidades y sus preferencias, supiesen y quisiesen imitar la conducta del señor Patxot, nuestra tierra, por pequeña que sea, sería la más admirable del mundo. Un millonario puede ser muchas cosas. Todos lo sabemos y lo vemos a diario. Pero ahora se demuestra, además, que un millonario con espíritu puede valer, por sí solo, tanto como una academia entera.

[...]

196. PLA, Josep (1977). *Obra completa. El passat imperfecte*. Barcelona: Edicions Destino, p. 236, volum XXXIII.

197. IGLÉSIES, Josep (1963). “L’obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert”. *Serra d’Or*, any V, 2, p. 30. Citat per CASTELLET, Manuel [curador] (2014), *Rigor científic, catalanitat indefallent. Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, (Publicacions de la Presidència, 40), p. 14.

198. SAMSÓ, Joan (2005). *El mecenatge cultural a Catalunya durant el segle XX*. Barcelona: Proa i Òmnium Cultural, p.15.

199. MASSOT I MUNTANER, Josep (2004). *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 107.

200. Vegeu la nota 172.

Aquel joven pálido que se pasaba las noches en vela, observando la luna y los astros, es hoy un hombre encanecido, inmensamente rico e inmensamente noble. Su nobleza ha consistido en saber desmaterializar el dinero que cayó en sus manos.

[...]

Hoy los cabellos blancos coronan sus sienas. Su cuerpo conserva la delgada esbeltez de los años juveniles. En sus ojos claros, que se fatigaron mirando los astros, las vicisitudes de la vida han puesto una dulzura y una mansedumbre que son como la luz difusa de su cielo interior. Rasurado, erguido, enjuto de cuerpo y recatado de gestos, este prócer ampurdanés parece un anglo-sajón. Como la de los grandes capitalistas norteamericanos, su fortuna procede del trabajo, y también como las de ellos sus rentas se aplican en parte a fines socialmente benéficos. ¿Qué es la cultura, sino la beneficencia espiritual de los pueblos?... Aquí, donde tan aficionados somos a las grandes palabras y a las comparaciones desmedidas, es extraño que nadie haya pensado todavía en calificar a este mecenas catalán con un apelativo a lo yanqui. Dejarme por una vez, que sea yo quien incurra en exageración. Al fin y al cabo, el exceso estará únicamente en comparar la fortuna, no en el buen deseo de nuestro mecenas. Yo le llamaría así: el Carnegie de Cataluña.

Durant les dècades del 1920 i 1930 Rafael Patxot i Jubert va muntar oficines, va organitzar arxius, va triar personal al qual va orientar, va tenir cura dels detalls més mínims, passant hores i hores al seu escriptori, estudiant paperets i fitxes, examinant manuscrits i corregint proves, “y fent l’últim paper en lo qu’és inspirador, organisor y empresari desinteressat, tot alhora, per fer lluhir als altres”.²⁰¹ Segons Rossend Serra:

Tot aquest plan vastíssim, que’s dedueix de lo lleugerament apuntat, ha de ser fruyt no tan sols d’un amor intens al estudi y a Catalunya, acompanyat d’una situació econòmica excepcional, sinó qu’hi ha d’haver quelcom més recòndit que remogui l’ànima pregonament, portantla a apartarse de les mesquineses humanes, a ofegar el propi dolor tot evitant en lo possible l’ d’altri, a prescindir tant com pugui ser de la vida material, per enlayrarse y considerar les coses desde un suprem punt de vista.²⁰²

Però “absorbit per les múltiples ocupacions qu’ell mateix s’imposa, ab prou feynes li queda temps per continuar la labor científica qu’havia constituït l’ilusió de tota sa vida.”²⁰³ De manera que el seu bon amic sentenciava: “tinch la ferma convicció

201. SERRA I PAGÈS, Rossend. *Op. cit.*, p. 20.

202. Ídem, p. 17-18.

203. Ídem, p. 19.

de que ni tota sa ciència, ni son seny provident en tanta cosa nostra, ni sa veritable prodigalitat per fomentar l'instrucció y la beneficència, arriben a igualar el sacrifici que suposa abdicar de sa propia personalitat.”²⁰⁴

Després de tants elogis, repassem breument la principal tasca de mecenatge d'en Patxot. En primer lloc va crear “Fundacions familiars de recordança”: en memòria de les filles Montserrat i Maria i de la mare, totes en favor de noies i dones guixolenques i catalanes. La Fundació Montserrat Patxot i Rabell,²⁰⁵ creada el març del 1919, tenia per objecte “repartir cada any una llibreta dotal a la noieta guixolenc més pobre”. Només podien aspirar-hi les noies ganxones i, en igualtat de condicions de pobresa, s'havia de donar preferència a la jove que fos nada més a la vora del dia 7 de novembre, data del naixement de l'esmentada Montserrat. La imposició havia de generar 5.000 pessetes per al dot de la noia quan arribés a la seva majoria d'edat. Aquesta Fundació es va mantenir entre els anys 1919 i 1931 i també es va fer càrrec del pagament de la biblioteca de l'Institut de Cultura de la Dona.

En segon lloc la Fundació Clara Jubert de Patxot²⁰⁶ disposava d'una quantitat anual “destinada a millorar la situació de dones necessitades que visquin a St. Feliu de Guíxols.” “L'ofrena” de 2.000 pessetes podia ser entregada a dones de Sant Feliu però també de Palafrugell per la raó que Clara Jubert era palafrugellenca. Els diners s'entregaven alternativament un any com a “renta temporera d'assegurança maternal” i l'altre com a “pensió per a la vellesa”. L'atorgament es feia el 24 de gener, data del naixement de la mare. Aquesta Fundació fou anul·lada després del 1932.

En tercer lloc i finalment, la Fundació Maria Patxot i Rabell, creada l'any 1925, oferia “beques per a facilitar els estudis a noies catalanes que, posseint una capacitat intel·lectual, siguin mancades de mitjans materials per a conrear-la.”²⁰⁷ Aquesta fundació va ser gestionada per un patronat format per Francesc Cambó, els propis Rafael Patxot i Lluïsa Rabell i Francesca Bonnemaison, i la seva organització va ser confiada a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. La majoria de premis van anar a parar a dones d'especialitats tecnicocientífiques. Com en els casos anteriors, les beques s'atorgaven el dia del naixement de la persona homenatjada, en aquest cas, el 29 de desembre. A més, aquesta fundació també va establir el premi Maria Patxot i Rabell a la llegidora que se'n fes mereixedora per la selecció de les seves lectures.

També va establir com a fundacions dues sèries de concursos: un era musical, els “Concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera”, en memòria del pare, creat el

204. Ídem, p. 20.

205. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 66-69.

206. Ídem, p. 78-81.

207. Ídem, p. 70-77. Consulteu, també, SEGURA SORIANO, Isabel (2007). *Memòria d'un espai. Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona (1909-2003)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut d'Educació, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 80-82.

1919.²⁰⁸ La finalitat era la de repartir premis a obres musicals i els concursos es van celebrar amb la col·laboració de l'Orfeó Català. Es convocaven anualment, el dia 1 de desembre, data del naixement del pare. Entre els guanyadors hi hagué els compositors Juli Garreta i Eduard Toldrà. L'altre va ser els "Concursos Rafael Patxot i Ferrer", instaurat l'any 1920 en col·laboració amb l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Pretenia premiar estudis monogràfics sobre temes que interessaven "l'avi Patxot", com la història o la política.²⁰⁹ En aquest cas eren convocats cada 28 de gener, data del naixement de l'avi. I encara va convocar concursos per premiar treballs científics i matemàtics que es van publicar a les anomenades *Memòries Patxot* sota el guiatge del patronat de la Biblioteca de Catalunya.

En Patxot va sintonitzar plenament amb el Centre Excursionista de Catalunya (CEC), una entitat que aglutinava les essències del catalanisme modern i que va incorporar activitats com ara l'excursionisme, l'alpinisme, l'escalada o l'esquí. A la darrera dècada del segle XIX, quan aquell jove vivia a Sant Feliu de Guíxols, ja actuava de delegat empordanès del Centre, i la relació es va mantenir i enfortir al llarg dels anys, fins el punt que l'any 1923, després de la mort inesperada del president Cèsar August Torras, Rafael Patxot fou elegit president de l'entitat, càrrec que ell no va acceptar al·legant raons de salut.

Fruit de la seva col·laboració amb aquesta institució i potser per compensar la seva negativa a presidir l'entitat, va instituir la Medalla d'Or del CEC (1923-1935). Aquest premi era anual i era: "un tribut d'admiració i penyora d'agraïment als autors de treballs o gestes notables, realitzats dintre el camp d'acció del Centre Excursionista de Catalunya, considerat en el sentit més ample: estudis d'erudició, arqueologia, recerca científica, historiografia, folk-lore, obra artística en tots els seus aspectes, cultura, excursionisme, esforç físic, alpinisme, etc."²¹⁰ La donació de la Medalla es feia durant la diada de Sant Jordi i entre els mereixedors hi hagué el propi Torras (amb caràcter pòstum, és clar), Eduard Toda, Francesc Matheu o el pare montserratí Bonaventura Ubach. La concessió d'aquell premi feta el 23 d'abril de l'any 1931 va ser molt especial, ja que qui el va rebre va ser la seva amiga i col·laboradora Francesca Bonnemaïson, vídua de Verdaguer i Callís.

Però les seves dues grans eines de mecenatge cultural van ser la Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vídua de Romaguera, que va impulsar en qualitat d'executor testamentari, i la Institució Patxot, que va crear en nom propi.

Inicialment l'herència de la seva cunyada li va permetre constituir la citada Fundació Concepció Rabell i Cibils, una entitat "filla de la generositat d'aquesta dama,

208. Ídem, p. 82-98.

209. Ídem, p. 99-119.

210. Ídem, p. 211-296.

la qual, en el seu testament, i entre moltes altres coses, proveï per a necessitats d'ordre intel·lectual”,²¹¹ tal com ja s'ha dit anteriorment. Aquella eina potentíssima va impulsar, sobretot, la publicació de les *Cròniques catalanes* (1920-1936), en una edició crítica que seguia el projecte que l'any 1910 Jaume Massó i Torrents havia presentat a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC); uns *Concursos musicals* (1920-1936) per a compositors catalans o que portessin un mínim de deu anys a Catalunya; el *Premi als Jocs Florals* (1921-1936) per a guardonar el millor llibre de prosa literària escrit en català; l'*Obra del Cançonero Popular de Catalunya* (1922-1936) i l'Estudi de la Masia Catalana (1923-1936) i va ajudar econòmicament la Reial Acadèmia de les Bones Lletres (1921-1925). Probablement, les dues accions més rellevants van ser l'*Obra del Cançonero Popular de Catalunya* i l'Estudi de la Masia Catalana.

El dia de Reis de l'any 1922 Rafael Patxot va reunir diversos representants d'entitats especialitzades en estudis folklòrics a l'Orfeó Català per proposar-los l'enregistrament i la transcripció de les cançons disperses pel territori de parla catalana, interessat com estava en les qüestions relacionades amb la música, l'excursionisme i el folklore nacional.²¹² La Fundació va encarregar la direcció tècnica de l'obra a l'Orfeó Català, assistit per altres entitats (l'IEC, el CEC i l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya), amb el mestre Francesc Pujol al capdavant.

Efectivament, durant quinze anys, diferents col·laboradors aplegats en cinquanta-cinc “missions” van recórrer bona part dels Països Catalans recopilant melodies i lletres de cançons. En aquestes missions intervenien dues persones: una prenia nota de les lletres de les cançons i l'altra registrava la notació musical. També es van recollir rondalles, refranys, danses i balls populars. Entre les persones que van fer aquest treball, trobem els noms de mossèn Higiní Anglès, Jaume Massó i Torrents, mossèn Francesc Baldelló, Baltasar Samper, Ventura Gassol, Pere Bohigas, Joan Llongueras, mossèn Joan Puntí i Collell o el mestre Joan Tomàs.

De tant en tant Rafael Patxot passava per la seu del Cançonero, un piset que havia llogat a la Via Laietana, on hi tenia un despatx, i controlava el que s'anava fent, resolva els aspectes financers i feia d'àrbitre en les qüestions més polèmiques. El material que es va generar, uns cent vuitanta mil documents, és d'un valor històric i cultural incalculable. Durant els anys cinquanta part d'aquest material es va traslladar a Suïssa i, a partir del 1991, tot aquest fons documental es troba dipositat a l'Abadia de Montserrat, des d'on el pare Josep Massot ha enllestit la sèrie des del volum IV-1 i IV-2 fins el XXI (els tres primers volums es van publicar

211. Ídem, p. 703.

212. ORIOL, Carme (2014), “L'Obra del Cançonero Popular de Catalunya, un gran projecte de país”. *Serra d'Or*, 649, p. 24-27.

entre els anys 1926 i 1929 i contenen les memòries de les vuit primeres missions de recerca). En aquest sentit, la tasca del pare Massot es pot qualificar d'ingent.

D'altra banda, l'Estudi de la Masia Catalana va ser encarregat pel propi Patxot al CEC un any més tard, el 1923.²¹³ L'objectiu era estudiar i documentar, de manera integral, el món rural català i les seves formes de vida. A més, Patxot va impulsar aquell projecte mogut també per una motivació d'ordre moral, tal com va manifestar: “A part de moltes altres raons, n’hi ha una d’ordre moral que m’ha impulsat a triar el tema de la Masia, convertint-lo en simbòlica reacció contra un deplorable falliment actual [...]. Mentalment voldria oposar-ho a la destrucció de la família que trobem arreu, no solament de fet, sinó de dret.”

La direcció del projecte es va confiar a l'etnòleg Josep M. Batista i Roca i als arquitectes Josep Danés i Torras i Lluís Bonet i Garí (els quals també van dissenyar alguns edificis particulars per a en Patxot, com són la Masia Mariona i el casal Montserrat respectivament) i en el consell assessor hi participaren científics, arquitectes, folkloristes i editors, a banda de centenars de col·laboradors, propietaris, rectors de parròquies, notaris i mestres. La recerca va donar com a resultat 7.705 fotografies de masies de Catalunya i 300 dibuixos, un autèntic tresor històric, cultural i sociològic conservat a la seu del CEC i avui en dia consultable a la Memòria Digital de Catalunya.

La instauració de la dictadura del general Primo de Rivera a Espanya l'any 1923 el va empènyer a esforçar-se encara més en la seva tasca al servei de la cultura catalana. Per tal d'aconseguir-ho i amb la intenció d'esquivar l'intrusisme governamental, va crear la Institució Patxot.²¹⁴ La seu de la nova entitat es va establir a l'edifici del carrer de la Cucurulla que la seva cunyada, Concepció, havia heretat del seu pare, Rafael Rabell. Els membres del seu primer consell, constituït el 17 de juny del 1926, van ser Eduard Fontserè, director del Servei Meteorològic de Catalunya; Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya; Agustí Duran i Sampere, director de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona; el mestre Francesc Pujol, de l'Orfeó Català i Josep M. Batista i Roca, president de la Secció de Folklore del CEC. Tots ells, d'una gran vàlua científica, eren amics i col·laboradors en les tasques culturals impulsades per l'astrònom empordanès.

L'inventari de les tasques d'aquella Institució i les entitats i personalitats amb qui va col·laborar són extraordinaris: els Concursos Patxot i Ferrer de temàtica històrica, política i social (Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona); els Concursos Musicals Eusebi Patxot i Llagustera (Orfeó Català); les *Memòries Patxot*

213. Sobre l'Estudi de la Masia Catalana, vegeu PUIGVERT, Joaquim M. (2014). “La Masia Catalana i Rafael Patxot”, *Serra d'Or*, 649, p. 21-23.

214. La informació sobre la Institució Patxot i les cites textuales que segueixen es troben al *Dietari de la Institució Patxot (1926-1938)*, conservat a la Biblioteca de Catalunya.

(Biblioteca de Catalunya); la Bibliografia General de Catalunya que havia d'aplegar tot allò publicat en català (Jordi Rubió); el repertori dels Manuscrits Catalans per tal d'inventariar els manuscrits catalans coneguts (Pere Bohigas); la Bibliografia Històrica de Catalunya (Agustí Duran i Sanpere); el Llegendari Popular Català (Rossend Serra i Pagès); la publicació de la *Quaresma de St. Vicent Ferrer*; el suport donat a l'IEC per editar les seves publicacions; la publicació de l'Arqueologia Litúrgica de mossèn Gudiol; el Refraner Popular de Catalunya (Marià Aguiló i Josep M. Batista i Roca) o la publicació de *Les Solemnitats de Catalunya* (Duran i Sanpere), entre moltes d'altres.

Segons el mecenes, aquella feina hercúlia no era per a l'exaltació de la seva persona sinó per un deure que ell sentia respecte els seus avantpassats: “La Institució Patxot no solament no vol pendre res a ningú, sinó que ho dona [sic] tot i àdhuc se dona [sic] ella mateixa. Perquè'l nom Patxot que fa sonar no es pas el meu, sino'l dels meus passats que m'han legat una tradició secular de família, i ja que'l nom s'acaba amb mi, jo vull posarhi un termenal digne de la veneració i l'exemple llurs.”

El suport que la Institució Patxot va donar a l'IEC va ser especialment important.²¹⁵ En aquest sentit, l'any 1926 Rafael Patxot va proclamar la seva germanor espiritual amb l'Institut del carrer del Carme i va manifestar el seu desig de complir el deure català d'oferir-li l'ajuda material de la Institució Patxot. De fet, segons ell mateix va escriure, la seva relació amb l'IEC era intimíssima, ja que aquell Institut “fou gestació d'unes converses amb el Dr. N[orbort] Font i Sagué, tingudes a casa meva i que anaren prenent estat fins arribar an En Prat de la Riba, que erradament les deixà faisonar a N'Eugeni d'Ors i aquest cometé el mancament de desviar-ho, de la pura concepció científica originària, per la qual raó jo m'era mantingut personalment allunyat del I.E.C., si bé fent-hi sempre moralment costat.”

Com ja s'ha dit, a través de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, l'any 1920 en Patxot ja va col·laborar amb l'IEC en la publicació de les *Cròniques catalanes*, un projecte, però, que no es va poder desenvolupar plenament. El manteniment que en Patxot va fer de l'IEC durant la dictadura de Primo de Rivera va ser vital per a aquella institució, especialment amb el pagament de les factures dels llibres i de les revistes de l'Institut.

Aquella col·laboració, però, li va valdre l'animadversió del règim i, segons va escriure ell mateix, un dia va ser advertit amb els termes següents: “Mireu Patxot, pel bé que us vull, vinc a prevenir-vos que la dictadura no vol que l'IEC continuï

215. Sobre la relació entre Patxot i l'IEC, vegeu Josep Massot i Muntaner, “Rafael Patxot, mecenes de l'Institut d'Estudis Catalans”, dins CASTELLET, Manuel [curador] (2014). *Op.cit.*, p. 39-57.

i com que sou Vós qui el feu viure, tingueu en compte que us exposeu a ésser perseguit, potser empresonat i tot, o exiliat, amb els vostres béns confiscats...”²¹⁶ La resposta d'en Patxot fou: “Digueu-los que, abans de fer res, sembla que fóra de veritable governant que rumiessin una mica si jo els faria més nosa empresonat o exiliat, que no pas deixant-me estar com fins ara, encara que això els contrariï.” I a una altra amenaça de suprimir l'Institut, el seu mecenes va replicar: “Si ho fa, millor! Perquè així tindrem dos IEC, car jo en faré un a Europa i un altre a Amèrica.”

Finalment el dictador Primo de Rivera va caure (1930) i l'IEC va sobreviure i, amb l'adveniment de la Generalitat republicana (1931), Rafael Patxot es va sentir alliberat de la seva contribució voluntària i va tornar a recloure's dins de la seva Institució Patxot.

Patxot també va mostrar un gran interès vers la Biblioteca de Catalunya, de la qual va ser-ne membre del seu Patronat, i va ser un dels màxims avaladors per tal que s'instal·lés als edificis de l'antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Disposat a invertir diners per a aquesta causa, havia pensat a posar el nom de Concepció Rabell a una de les seves sales on s'aplegarien les obres escrites per dones o referents a les dones; una altra sala, anomenada Montserrat Patxot i Rabell, destinada als infants, i una tercera sala Patxot, amb llibres de ciències. Malauradament, avui en dia a la Biblioteca de Catalunya, cap sala porta el nom d'aquell mecenes ni de cap dels seus parents. El seu nom, però, sí que està inscrit en una placa al costat del d'altres persones que, en algun moment o altre, van donar suport a la institució.

La tasca d'en Patxot relacionada amb la meteorologia mereix una menció especial.²¹⁷ A través de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, va col·laborar amb el Servei Meteorològic de Catalunya, creat definitivament l'any 1921 i dirigit per qui es convertí en un gran col·laborador i amic personal d'en Patxot, el científic Eduard Fontserè. Sembla que va ser l'astrònom empordanès qui tingué la idea d'impulsar l'estudi dels núvols i que va ser ell qui va convèncer en Fontserè per seguir aquesta línia d'investigació. Patxot va posar els instruments i es va fer càrrec de retribuir un fotògraf (Josep Pons) i un ajudant que van ser els encarregats de fer les fotografies estereoscòpiques dels núvols per a mesurar-los. La recerca es va materialitzar en “l'Arxiu de núvols” i l'any 1925 ja es va poder publicar l'*Atlas elemental de núvols*.

Gràcies a la tasca impulsada per en Patxot, la nefologia catalana va adquirir projecció internacional, de manera que els investigadors del Servei Meteorològic de Catalunya, encapçalats per en Fontserè, van participar intensament en la publi-

216. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 321.

217. Seguiré l'estudi de BATLLÓ, Josep (2014). *Op.cit.*

ció d'un nou atlas dels núvols impulsat per una Comissió Internacional per a l'Estudi dels Núvols, presidida pel francès Delcambre. Però l'any 1929, enlestits els treballs, la publicació es va aturar per falta de fons. Llavors Rafael Patxot va oferir subvencionar aquella edició mitjançant la Institució Patxot si s'acceptava afegir una versió en català a l'obra original trilingüe (alemany, anglès i francès). Finalment, l'any 1930 es van publicar les edicions reduïdes en les quatre llengües i l'any 1935 es va publicar la versió completa en català. Per Josep Batlló, l'estudi dels núvols impulsat per en Rafael Patxot és d'unes dimensions comparables a les seves dues magnes empreses de mecenatge, l'*Obra del Cançoner Popular* i l'Estudi de la Masia Catalana.

Curiosament, el nostre astrònom empordanès també va afavorir la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès amb la donació de les obres editades per les seves fundacions. El que potser el científic Rafael Patxot i Jubert ignorava és que un parent seu, el comerciant Rafael Patxot i Ferrer, fou un dels socis fundadors del Círculo Mercantil, entitat que, després d'alguns anys i un parell de fusions, esdevingué l'Ateneu que un altre Patxot va beneficiar d'una manera tan generosa que li va valdre l'agraïment d'aquesta associació cultural mitjançant la inscripció del seu nom en una làpida que encara hi ha al pati de la seu d'aquest organisme. A vegades les giragonses de la història són ben curioses.

La intensíssima tasca de mecenatge va afloxar el seu ritme als anys 1930. En paraules del mateix Patxot: “usant la frase consagrada, la contracció econòmica mundial afecta seriosament les nostres disponibilitats materials, per la qual raó he decidit acabessin a fi d'any una colla de treballs que fa anys vinc sostenint. [...] Sortosament, la meua missió és en bona part acabada.”²¹⁸ I finalment afegia: “Durant la Dictadura [de Miguel Primo de Rivera], he sostingut les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans i altres coses. Finida la Dictadura, ara és Catalunya qui pot i deu vivificar les seves institucions, i jo tinc de reduir-me a la meua trajectòria, d'on me tragué la reial transgressió espanyolista, ablarnant el romanticisme de la generació a la qual estic molt content de pertànyer.”

Per Mosqueroles, al Montseny

Enmig de tota aquella tasca ingent, una nova desgràcia familiar va colpir aquell home. La seva segona filla, Maria, va morir el 21 d'agost del 1925 a Sant Sebastià, víctima d'una miocarditis aguda. Només tenia 27 anys. Segons deia la seva

218. Anotació del dia 5 d'octubre del 1931 del *Dietari de la Institució Patxot 1926-1938*, conservat a la secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya.

Vista general de la façana oriental i de la part posterior de la Masia Mariona de Mosqueroles a la dècada de 1930. (Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Servei d'imatges. Fons Josep Danés Torras).

Mobiliari i decoració original de l'interior de la Masia Mariona de Mosqueroles. (Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Servei d'Imatges. Fons Josep Danés Torras).

esquela publicada a *La Veu de Catalunya* el 28 d'agost, els seus funerals es van fer a la parròquia de la Mare de Déu de la Bonanova i es van encarregar misses al Monestir de Montserrat, al de Pedralbes i a la parròquia de Sant Feliu de Guíxols. La sotragada va ser fortíssima. Després de la seva mort, els seus pares van decidir vestir sempre de dol per les dues filles traspassades. El setembre del 1925 Patxot va escriure al seu amic Francesc Matheu: “La mort de la Montserrat fou una punyalada al cor; la de la Mariona (a.c.s.) és, a més, un colp de mall al cervell. Jo crec en Déu i retut acoto el cap; comprenc que la intel·ligència humana no arribi a capir les coses divinals...”²¹⁹

La segona filla de Rafael Patxot i Lluïsa Rabell havia tingut una il·lusió: tenir una casa lluny de la ciutat, a pagès, on somiava fer-hi de mestra. A la seva mort, el projecte d'erigir una casa a la muntanya per a la filla va continuar, però amb la missió de convertir-se en testimoni de recordança de la Maria i indret de retir dels Patxot, en contacte amb la seva preuada natura. Així, van decidir lligar el nom de la seva segona filla, morta prematurament, al de la neomasia que van fer aixecar a Mosqueroles, al peu del Montseny, la Masia Mariona.²²⁰

L'any 1926 Rafael Patxot va encarregar el disseny de la casa d'estiueig a l'arquitecte Josep Danés, amb qui ja havia treballat en l'Estudi de la Masia Catalana. La col·laboració entre aquells dos homes va ser llarga, ja que en Danés també fou l'encarregat de dissenyar el panteó de la família Patxot Rabell al cementiri de Montjuïc (1934) i va esdevenir l'administrador de les seves finques després de la guerra.²²¹

L'arquitecte olotí es va encarregar de cercar una finca rústica al peu del Montseny, que va trobar a Mosqueroles (Can Costa, Cal Sastre i Can Costa Xic), i de projectar una torre d'estiueig inspirada en les masies més benestants i senyorials de la Catalunya dels segles XVII i XVIII, envoltada d'un jardí-bosc d'alzines. La construcció es va iniciar l'any 1927 i les obres es van concloure el 1930. El resultat va ser una masia de gran qualitat i solidesa, una torre d'estiueig de gran luxe.

La casa, que comptava amb els elements de confort més moderns, es caracteritza per disposar d'una gran torre mirador, un cop més, des d'on es contempla la plana del Vallès i la serra de Marina. Patxot va utilitzar els millors materials possibles per alçar-la, com el granit del Montseny utilitzat a les portes i a les finestres i treballat per picapedrers que cada dia venien des de Girona. L'espai interior es va organitzar en una planta baixa, un primer pis on la família hi tenia la residència, i les golfes, que l'arquitecte olotí convertí en un segon pis, amb la biblioteca i altres habitacions. De fet, aquella distribució de l'interior era més pròpia d'una llar

Reixa original de la Masia Mariona de Mosqueroles. Aquest disseny també es pot trobar en una altra reixa d'una finestra al casal Montserrat de Pedralbes.

219. MALUQUER, Joaquim (1994). *Op.cit.*, p. 96.

220. Sobre la Masia Mariona, consulteu MALUQUER, Joaquim i ALBESA, Carles (2010), “Rafael Patxot i la Masia Mariona”. *Monografies del Montseny*, 25.

221. Sobre la relació entre en Josep Danés i en Patxot, vegeu PUIGVERT i SOLÀ, Joaquim M. (2008). *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, “Sèrie il·lustrada”, 22. Pel que fa a la Masia Mariona, consulteu les pàgines 77-84 d'aquesta mateixa obra.

Façana principal de la Masia Mariona de Mosqueroles, amb dos grans xiprers al davant. Cada xiprer recorda una tragèdia familiar diferent.

de l'alta burgesia que no pas d'una masia. Santiago Marco, reconegut mobilitista i decorador i fundador del Foment d'Arts Decoratives, va ser l'encarregat del mobiliari de la casa.

L'edifici també tenia elements molt simbòlics, ben representatius del tarannà del seu propietari: a l'exterior, es col·locà una fornícula amb una escultura en pedra de Sant Jordi feta per l'escultor Francesc Sánchez Granados i un plafó de majòliques amb una escena camperola; a la part interior de la galeria, hi havia una font amb majòliques on es reproduïa un paisatge mediterrani amb una escena familiar i una ballada de sardanes, i al davant de la masia, Rafael Patxot va plantar-hi dos xiprers, cadascun en record de les seves filles Montserrat i Maria. Les llavors d'aquells xiprers les va treure dels arbres que tenia al Clos Montserrat de Pedralbes.

L'espai de la finca, format per 3,5 ha amb jardins, boscos i un hort, estava tancat per unes portes de ferro forjat dissenyades pel propi Danés. El conjunt també incloïa un garatge per als cotxes, un cobert per a una camioneta, la casa del xofer i un edifici destinat al servei de bugaderia.

El jardiner de la casa de la Bonanova, Filibert Casas, es va haver d'encarregar de controlar els treballs que es feien en aquella finca.²²² Quan el senyor Patxot pujava al Montseny amb el seu cotxe, ell l'acompanyava i, si hi havia lloc, algun cop també hi havia anat la seva filla Creu, la futura biòloga, que va poder gaudir d'un altre paratge on entrar en contacte amb la natura.

Durant cinc o sis estius, la Masia Mariona va ser el lloc de repòs del matrimoni Patxot. Allà, "en comunió amb la natura", els dos avis arreglaven el jardí, conversaven amb els masovers, es trobaven amb el senyor rector i, al vespre, s'asseien a un dels bancs de fora, al peu d'un grup de xiprers, de cara al Montnegre, per comentar els fets del dia. Les seves estades hi solien ser tranquil·les i el xivarri de les multituds hi era gairebé desconegut, i diem gairebé perquè el juliol del 1932 una nodrida representació de l'anomenada Colla del Colón, encapçalada per l'editor Francesc Matheu i Fornells, va visitar la casa d'estiueig dels Patxot.

Com s'explica a continuació, l'esclat de la Guerra Civil espanyola va sorprendre el matrimoni Patxot Rabell a la Masia Mariona, que van haver d'abandonar l'agost del 1936. En absència del propietari, que va fugir a l'estranger, l'Ajuntament de Mosqueroles es va fer càrrec de la masia que restà incautada per evitar que elements estranys se n'apoderessin. Però a partir de la primavera del 1938, la casa va

222. DURAN, Xavier (2004). *Op.cit.*, p. 64.

ser repetidament ocupada i saquejada. Finalment, durant la retirada republicana, alguns membres de la brigada Líster van calar foc a l'edifici. L'incendi va ocórrer el 28 de gener del 1939. El cert és que les flames van provocar pocs danys i molts mobles van sobreviure molt temps.

Acabada la guerra, el seu amo, exiliat voluntàriament a Suïssa, no va voler restaurar la masia, que va quedar com a testimoni del conflicte. Però des de la seva residència helvètica, Rafael Patxot va encarregar a l'arquitecte Danés que fes gravar la inscripció "Hostes vindran que de casa us treuran. Adéu-siau" al portal adovellat. També va fer plantar dos nous xiprers a la placeta del davant de la portalada, l'un en record de la seva filla Maria, i l'altre en memòria de la seva fugida. Fixeu-vos en la seca i còrnedora contundència d'aquell "Adéu-siau".

Des del final de la guerra i fins l'any 1979, un masover geperut va viure en un petit apartament dins de la masia coneguda popularment com "la casa cremada". Mentrestant, el nét, Rafel Carreras i Patxot, va heretar el gran casal a la mort de Rafael Patxot l'any 1964. La masia va continuar tancada i habitada, només, pel geperut i per tota mena d'animalons. D'ençà de la mort del llogater, la casa va rebre la visita de curiosos, tafaners i visitants il·legals que desconeixien la història del lloc. Als anys noranta del segle XX, els responsables de l'Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona cercaven una nova ubicació de la seu administrativa del Parc del Montseny i van pensar en el gran casal de "can Patxot", tal com es coneix a Mosqueroles la Masia Mariona. La Diputació va elaborar un projecte per rehabilitar la casa i l'any 1999 Joaquim Maluquer, biògraf d'en Patxot, va fer arribar l'avantprojecte al nét, que residia a Suïssa. Els Carreras Patxot van acceptar el projecte i Rafel Carreras va decidir fer una donació condicionada de la finca. Un dels requisits fou que el casal fos la seu del Parc i, sobretot, esdevingués un equipament cultural que conservés i enaltís l'obra i la memòria del seu fundador. També es van imposar algunes condicions més, entre d'altres que l'Estat espanyol mai en pogués ser el gestor i que la institució que hi fos acollida respectés els dos xiprers de la façana. La Diputació va acceptar la donació condicionada el 27 d'agost de l'any 2005.

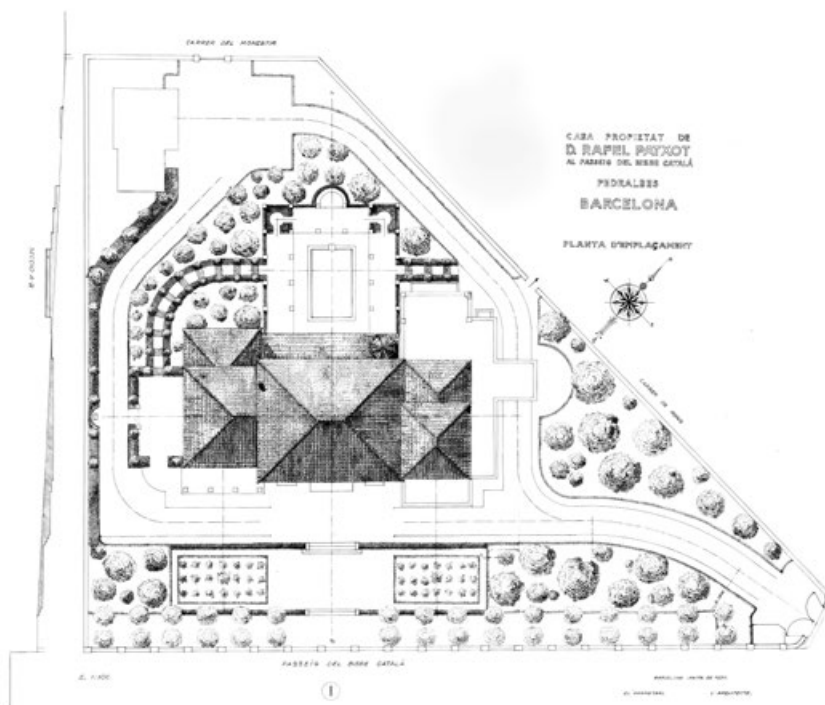
Les obres de restauració van seguir fidelment el projecte arquitectònic de Josep Danés i van retornar l'aspecte original a la masia. Finalment, el 28 d'octubre del 2009 es va inaugurar la Masia Mariona de Mosqueroles, reconvertida en la nova seu del Parc Natural del Montseny, així com de l'exposició permanent *Univers Patxot*, la qual ocupa tota la planta baixa.

Detall de l'exterior de la Masia
Mariona, amb un dels dos xiprers
de la façana del migdia i la porta
principal de la casa.

Secció de la façana principal del Casal Montserrat del carrer del Bisbe Català de Pedralbes. Al costat esquerre hi havia la gran sala de música, presidida per l'orgue que l'arquitecte Bonet i Garí va incloure al dibuix. (Fons Lluís Bonet i Garí. Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya).

Planta d'emplaçament del Casal Montserrat del carrer del Bisbe Català de Pedralbes fet per Lluís Bonet i Garí l'any 1930. Hom pot apreciar la magnitud de la finca i la importància dels jardins. (Fons Lluís Bonet i Garí. Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya).

Però l'afany constructor de Rafael Patxot i Jubert no es va aturar i immediatament va fer aixecar un altre edifici magnífic a un indret que havia estat molt especial per a ell, per al seu sogre, Rafael Rabell i Patxot, i per a l'oncle del seu sogre, Rafael Patxot i Ferrer.

Per Pedralbes, encara

Quan es va acabar d'edificar la Masia Mariona del Montseny, en Rafael Patxot i Jubert va impulsar un nou projecte arquitectònic. El 21 de juliol del 1930 va sol·licitar permís de l'Ajuntament de Barcelona per construir una casa nova a una finca de la seva propietat, l'espai que posseïa al carrer del Bisbe Català i que havia heretat de la seva filla, Montserrat Patxot i Rabell, la qual l'havia obtingut de la seva tieta, Concepció Rabell i Cibils, qui ho tenia, per una part, per la cessió que li féu la seva parenta, Concepción Oribe i Patxot que, al seu torn, l'havia aconseguit com hereva de la seva mare Maria Anita Patxot i Cibils, filla de Rafael Patxot i Ferrer, el qual havia comprat aquell tros de terra amb unes cases situades a la Plana de Pedralbes l'any 1853; i de l'altra, per haver succeït la seva mare, Maria Cibils i Rufi, esposa de Rafael Rabell i Patxot. Un llarg camí ple de giragonses.

Aquell projecte arquitectònic va néixer perquè l'astrònom volgué regalar una gran casa a l'única filla que, en aquella època, li quedava viva, la Concepció Patxot i Rabell, la Ció, en motiu del seu casament amb en Manuel Carreras i Martí. En Carreras era membre d'una de les famílies més antigues de joiers i argenters de Catalunya. El seu pare, l'orfebre Joaquim Carreras i Nolla, l'any 1912 s'havia associat amb el famós joier Lluís Masriera i Rosés, conegut per ser l'autor de joies modernistes de fama internacional i per haver creat els "esmalts de Barcelona". Ambdós van formar la societat Masriera Hermanos y Joaquín Carreras, que més tard es va anomenar Masriera i Carreras, per a la venda de joieria i plateria i van obrir una botiga al Passeig de Gràcia.

La mansió va rebre el nom de casal Montserrat o casa Carreras Patxot de Sarrià. El mateix Rafael Patxot va escriure: "i en el casal Montserrat que, a nom i en recordança de la filla morta, nosaltres havíem construït a Pedralbes per a l'única filla que ens restava, i en el qual havia nat aquella primavera [del 1936] una altra néta, Cecília."²²³

L'enorme espai del casal Montserrat de Pedralbes era hereu de les diverses compres que els avantpassats de la família havien fet al barri durant la segona meitat del segle XIX: en primer lloc, la "casa con sus entradas y salidas, derechos y per-

223. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 435.

tinencias universales [...] en el término de Sarrià, cerca del monasterio de Nuestra Señora de Pedralbes y parage llamado la Plana”²²⁴ que en Rafael Patxot i Ferrer havia adquirit l’any 1853, juntament amb una altra casa situada al costat, i que van rebre els números 9, 10 i 11 del carrer de la Salut; en segon lloc, “toda aquella casa-torre y una pluma de agua de pie con una casita contigua para habitación del colono” situada al mateix carrer i senyalada amb els números 7 i 8 que la Maria Cibils i Rufi va comprar l’any 1872;²²⁵ i finalment una altra casa de baixos amb el seu hort aconseguida per la mateixa Cibils l’any 1891 i marcada amb el número 6. Totes aquelles edificacions antigues ja desaparegudes de feia temps van ser substituïdes per una gran torre de clares línies noucentistes que s’inspirava en l’arquitectura rural catalana.

L’arquitecte encarregat del projecte fou en Lluís Bonet i Garí (1893-1993), un deixeble de Josep Puig i Cadafalch i d’Antoni Gaudí i el continuador de les obres de la Sagrada Família de Barcelona.²²⁶ En Bonet era soci del CEC i degué conèixer en Patxot en el marc d’aquesta institució. A més, Bonet i Garí va ser un dels col·laboradors de l’Estudi de la Masia Catalana, un dels principals treballs de mecenatge del meteoròleg empordanès. D’altra banda, l’esposa de l’arquitecte del Maresme, Maria Mercè Armengol, i la Ció Patxot eren amigues íntimes. Fruit d’aquella relació tan estreta, el dia de la boda de la Ció amb en Manuel Carreras, un jove Jordi Bonet i Armengol, de només cinc o sis anys, va ser l’encarregat de dur la cua del vestit de la núvia. Fins aquest punt les famílies n’eren, d’amigues.

El projecte de l’arquitecte Bonet, elaborat entre el 1930 i el 1933, preveia un garatge al nord-oest de la finca, a tocar del carrer del Monestir, amb un habitatge pel xofer i uns magnífics jardins situats a la part anterior i posterior de la casa, la qual disposava de soterrani, planta baixa, dos pisos i una torre-mirador al costat de llevant.

Sens dubte, una de les estances més singulars de l’edifici era una gran sala de música amb un orgue al seu interior, com si es tractés d’una església o una sala de concerts, a la banda de ponent. L’orgue va ser encarregat a la casa d’instruments musicals Aragonés de Barcelona. A través del dietari del senyor Joaquim Renart, el qual presidí l’Orfeó Català, sabem que aquesta sala es va inaugurar la Diada de Corpus del 1936, quan el mestre Lluís M. Millet va tocar algunes peces a l’orgue i el senyor Viñas, de Sant Feliu de Guíxols, va fer un concert de piano.²²⁷

De ben segur que en Patxot va tenir cura de tots els detalls del projecte com feia en totes les seves obres. Un d’aquests significatius detalls encara es pot descobrir

Detall del magnífic casal
Montserrat del carrer del Bisbe
Català, a Pedralbes.

224. AHPB, notari Ramon de Miquelena, *Manual de contratos*, 29.12.1849 – 29.8.1850, f.165-166.

225. AHMDSSG, Amillaraments, caixa 259, Certificacions de traspasos de finques. El protocol de compra-venda es conserva a AHPB, notari Miquel Martí i Sagristà, *Protocolo de instrumentos públicos*, 2.1.1872 – 28.6.1872, f. 363-369.

226. La informació següent és deguda a la memòria i l’amabilitat del senyor Jordi Bonet i Armengol.

227. RENART, Joaquim (1992). *L’Orfeó Català que he viscut*. Sabadell: Editorial AUSA, p. 247-248.

al costat de ponent de la casa. Sobre la filera de finestres del segon pis de la sala de música, hom hi pot llegir els mots llatins següents: “UT QEANT LAXIS / RESONARE FIBRIS / MIRA GESTORUM / FAMULI TUORUM / SOLVE POLLUTI / LABII REATUM / SANCTE IOANNES”. Es tracta de la lletra d’un “Himne a Sant Joan Baptista” escrit per l’historiador del segle VIII Pau el Diaca. Aquests versos traduïts fan: “Per tal que els teus servents puguin fer ressonar a tota veu les meravelles dels teus miracles, neteja el pecat dels nostres llavis impurs, Sant Joan.” Uns segles més tard, el teòric musical italià Guido d’Arezzo, amb l’objectiu d’elaborar un mètode d’entonació, va utilitzar la primera síl·laba de cada vers (Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La) per donar nom als diferents graus de l’escala musical i, a finals del segle XVI, Anselm de Flandes va introduir el nom Si per a la nota que faltava combinant les inicials de Sancte Ioannes. Finalment, al segle XVII, el musicòleg Giovanni Battista Doni va substituir la nota Ut per Do. És precisament als muntants de la filera de finestres que miren a ponent, ornamentats amb petites flors esculpides, on es poden veure, amb lletres més grans, les notes de l’escala diatònica.

La casa es va estrenar l’any 1936. Desgraciadament, tal com va passar en el cas de la Masia Mariona, els Carreras Patxot van gaudir molt poc aquella magnífica construcció a causa de l’esclat de la Guerra Civil i del posterior exili a Suïssa.

Després d’aquells temps terribles, en Rafael Patxot no va tornar mai més a Catalunya, però en Manuel Carreras sí per tal de gestionar els seus negocis. L’abril del 1946 el gendre d’en Patxot s’estava a l’hotel Majestic de Barcelona quan es va trobar amb en Joaquim Renart, el qual li va agrair el menjar que durant la guerra li havia enviat des de Suïssa. Feia deu anys que els dos homes no es veien.²²⁸ Puntualment, en Carreras s’estava a un pis que es va fer adaptar al casal de la mà del propi Bonet, el qual va dirigir algunes modificacions del seu projecte originari. Hom té la impressió, per tant, que a la dècada del 1940 l’edifici es va dividir en diverses estades que van ser llogades a diferents persones, de manera que, progressivament, es va alterar l’aspecte primigeni de la casa.

Els Carreras Patxot i els Bonet Armengol van mantenir una relació franca i cordial durant molts anys: els exiliats a Suïssa seguien els progressos dels fills d’en Lluís Bonet i quan en Jordi Bonet i Armengol es va casar, en Manuel Carreras i la Ció Patxot van assistir al casament. Al cap de pocs dies, quan la jove parella va fer el seu viatge de nuvis, va passar per la ciutat de Ginebra, on va visitar els seus amics. En Jordi Bonet encara recorda haver saludat en Rafael Patxot al seu despatx, on hi tenia una gran bandera catalana penjada a la paret, i també té ben present

228. RENART, Joaquim (1992). *Op.cit.*, p. 232.

l'enorme impressió que li va causar l'orgue del casal Montserrat, el qual l'inspirà a col·locar-ne un de més petit a casa seva, al carrer de la Reina Victòria, un edifici que havia estat propietat de Joaquim Cabot i Rovira.

El curiós del cas és que en Jordi Bonet i Armengol també s'havia passejat pel Clos Montserrat del senyor Patxot. Qui ha estat l'arquitecte de la Sagrada Família un munt d'anys va formar part del moviment escolta i en va arribar a ser un dels seus dirigents. Seguint les passes de mossèn Antoni Batlle i Mestre (1888-1955), pedagog, eclesiàstic, dirigent del moviment escolta dels Minyons de Muntanya i professor d'en Bonet a l'Escola Blanquerna de Barcelona, es va moure en aquest moviment i va celebrar alguna trobada sota els pins del Clos d'en Patxot a Pedralbes. I en Batlle va ser un bon conegut de mossèn Joan Alemany, el qual va esdevenir un dels fundadors de l'Escola Patmos que es va acabar instal·lant, justament, al Clos Montserrat. Casualitats de la vida o giragonses de la història.

No conec totes les vicissituds del casal Montserrat però és segur que els Carreras Patxot se'n van desprendre a la segona meitat del segle XX. La següent informació sobre la casa ja és del 2010, quan una notícia publicada al diari *El Periódico de Catalunya* deia: "Sarrià convertirà en urbanización de lujo una casa de Bonet i Garí".²²⁹ Aquella notícia va causar una gran estupefacció entre els veïns del barri i les persones que durant anys hi havien treballat. Un testimoni que coneixia el casal va declarar que "la estructura está muy bien. Por dentro es una preciosidad, hay una sala todo tapizada que es como un teatro", i una altra veïna va afirmar que Lluís Companys havia viscut a la casa durant els anys de la Guerra Civil.

Sigui per la crisi econòmica d'aquests darrers temps o per alguna altra raó, el casal Montserrat encara existeix quan escric aquestes línies. La finca continua tancada i l'esplèndid jardí fa molts anys que s'assembla més a un bosc brut que no pas a allò que en Bonet i Garí va dissenyar. Tant de bo aquesta monumental petjada d'en Patxot per Pedralbes no acabi desapareixent. Que sigui així és responsabilitat de tots plegats.

Del Montseny a Suïssa

L'inici de la Guerra Civil (1936-1939) va sorprendre el matrimoni Patxot i Rabell a la Masia Mariona de Mosqueroles.²³⁰ Com havia fet durant els últims estius, el juny del 1936 la família Patxot havia sortit de Barcelona: la filla Concepció, amb

229. *El Periódico de Catalunya*, 5 de desembre del 2010, p. 43.

230. Sobre els primers dies de l'inici de la guerra, segueixo l'apartat titulat "Tempesta" de PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 411-438.

el seu marit, Manuel Carreras, i els seus menuts, Núria, Rafel i Cecília, que era una nena de tres mesos, cap a la seva casa de Sallagosa, a la Cerdanya francesa, i els avis Rafael i Lluïsa, a la Masia Mariona del Montseny. Allà Rafael Patxot gaudia amb la contemplació del paisatge i feinejava preparant la convocatòria dels Concursos Patxot i Ferrer, arreglava plantes i xerrava amb els masovers i amb el rector. Més tard, aquell mecenes fruïa seient al saló, obrint les finestres de bat a bat i observant les serralades de marina, veient la caiguda del dia i l'entrada del fosc, revivint el passat en el seu cap "escenes d'infantesa, coses d'en mar, sensacions d'estudiant en llunyanes terres forasteres, recordances de família, no poques doloroses; les filles mortes en plena juvenesa, injustícies, decepcions, ingratituds, amistats, concolacions." I per acabar la jornada, després de sopar, en Rafael i na Lluïsa intentaven sintonitzar "música selecta" a la ràdio del cosidor.

El 19 de juliol, sortint de missa major a l'església de Mosqueroles, els Patxot s'asabentaren dels incidents succeïts a Barcelona. El cop d'Estat dels nacionals havia fracassat però els elements més radicals del bàndol republicà, sobretot la CNT i la FAI, controlaven els carrers. L'endemà les notícies eren alarmants. El rector havia decidit fer-se fonedís. Es van sentir trets a la zona. A l'horitzó s'albiraven columnes de fum allí on esglésies i capelles cremaven. A la nit els Patxot decidiren estirar-se damunt del llit, però vestits, per si havien de fugir a correuita.

La violència no va trigar a arribar al mas Mariona; el matí del dijous, 23 de juliol, una colla de milicians guiada pel mestre de la Costa va tirotejar la casa sense provocar cap víctima. Després del tiroteig els assaltants es van presentar a l'amo de la casa com a socialistes i comunistes, els quals tenien informes dolents sobre el propietari de la masia. Rafael Patxot els hi va respondre: "Pues yo, soy astrónomo". Sortosament, aquell comitè es va apropiat de la camioneta i va marxar sense cap altre incident.

Els dies següents el matrimoni Patxot Rabell es passava les hores en alerta, sotjant les carreteres i els camins de l'entorn. El 25 de juliol l'alcalde de Sant Celoni els hi va comunicar, personalment, que per tal d'evitar fets com els que havien succeït el 23, el Comitè de les Milícies Ciutadanes Antifeixistes de Sant Celoni, d'acord amb la Generalitat, s'incautava de la Masia Mariona. De fet, temps més tard, Rafael Patxot va saber que la Generalitat també s'havia incautat del seu habitatge del passeig de la Bonanova i del casal Montserrat del carrer del Bisbe Català de Pedralbes. D'aquesta manera els dies van anar passant, "vivint sense vida i morint sense mort."

Aleshores Rafael Patxot va decidir enviar el seu xofer al jurisconsult Francesc de Paula Maspons i Anglasesell perquè li expliqués la seva situació. A través del xofer, Patxot li demanava que l'ajudés a sortir de Mosqueroles. En Maspons es va posar en contacte immediatament amb el conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, que juntament amb Jaume Patxot i Jubert i el científic Eduard Fontserè van organitzar la sortida dels Patxot Rabell del Montseny i el pas cap a França. Per tal d'aconseguir el seu trasllat a Barcelona, van donar a la Jefatura de Policia de Barcelona l'ordre de detenció contra Rafael Patxot i Lluïsa Rabell per tal que, degudament custodiats, fossin conduïts al conseller de Cultura. Efectivament, el dilluns 3 d'agost, un auto de la policia va fer acte de presència a la masia per endur-se'n els propietaris.

I allà deixàvem, afusellada, la il·lusió de la nostra filla Maria (a.c.s.), que morí abans de poder-la realitzar i que, en una punyida sentimental d'enyorança, nosaltres resolguérem construir i agençar com un monument de pietosa recordança, on ens recollíem de les tristors i la fredor de la vellesa. Amb el temps, segurament es perdrà l'origen d'aquella construcció, que cap raó del voltant no justifica, però les columnes de xiprers, en el pendís més alt del clos, romandran clàssic testimoni de traspàs. Potser tampoc no sabrà ningú que aquells xiprers han estat plantats per mi, fets de llavor del Clos Montserrat, a Pedralbes, on hi ha aturada a mig fer i esbarriada per terra, la capella votiva començada a nom i en recordança de la nostra filla gran, Montserrat (a.c.s.), la propietària, morta abans i també en la flor de la juvenesa.

Un cop van aconseguir arribar a Barcelona, després de no pocs perills, van dirigir-se primer a la Jefatura de Policia i després al Palau de la Generalitat. Finalment van hostetjar-se al domicili del seu germà Jaume. Abans Rafael Patxot va passar per casa seva al passeig de la Bonanova, on hi havia un cartell que deia "Incautada per la Generalitat de Catalunya per a les Institucions del Poble". Allà va recollir-hi uns papers, sospitant que aquella seria l'última vegada que hi seria, i va trobar-se amb en Filibert Casas a qui tot just va tenir temps d'abraçar i dir-li "Casas, salveu la vida!"²³¹ Va ser la darrera vegada que es van veure. A la nit un altre cotxe els conduí al port, on van embarcar en un vaixell de l'armada francesa, el torpediner Brestois. Els dos vells van poder sortir del país deixant enrere projectes, records i una terra que no tornarien a veure mai més. "Eren quarts de dotze de la nit del dilluns, 3 d'agost del 1936, quan així fugíem de la Terra Catalana, malmesa pels de fora i deixada trepitjar pels de dintre."

231. DURAN, Xavier (2004). *Op.cit.*, p. 65.

L'endemà, l'exili en terres estrangeres dels Patxot es va iniciar a Portvendres, on van desembarcar. D'allà van passar a Perpinyà, on prengueren un taxi fins a la Cerdanya francesa i arribaren a Sallagosa, on es van retrobar amb la seva filla Concepció, el seu gendre Manuel i els seus néts Nuri, Rafel i Cecília. Segons Joan Serra Vilaró,²³² company de desventura, Rafael Patxot “estava amargadíssim d’haver d’abandonar una terra per la cultura de la qual tant havia despès”, i sovint el va sentir lamentar-se “d’haver d’anar a morir a un altre país quan de feia poc, s’havia construït un mausoleu a la terra pròpia.”

Pels camins de l'exili

L'exili de Rafael Patxot i Jubert i Lluïsa Rabell i Cibils es va iniciar a la casa que la seva filla Concepció tenia a Sallagosa, a la Cerdanya francesa. Ben aviat aquell astrònom, com ell mateix s’havia qualificat, va imposar-se la condició que només tornaria a Catalunya si la seva casa de la Bonanova era absolutament respectada “no pas pel seu valor material, sinó per la raó moral d’èsser l’escenari dels goigs i les amargors” de la seva família. Patxot mai més va tornar a trepitjar les terres catalanes.

La proximitat de Sallagosa al territori català, dominat per organitzacions esquerranoses, i la propera arribada de l’hivern, força dur en aquelles terres, va incentivar la recerca d’un nou estatge per als Patxot. En un consell de família, van decidir que marxarien cap a Suïssa ja que, malgrat la duresa del seu clima, era un país neutral en una Europa abocada a la guerra. El 26 d’agost del 1936 els Patxot van agafar un “trenet”, els uns, i un auto, els altres, fins a Perpinyà. Allà la família Patxot, els seus convidats, les tres minyones de la seva filla i tots els seus paquets (un dels quals amagava la imatge de la Mare de Déu de Núria)²³³ van pujar a un vagó de tren que viatjava cap a Ginebra. Hi van arribar l’endemà. A la ciutat suïssa, els Patxot es van instal·lar a l’Hotel Beau-Rivage, curiosament el mateix lloc on l’any 1898, mentre Rafael Patxot s’estava a Ginebra, va ser testimoni de l’assassinat de l’emperadriu d’Àustria, la famosa Sissi.

Mentrestant, a Barcelona, la casa del passeig de la Bonanova fou ocupada pels porters per evitar, d’aquesta manera, que algun intrús se l’apropriés. La Generalitat va inventariar la seva biblioteca, ja que la considerava de gran interès per al patrimoni històric i científic del poble. Però l’octubre del 1937, un comandant republicà i la seva esposa s’hi van instal·lar, compartint la casa amb els porters. Després

232. MASSOT I MUNTANER, Josep (2004). *Op.cit.*, p. 121.

233. Pel que fa a aquesta història, vegeu CASTELLET, Manuel (2012). “L’exili de la Mare de Déu de Núria (1936-1941)”, *Revista Muntanya*, 899, p. 40-49.

hi va anar un capità amb la seva muller i els seus fills i, de mica en mica, alguns béns de la finca van ser robats. Quan arribà l'hora de la retirada republicana, la casa havia estat parcialment saquejada i buidada.

Aleshores, l'any 1939, aquella casa de la Bonanova va esdevenir la seu del consolat de Txecoslovàquia, però allò va durar poc. Molt aviat, uns militars franquistes van entrar-hi i van desfer la valuosíssima i, en gran part, intacte biblioteca que Rafael Patxot havia anat formant: “consideraren aquell reclòs intel·lectual com una mena de bóta de Sant Ferriol, a disposició dels croats franquistes, que la fi-blaven sempre que calia a llur cobdícia, a fi d'anar adinerant els meus llibres per a llurs disbauxes. La tria dels de més valor els era facilitada per les fitxes del meu catàleg, on constava el preu de cost de cada llibre.”²³⁴ En paraules del propi Patxot: “la casa es convertí en residència d'oficials que, segons els assistents, eren advocats. De dia, ho remenaven tot i, de nit, rebien dames i fruïen alegrement de la gloriosa victòria de la justícia llur.”²³⁵

A més els nous estadants feren una denúncia del propietari, acusant-lo d'ésser un “individuo desafecto al Glorioso Movimiento Nacional”, fet que comportà l'obertura d'un expedient de “responsabilidades políticas” contra Rafael Patxot. Encara va entrar-hi un altre general amb els seus dos fills grans, continuant el saqueig. Finalment l'apoderat de la família va aconseguir recuperar la malaurada casa, violada i trasbalsada tant pels uns com pels altres.²³⁶

En canvi, sembla que la situació al Clos Montserrat va ser més tranquil·la.²³⁷ El seu masover, Jaume Graells, que hi vivia amb la seva muller, Antònia Sagués, i el seu fill, Jaume, era delegat d'Esquerra Republicana de Catalunya a Sarrià. Quan va esclatar la guerra va posar la bandera del partit a l'entrada de la finca evitant, d'aquesta manera, que els sectors més radicals del bàndol republicà els molestessin. A més aquell masover va decidir soterrar la imatge de la Mare de Déu que hi havia a la gruta per tal de protegir-la. Efectivament la imatge religiosa va sobreviure a la guerra i després de ser rescatada del seu amagatall, a principis de la dècada del 1940, va ser entregada al representant d'en Rafael Patxot. Però sembla que l'escultura de la Mare de Déu no va retornar a mans dels seus propietaris.

Després de la guerra els Graells van continuar vivint a la petita masoveria del Clos Montserrat. Amb el pas dels anys, va ser en Jaume Graells i Sagués qui se'n va ocupar, tasca que va compartir amb la de jardiner a algunes cases del barri. Aquell home no es va casar mai i va ser l'última persona que va viure a l'antiga vinya d'en Patxot.

234. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 604.

235. Ídem.

236. Segons Joaquim Maluquer, el primer administrador dels béns d'en Patxot a Catalunya durant el seu exili fou el seu col·laborador Josep Danés, qui fou succeït l'any 1955 per Oriol Folch i Camarasa.

237. Agraïxo la informació proporcionada, en aquest aspecte, a Pau Salvat i Vilà.

La casa de Sant Feliu de Guíxols també va patir les malvestats de l'època. El mes de setembre del 1936 el Comitè local revolucionari va decidir posar-hi les escoles del poble, ocupant-ne els baixos i el segon pis, i unes setmanes més tard, els seus mobles van ser venuts. Un cop acabada la guerra, l'edifici dissenyat per l'arquitecte Albert Juan va ser incautat pel Tribunal de Responsabilidades Políticas. L'Ajuntament ganxó va apoderar-se dels edificis d'en Patxot i oferí el segon pis al Governador franquista com a estada d'estiu. La casa no va ser restituïda al seu propietari fins l'any 1951. Més amunt, ja hem explicat quin va ser el destí de la Masia Mariona.

Rafael Patxot va explicar les accions dels republicans i dels franquistes sobre els seus béns i la seva persona per la raó següent:

Jo m'he trobat sempre enmig d'una partió, en un no man's land, que és realment la meua veritable situació; perquè sóc massa independent per a sotmetre'm a una disciplina que no sia la resultant del convenciment i, en la guerra civil, lluitaven dues concepcions igualment errades segons el meu entendre, però, en el fons, amb la mateixa finalitat: el propi domini, per tal d'imposar-lo a d'altri, i això ho rebutja la meua consciència, sia amb el nom que sia, sien els que sien els mitjans amb els quals es vulgui assolir tan mal fi.

[...]

Abans ja ho havia dit l'amic en Prat de la Riba quan, en proposar-li el meu nom per a no sé què, cuità a respondre: 'En Patxot, molt bé, tot el que vulgueu, sinó que no s'hi pot tractar per raó de la seva independència.'²³⁸

Va ser aquesta independència i l'ignorant fanatisme dels vencedors el que va provocar que l'any 1941 el règim franquista condemnés Rafael Patxot pel seu "separatisme" i per la seva "natural repugnancia [...] hacia los postulados fundamentales de nuestra Revolución Nacional Sindicalista, e incompatibilidad con los mismos" i el multés amb la importantíssima xifra de 100.000 pessetes;²³⁹ però entre una cosa i una altra, l'astrònom exiliat en va acabar pagant 572.927, tota una fortuna en aquells anys de misèria. A més, no prou satisfets amb aquestes agressions, els capitosts franquistes usurparen l'Arxiu dels Núvols de l'astrònom empordanès i, seguint les ordres del Servei Metereològic espanyol, van destruir els seus instruments, instal·lacions i registres d'observacions a Barcelona.

Entre els anys 1937 i 1941 Rafael Patxot i la seva família van viure a La Rosiaz, als afores de Lausanne. Després es van instal·lar a Fribourg duts per la conveniència i les majors facilitats per a l'educació dels néts i, finalment, a Ginebra.

238. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 621.

239. MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Op.cit.*, p. 85-86.

Des de Suïssa, aquell mecenes català va intentar “arreplegar tot el que pogués de l’escampall fet per la ponentada en les meves tasques culturals”,²⁴⁰ i la feina feta, novament, fou ingent: va ajudar personalment diversos expatriats com ell, especialment els exiliats a l’Argentina i Mèxic; va becar personatges com Ramon Sugranyes de Franch, Maurici Serrahima, Carles Cardó, Joan Garrabou, Armand Carabén, Josep Pernau o Joaquim Maluquer, el qual, anys més tard, es convertí en el seu biògraf, per continuar els seus estudis a l’estranger; la Institució Patxot va editar obres de Francesc Matheu, Ramon d’Abadal o Eduard Fontserè, es va fer càrrec de publicacions del semiclandestí IEC i va finançar l’*Onomasticon Cataloniae* del filòleg Joan Coromines.

Malgrat les accions suara resumides, l’any 1946 el senyor Joaquim Renart, bon amic d’en Manuel Carreras, va fer un retrat força pessimista d’en Patxot. Al seu dietari, va escriure: “el venerable Rafel Patxot, no pensa tornar. Està desenganyat i amargat. Els seus mecenatges li han donat, segons conta, molts disgustos, agreujats amb la guerra i la situació general del món.”²⁴¹ I uns dies després va escriure: “Amargat com està, amargat i vell, no creu en res i fulmina contra tot i contra tots.”²⁴²

Potser aquestes paraules s’expliquen pel lamentable enfrontament que va sorgir entre el mecenes i l’Orfeó Català. El 1946 en Patxot va donar per acabada l’*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* i va expressar el seu desig de treure de l’Orfeó Català tots els materials que hi estiguessin relacionats, els quals volia reunir a Suïssa. Els membres de la institució musical, encapçalats pel mestre Lluís M. Millet, s’hi van negar i van intentar convèncer el senyor Patxot, el gendre i el seu home de confiança en aquell afer, en Francesc Maspons i Anglèsell. Però moltes converses foren infructuoses. Segons el parer de Joaquim Renart, “És difícil dialogar amb la intransigència. I sobretot fer raonar un senyor que viu a l’estranger i que està tendenciosament informat.”²⁴³ La tibantor entre ambdues parts era evident i la divisió també va néixer entre els dirigents del Palau de la Música. Després d’anys, disgustos i actituds de violència, en Patxot va recuperar tots els documents relacionats amb el cançoner, però la trencadissa entre ell i l’Orfeó fou total.

Al costat de totes aquelles vicissituds, el ciutadà Rafael Patxot va mostrar una actitud inflexible amb la dictadura franquista seguint el dictat de la seva consciència. L’abril del 1955 aquell home de gairebé 83 anys va escriure:²⁴⁴

Jo firmo sempre que se’m sol·licita per a fer acte de presència en totes les reunions internacionals diplomàtiques o particulars, en les quals es tracti de l’independència de l’intel·ligència. Així vaig firmar a París, a l’UNESCO

240. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 687.

241. RENART, Joaquim (1992). *Op.cit.*, p. 236.

242. Ídem, p. 248.

243. Ídem, p. 267.

244. MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). “Rafael Patxot, cinquanta anys després”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 61.

i a Montevideo contra Franco, a l'ONU, i a la Comissió dels Drets de l'Home; també al Pen Club, etc. Aquests actes es publiquen, com tants altres, en la premsa lliure, i els documents en qüestió, traduïts en varies llengües, es circulen per els centres d'acció social dels diferents països. Naturalment que això no entra en la premsa censurada, però no manca qui en pren esment i ho transmet. Justament el cònsul franquista de Genèva és el representant de Franco a l'UNESCO i espectador a l'UNO i, si bé se'ns porta correctíssimament i àdhuc ens distingeix, potser perquè fa més respecte el redreçament que la submissió, tampoc manca de complir amb el seu Caudillo. Malgrat això, jo seguiré firmant segons la meua consciència, dintre el criteri de llibertat intel·lectual.

La relació que en Patxot va mantenir amb alguns exiliats mereix una breu ressenya en aquest passeig.²⁴⁵ L'estiu del 1939 Rafael Patxot va coincidir a Lausanne amb el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, que aleshores residia a la cartoixa de Farneta, a Itàlia. Des de llavors, als estius es retrobaven i parlaven, de manera que va néixer una relació excepcional i profundíssima. Segons Joaquim Maluquer, eren dues ànimes bessones, amants de la fe autèntica i la intransigència davant la injustícia. El cardenal va morir l'estiu del 1943 i aleshores Patxot es féu càrrec de les despeses del seu sepeli provisional a Fribourg. Uns mesos més tard, el 1944, el matrimoni Patxot Rabell va celebrar les seves noces d'or acompanyats d'amics i expatriats com ells (Ventura Gassol i el canonge doctor Carles Cardó, entre d'altres). Des de Suïssa, Rafael Patxot també va mantenir relacions epistolars amb altres exiliats il·lustres com Pau Casals, Pere Bohigas o Josep Trueta.

L'any 1952 en Patxot va escriure les seves memòries titulades *Guaitant enrera. Adéu a Catalunya*, una edició privada de més de 900 pàgines on va recollir alguns dels seus articles publicats entre 1902 i 1935, una extensa relació de les seves fundacions i va narrar les incidències de la Guerra Civil i un epistolari. L'autor va justificar aquella obra com un "deure de consciència" i una exposició del seu ésser i del seu pensament.

Un final a Suïssa, lluny del mar però més a prop del cel

Rafael Patxot s'estimava Suïssa, un país que coneixia molt bé abans de fixar-hi la residència a causa de l'exili. Pel seu caràcter "feréstec", com el qualificà l'historiador Antoni Rovira i Virgili, hauria volgut viure-hi en una masia de muntanya, més a

245. MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Op.cit.*, pp. 78-81 i 94-96.

prop del cel, voltat de boscos, esquirols, vaques i gallines. Si la Guerra Civil no l'hagués expulsat de Catalunya, aquesta llar última i desitjada, volgudament allunyada de la ciutat, hauria estat la Masia Mariona de Mosqueroles. Però aquest final també li sortí malament i les incomoditats pròpies de la vellesa —la seva dona, Lluïsa, havia de caminar amb l'ajuda d'un bastó o sostinguda per altres persones— van obligar el matrimoni Patxot Rabell a viure en un pis a la ciutat de Ginebra.

El 19 de gener del 1962, un ancià Rafael Patxot va escriure unes ratlles que sonaven a comiat:²⁴⁶

Quan me vaig expatriar el 1936, vaig donar tot el meu de Catalunya a la nostra Filla i als nostres Néts [...]. Si heu llegit el meu llibre [...] ja veieu que'm despedeixo del Poble Català després d'haver complert amb Catalunya, ço és, haver-li dedicat el millor de la meua vida i de la meua capacitat intel·lectual i medis materials, propis i delegats. [...] Havent complert amb Catalunya, me vaig expatriar amb tota la Família, perquè volia acabar la vellesa en país lliure, visquent entre Homes lliures i morint Home lliure. A més d'això, jo no volia que els meus Néts creixessin presidaris [sic] cívicament d'un dictador militar; ni espiritualment amb la consciència tancada dintre la gàvia del "noli me tangere" del monopoli confessional. La Institució Patxot de Catalunya, acollida a Suïssa, se despedirà dels literats catalans amb l'Historial Centenari dels Jocs Florals d'En R. Tassis, guanyador del Premi Patxot en la Festa del Centenari, a París; com, més tard, emcara [sic] que jo sia traspassat, me despediré dels nostres intel·lectuals, amb L'Onomasticon Cataloniae, que fa anys vinc subvenint a l'amic Prof. Coromines, el primer volum del qual, crec que encara trigarà dos o tres anys a poder sortir. I plego perquè la feina és llarga i el fil és prim.

Però, abans de morir, la vida va reservar un darrer cop terrible a aquell nonagenari: la mort de la seva última filla, Concepció, traspassada l'any 1962 a causa d'un càncer. Tot i això, el vell Patxot encara tingué prou esma per establir una nova acció de mecenatge amb la concessió d'ajudes específiques per a noies catalanes i per a mares de família suïsses.²⁴⁷ Mecenes fins al final.

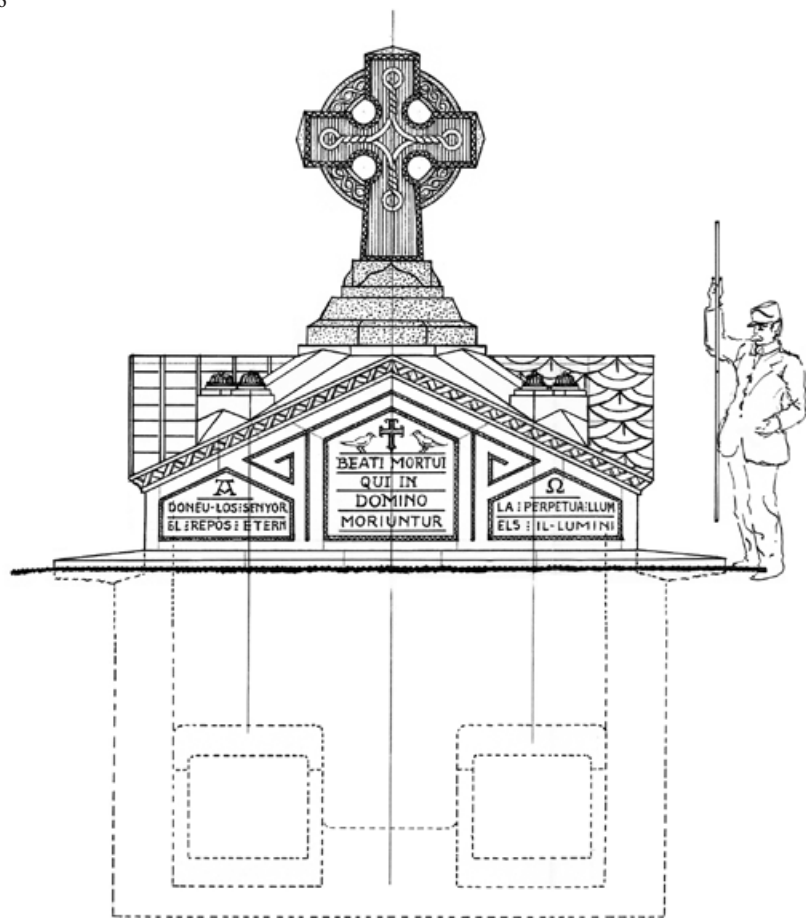
Finalment, va escriure el seu epitafi: "Imatge d'una vida esmerçada en empènyer a d'altri i que, per a tal fer, deixà el seu propi camí."²⁴⁸ "La meua vida contenia quelcom que no ha pogut esplaïar i que morirà amb mi. Malaguanyada vida!".

Rafael Patxot i Jubert va morir el 8 de gener de l'any 1964 a Ginebra, lluny de la mar que tant va estimar però més a prop del cel que tant va observar. La seva mu-

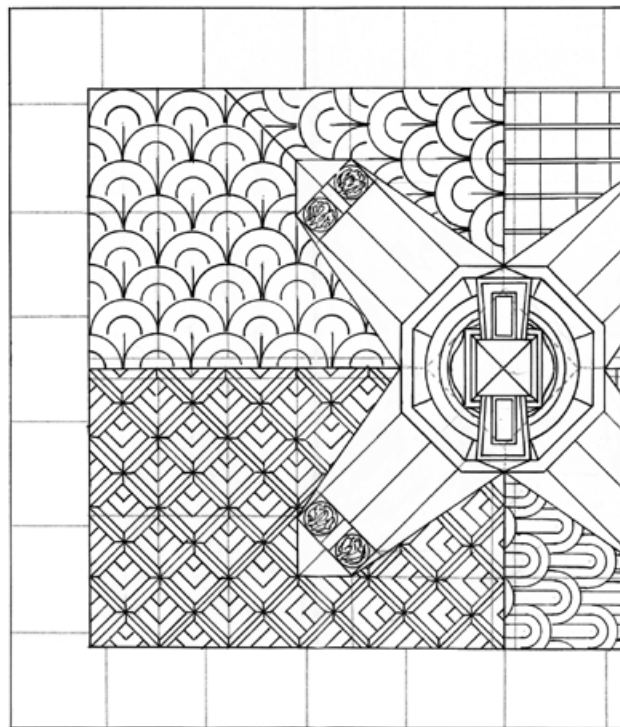
246. MASSOT I MUNTANER, Josep (2004). *Op.cit.*, p. 134-136.

247. MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Op.cit.*, p. 97.

248. PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Op.cit.*, p. 936.

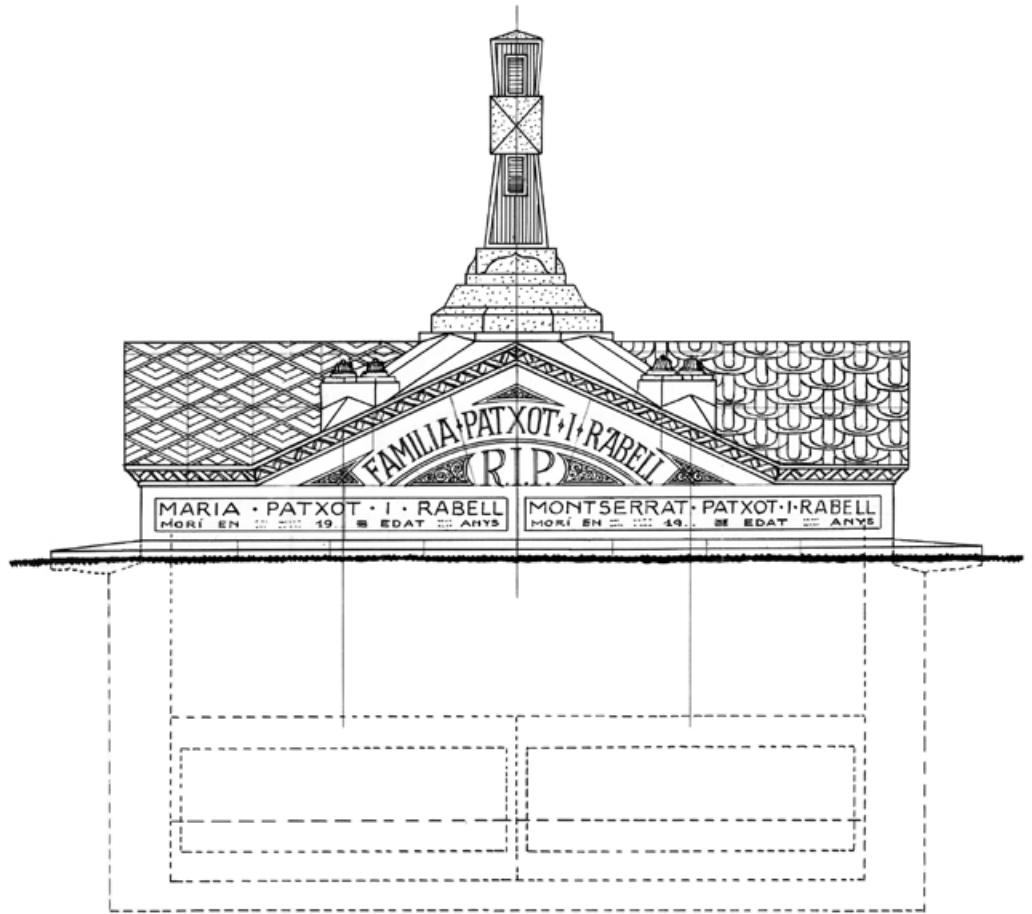
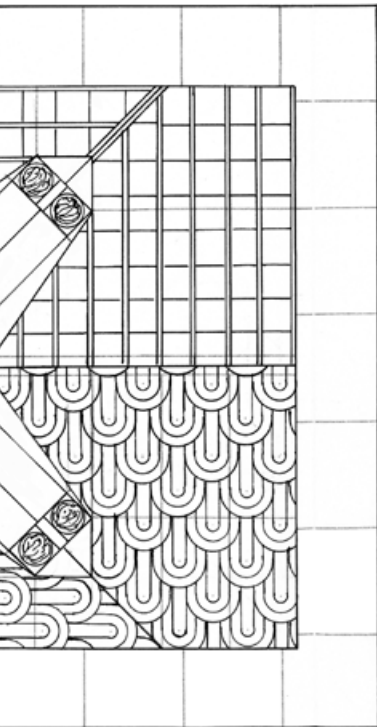
PLANTA

BARCELONA, 27 GENER 1934

ESCALA 1

Planta i alçat del panteó de la família Patxot Rabell al cementiri de Montjuïc fets per Josep Danés i Torras l'any 1934. (Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Fons Josep Danés Torras. Expedient 571).

20.

L'ARQUITECTE

ller, Lluïsa Rabell i Cibils, el va seguir el dia 15 de març del 1965. Malgrat que durant gairebé vint-i-vuit anys els Patxot Rabell havien viscut a l'exili, l'astrònom havia expressat el desig que els seus ossos descansessin a Catalunya, de manera que els seus néts Núria, Rafel, Cecília i Jordi van complir amb aquella voluntat. Ambdós foren soterrats al panteó que la família posseïa al cementiri de Montjuïc de Barcelona el 7 d'abril del 1965. La darrera llar del senyor Patxot i de la senyora Rabell, dissenyada per l'arquitecte Josep Danés i dedicada al record de les seves filles Montserrat i Maria, té tres inscripcions que diuen: "Doneu-los, Senyor, el repòs etern"; "Beati mortui qui in Domino moriuntur" i "La perpètua llum els il·lumini".

La seva llarga vida havia experimentat de tot, èxits i fracassos, cops i alegries. Certament hi ha quelcom de tràgic en la seva història i potser, fins i tot, d'infelicitat, però hi ha molt més d'alliçonador: un esperit de lluita constant i infatigable contra les adversitats, contra la ignorància, contra la mentida i contra la incoherència; un amor infinit a la natura, a la justícia, al coneixement, a l'esforç i a les pròpies arrels.

L'any 1952 el seu geni va escriure:

Jo sóc dels que han sobreviscut la nostra època; així som desplaçats en el viure i el pensar actuals. I ben joiosos que n'estem!

Per això mateix, amb la testa blanca a tot vent, encara estic a la barra de la meva nau enmig del temporal imperant, envoltat de boirasses i de taurons i, malgrat tot, la mantinc servant contra corrent, fent proa a la serenor de l'horitzó on hi ha la posta de la meva tràgica vida, que finirà lluny de Catalunya, car allà jo no hi podria pas viure: complint un deure de consciència i de civisme, m'he expatriat amb tota la família, perquè encara sóc home i català i empordanès, i em dic Patxot, com el meu avi.

Fins el final dels seus dies, Rafael Patxot va defensar la seva manera de fer, el seu criteri i els seus valors. L'obediència als seus principis potser van allunyar-lo del que hauria volgut ser, però van sublimar allò que, finalment, va acabar sent. Llegint les seves darreres paraules, hom té la sensació que els mots que el dramaturg francès Edmond Rostand va posar en boca del seu etern Cyrano de Bergerac, també haurien pogut sojornar al cor del nostre astrònom:

Sí, sí, m'ho prendreu tot, llorer, espasa i rosa!
Arrenqueu! Malgrat tot em quedarà una cosa
que m'emporto, i avui, quan posi els peus al cel,

brillarà intensament, molt més que cap estel,
que el duc immaculat, ben alt, per això el vull
amb mi per sempre més!... És... El meu orgull.²⁴⁹

Quan el final d'un camí és el començament d'un altre

L'any 1959 va néixer l'Escola Patmos fruit de la voluntat de diverses famílies (Salvat, Tornos, Herrero, Amor, Puche, Fort...)²⁵⁰ i de les mans de mossèn Joan Alemany i d'Emili Teixidor. Els primers locals d'aquell centre educatiu eren uns barracons situats entre el Real Club de Tennis de Barcelona i la Creu de Pedralbes, a la finca coneguda amb el nom de "cal Montero", al carrer del Bisbe Català, un terreny enorme, amb camps de conreu i espais silvestres. Juntament amb l'Escola Betània, creada l'any 1941 sota la direcció de les germanes Rosa Maria, Montserrat i Maria Carme Omedes i ubicada inicialment a una torre del carrer Descartes, van formar l'Agrupació Escolar (AGES). L'advocat Josep Maria Vilaseca, casat amb Maria Teresa Roca, pares d'alumnes de Betània, també va tenir una intervenció decisiva en la gestació d'aquella entitat.

Molt aviat AGES va buscar un nou terreny on traslladar Betània i Patmos en règim de veïnatge, encara independents una de l'altra. La família Salvat Dalmau, que vivia a Pedralbes, tenia en Jaume Graells i Sagués, fill dels masovers que encara hi havia al Clos Montserrat, com a jardiner i d'aquí que els impulsors de Patmos sabessin de l'existència d'aquella finca. Però aleshores en Patxot no venia res. Fins que un dia el representant i administrador dels béns de Rafael Patxot a Barcelona, Oriol Folch i Camarassa, va comunicar a en Manuel Salvat i Dalmau que el senyor Patxot estava disposat a desprendre's d'aquell terreny. Sembla que aquella va ser una decisió personal del mateix mecenes i no dels seus hereus o del seu administrador i, segons en Pau Salvat, el tarannà de la gent que impulsava l'Escola Patmos en va ser una raó fonamental.

Així doncs, el 19 d'octubre del 1962 Rafel i Jordi Carreras i Patxot, néts i hereus de Rafael Patxot i Jubert, van vendre a "AGES, Agrupación Escolar"²⁵¹

una porción de terreno en la barriada de Sarrià de esta ciudad, al nor-oeste del Monasterio de Pedralbes llamada Clos Montserrat, plantada de viña y árboles y en parte de pinos y encinas, cercada de pared en sus lindes norte y

249. Traducció de Xavier Bru de Sala de l'obra de ROSTAND, Edmond (2012). *Cyrano de Bergerac*. Barcelona: Proa, p. 366.

250. He d'agrair aquesta informació al senyor Pau Salvat i Vilà.

251. El fragment de l'acte de la compra-venda me l'ha facilitat en Santí Ruiz i Romero.

oriente y poniente y parcialmente en el de mediodía, con una casita de bajos y dos pisos, señalada con el número siete, con un huerto en el que hay una gruta oratorio, con una virgen y aguaviva que mana de la finca.

Els masovers del Clos Montserrat, la família Graells Sagués, van rebre uns diners com a indemnització per marxar de la petita masoveria del Clos amb els quals es van poder comprar un pis al carrer de la República Argentina.

Just davant de l'antiga gruta de la Mare de Déu de Lourdes es va fer el primer edifici de l'Escola Patmos. Pau Salvat recorda l'indret on hi havia la gruta com un gran forat, d'uns 10 o 12 metres de diàmetre i 6 o 7 de profunditat, tancat amb fustes per evitar accidents. Els primers pavellons es van alçar a unes feixes de terra que hi havia al costat de la casa dels masovers de la finca, situada a la part baixa del terreny, a uns metres de l'antiga garita, pujant a l'esquerra. Aquestes instal·lacions van servir de menjador i, més tard, es van utilitzar com a aules per als alumnes de COU.

Santi Ruiz i Romero, antic alumne de Patmos, recorda com era aquell espai i alguns dels "casos" que el senyor Cervera, conegut com "l'avi Patmos", explicava als nens:²⁵²

A començaments dels anys seixanta, els meus companys i jo érem una colla de galifardeus que funcionàvem amb les cames plenes d'esgarrapades per una escola de pins i de llum. Vam veure, des del reconeixement del terreny en les primeres excursions al Clos Montserrat, com aquelles feixes on fèiem cabanes es transformaven en la futura Escola. Quan la vam habitar, els nostres esbarjos feréstecs van progressar i exploràvem conquerint tots els racons. D'aquestes excursions inicials en què, literalment, sortíem al marge de la ciutat, recordo, en travessar el portal amb tanca del Clos, molts arbres de variades espècies, pins de varies menes, alzines, xiprers, arboç i quatre edificacions d'ús: tres pous i la Torratxa, amb la seva escala de doble accés. "El Torreón", li dèiem llavors, ja que coronava la balconada que s'obria al pi gran i als barris on vivíem.

Aquest pati d'escola era un particular univers d'imaginació i d'expressions a la intempèrie, en el que un professor, barreja de savi i de druida, el senyor Cervera, cunyat de mossèn Alemany,²⁵³ ens reunia pendents dels seus casos. "L'enfonsament del Titànic" i "La reina coixa" eren famosos i s'alternaven amb d'altres propers, com la mateixa història de la Torratxa. Ens explicava, rodejat de gest i de misteri, com l'anterior amo dels terrenys l'havia fet cons-

252. Vull agrair a en Santi Ruiz i Romero el magnífic text que trobareu a continuació.

253. El senyor Cervera estava casat amb una germana de mossèn Alemany. Els Alemany eren cosins de l'artista Ramon Camprubí i Alemany, conegut amb el pseudònim de Càrtex, brillant prestigiatador i il·lusionista, mort l'any 1956 quan gaudia d'un èxit total, i del seu germà, el còmic i monologuista Joan Camprubí i Alemany (1917-2000), conegut amb el nom artístic de Joan Capri. Per tant, en Cervera tenia comunicadors de primer nivell molt a prop seu i ell mateix també va saber comunicar els seus "casos" als nois de l'Escola.

truir expressament, per recomanació mèdica, pel guariment i recuperació d'una filla (o neboda, en això no era precís) malalta crònica d'una afeció respiratòria, possiblement tuberculosi. Ambientava la narració amb un cert enigma, ocultant el desenllaç de la malaltia de la jove que segurament desconeixia. Deixava pel final la descripció romàntica. Com una aquarel·la, les dues glicines enfilant-se a banda i banda de la porta fins a les fustes del terrat. Cargolant nusos blaus que jugaven amb la construcció ceràmica dels canalons i pendien vaporoses sobre els grans finestrals de quarterons.

Quan ocasionalment entràvem (anys més tard s'utilitzà de manera habitual com aula de música), ens acompanyava aquell flaire lànguid de respecte, lluminós i asèptic de la malaltia que endevinàvem latent en les rajoles grogues i l'escac de galls i de llebres del paviment. Ja lluny dels contes escolars, vam créixer amb el dilema de fidelitat a la desgràcia de la jove amb els pulmons afectats o la interpretació lliure i adolescent dels companys més viatjats que veien en la Torratxa un cau d'amors furtius i un amo amb varies nebodes.

“L'avi Patmos” treia els seus “casos” de les històries i narracions escrites per Josep Maria Folch i Torres a la revista *Patufet*. De jove, a les dècades del 1920 i del 1930, se'n feia un tip de llegir-la de manera que, com hem vist, el “cas” de la Torratxa té més a veure amb la imaginació del senyor Cervera i amb les seves lectures de joventut que amb la realitat. Però aquell “cas” explicat per en Cervera ja forma part del patrimoni immaterial d'aquest lloc i, per tant, també cal recordar-lo.

Amb l'arribada de les criatures i dels mestres, el Clos Montserrat va tornar a canviar. Les aules, les biblioteques, els menjadors i les pistes esportives van anar substituint la petita casa dels masovers, les feixes de terra, els horts i alguns arbres plantats pel propietari i el seu jardiner. El record dels Patxot es va anar esvaint i una altra història va començar a fer el seu propi camí.

**Oblit, presència
i homenatge**

Dibuix de la Torratxa d'en Patxot al Clos Montserrat. (Realitzada per Josep Àngel Gan Cabello, 2014)

1802. Sant Pere Màrtir. Boscos. Pedralbes. Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes. La Plana. La Muntanya. Establiments emfitèutics. Rabassa morta. Vinyes. Sarrià. Vents. Torrents. Cases de “recreo”. Carrer de la Salut. 1853. Rafael Patxot i Ferrer. Pous. Mina d'aigua. Conflictes. Repartidor de les aigües. Caseta del masover. Uruguai. Montevideo. Cementiri Vell del Poblenou. Mar. Maria Anita Patxot i Cibils. Felipe Oribe Contucci. Concepción Oribe i Patxot. Carrer del Bisbe Català. Gruta de la Mare de Déu de Lourdes. Tradicionalisme. Josep Villarrasa i Alsina. Eduardo Romaguera del Alizal. Rafael Rabell i Patxot. Concepció Rabell i Cibils. Domingo Blanqué i Toll. Fernando Vilallonga i Balam. Hospital de Sant Pau. Grip espanyola. 1919. Montserrat Patxot i Rabell. Tragèdies familiars. Avinguda de la Mare de Déu de Lorda. Murs. Magatzems. Mirador. Xiprers. Pins. Garrofers. Bolets. Rafael Patxot i Jubert. Lluïsa Rabell i Cibils. Mare de Déu de Montserrat. Mecenatges. Cel. Jaume Graells. Boscos. 1962. AGES. Betània. Omedes. Patmos. Famílies. Alemany. Teixidor. Alumnes. Torratxa. 1964.

¿No us resulta curiós pensar que hi ha un fil, fins ara invisible, que ha unit aquest munt de conceptes i persones, un camí llarg i tortuós que s'ha anat fent a mesura que s'ha anat caminant? ¿No us meravella com en poden estar, de connectades, persones, llocs, fets o noms? ¿No us heu preguntat mai per què les coses són com són? ¿Com pot ser que, per exemple, el “tasajo” i l'Estudi de la Masia Catalana estiguin relacionats? ¿No heu començat un camí sense saber on us duria?

Si un altre dia les vostres passes us porten a la Masia Mariona de Mosqueroles, potser encuriosits pel que n'heu llegit aquí, trobareu un fet realment singular: a la façana nord del casal, al costat més ombrívol on no hi arriba cap raig de llum, hi ha un rellotge de sol. Al seu interior té inscrita la llegenda “Qualsevol nit pot sortir el sol”, en referència a la cançó homònima de Jaume Sisa. Els membres de la família Carreras Patxot van voler que fos així. El 28 d'octubre de l'any 2009, quan es va inaugurar la Masia Mariona com a nova seu del Parc Natural del Montseny i de l'exposició permanent *Univers Patxot*, Rafel Carreras i Patxot, nét de Rafael Patxot i Jubert, va explicar el perquè d'aquella excentricitat: “Potser sigui l'únic rellotge de sol del món que mai no l'il·luminarà el sol. La seva significació simbòlica és la Presència. Presència del sol fins i tot quan no fa ombra, ja que el sol existeix durant la nit. Presència de tots aquells que han construït, habilitat i rehabilitat aquesta mansió. I de tots aquells que, d'aprop o de lluny, hi han deixat una petja, material o immaterial.”²⁵⁴

Al llarg d'aquestes pàgines he fet referència a una gran quantitat de llocs i institucions: una tomba al cementiri del Poblenou; can Patxot de Sant Feliu de Guixols;

254. MALUQUER, Joaquim i ALBESA, Carles (2010). *Op.cit.*, p. 35.

el carrer Nou de Sant Francesc; el Clos Montserrat i el casal Montserrat de Pedralbes; l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau; el passeig de la Bonanova; la seu de l'Institut de Cultura i de la Biblioteca Popular de la Dona; la torre oriental de la Universitat de Barcelona; el Monestir de Montserrat; la seu de l'Institut d'Estudis Catalans i la de la Biblioteca de Catalunya; la seu del Centre Excursionista de Catalunya; panteons al cementiri de Montjuïc; la Masia Mariona de Mosqueroles; la ciutat de Ginebra... En algun d'aquests indrets la presència d'un membre de la família Patxot hi és evident; en d'altres, hi és insinuada; en molts, se n'ha perdut el record. La nostra memòria és fràgil. Ens correspon a nosaltres fer que la Presència dels qui ens han precedit sigui recordada o, si més no, sabuda, tot i que les seves petges s'amaguin del sol. Perquè encara que hi hagi coses que no veiem, hi són.

En aquest sentit cal dir que el nom de Rafael Patxot i Jubert va quedar enterrat al nord del pensament d'aquest país durant massa temps, a un lloc on no hi tocava el sol. De fet, la relació de l'astrònom empordanès amb Catalunya a partir del 1936 no va ser massa feliç. Primer els grups anarquistes més radicalitzats el van voler matar i van ocupar i maltractar els seus immobles; després, els franquistes el van castigar per la seva catalanitat, van reocupar alguns dels seus edificis i van usurpar la seva biblioteca; i finalment, alguns catalans van menysprear-lo, molts van oblidar-lo i ell va decidir acomiadar-se per sempre més. Com va escriure Josep Iglésies, “anà de ben poc com Catalunya no retribuís Rafael Patxot amb una moneda ben semblant a la que destinà el poble jueu a la paga d'allò que la humanitat devia al Crist.”²⁵⁵ Fóra ben normal que aquell home s'hagués sentit dolgut per aquestes actuacions i, segons sembla, el científic i mecenes exiliat no va voler que es fes res a Catalunya amb el seu nom i així ho va dir i ho va deixar escrit, ben clarament, als seus néts. Home categòric, l'“Adéu-siau” que va fer esculpir a la dovella central del portal principal de la Masia Mariona va ser un comiat absolut i irremeiable.

D'aquesta manera i amb l'única excepció d'uns pocs autors que, de tant en tant, feien referència a aquell prohoms empordanès (entre aquests, cal destacar les obres del mateix Josep Iglésies i d'Alexandre Galí), els anys van transcórrer i van anar afeblint la Presència d'en Patxot a casa nostra. La fidelitat dels néts a la voluntat de l'avi, tot i que els temps i les persones ja fossin uns altres, no van facilitar l'apropament entre els Patxot i Catalunya.

Però algunes persones i entitats, apassionades per la memòria, han maldat per recuperar la seva figura, donar-la a conèixer i retre-li la justícia de la Presència que es mereix. En aquest sentit, l'any 1994 Joaquim Maluquer i Sostres (1930-2011) va

255. IGLÉSIES, Josep (1963). *Op.cit.*, p. 30.

fer un gran pas amb la publicació d'una magnífica biografia sobre el personatge, obra de referència per tal de conèixer-lo, i diverses entitats culturals de Sant Feliu de Guíxols han mantingut sempre la flama del record de qui va ser fill de la vila. Més tard, la seva néta, Núria Delétra-Carreras i Patxot, va escriure un altre llibre sobre el seu avi, en francès, per tal de difondre el seu coneixement fora de Catalunya. I encara l'any 2009, com ja s'ha dit, es va inaugurar la nova Masia Mariona, seu de les oficines del Parc Natural del Montseny, amb tota la planta baixa dedicada a la memòria de Rafael Patxot i la seva obra mitjançant un projecte museogràfic desenvolupat per Ramon Caus amb el nom d'*Univers Patxot*.

La tasca del pare Josep Massot i Muntaner mereix una menció especial. Ell no només ha tingut cura de conservar, estudiar i editar el valuosíssim fons de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* des que els originals conservats a Suïssa i a Barcelona es van traslladar al Monestir de Montserrat, sinó que ha investigat la vida i l'obra d'aquell astrònom i, el que és més important, n'ha estat un divulgador incansable a través de diferents publicacions i amb un bon grapat de conferències que ha fet al llarg de l'any 2014 en motiu del cinquantè aniversari de la seva mort.

Tot i això, molts catalans del segle XXI desconeixen, encara avui, aquest personatge. L'any 2014 ha estat un bon moment per donar un tomb a aquesta situació. Cinquanta anys després de la seva mort una sèrie de persones, entitats i administracions del país agrupades en el Consell Assessor de la Masia Mariona (els membres de la família Carreras i Patxot i els seus representants; la Diputació de Barcelona; la Diputació de Girona; l'Ajuntament de Fogars de Montclús; l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols; l'Institut d'Estudis Catalans; el Centre Excursionista de Catalunya; l'Abadia de Montserrat; la Universitat de Barcelona; la Universitat de Girona; el Servei Meteorològic de Catalunya; l'Associació Astronòmica de Sabadell; el Museu Etnològic del Montseny i el Museu de Granollers de Ciències Naturals), amb la participació d'algunes altres (el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; l'Ajuntament de Barcelona; el Patronat de la Patum; la Reial Acadèmia de les Bones Lletres i la Fundació Antiga Caixa Sabadell) han programat tota una colla d'activitats per homenatjar l'home, el científic i el mecenes i fer-lo ben Present.

En aquest context l'Escola BetàniaPatmos s'ha sumat als actes en record de Rafael Patxot i Jubert. Les raons per fer-ho són moltes. Des de l'any 1962 l'actual Fundació BetàniaPatmos, successora de les escoles Betània i Patmos, és propietària de l'antic Clos Montserrat i, per tant, de tot allò que contenia i que els diferents Rafels i les seves famílies hi van fundar (els pous del segle XIX; la làpida de marbre

on s'exposa que hi havia un repartidor d'aigües entre el Monestir de Pedralbes i els Patxot; les restes, gairebé tapades del tot, de la gruta dedicada primer a la Mare de Déu de Lourdes i després a la de Montserrat; la Torratxa i el magatzem; els garrofers, els xiprers i altres arbres de la finca). A més, recentment l'Escola també ha adquirit el llibre autobiogràfic *Guaitant enrera*, que conté un bon nombre dels pensaments, de la memòria i de l'ànima del seu autor.

Però, més enllà de tots aquests elements materials, el llegat més important que en Rafael Patxot i Jubert ens va deixar és el seu exemple. Ell va treballar per la ciència i la cultura des d'una independència privilegiada; es va interessar per les coses del cel, del mar i de la terra; sempre es va envoltar de col·laboradors de primera, a qui no va dubtar a afavorir i a destacar, reservant-se per a ell un lloc discret i secundari; i va optar per treballar per al seu país, Catalunya, però amb una clara vocació internacional. Tots aquests són valors universals pels quals val la pena treballar cada dia des de l'Escola, són valors que volem fer ben presents. En aquest mateix sentit, M. Àngels Suquet ha destacat la seva estimació per l'aprenentatge; la seva sensibilitat per l'educació de la mainada; la promoció que va fer dels llibres i de la lectura; com va personificar la cultura de l'esforç; com es va interessar per una gran quantitat de temes d'àrees ben diferents, tant de ciències com de lletres, i el seu altruisme difícilment igualable.²⁵⁶

Sincerament crec que tots els nois i noies d'aquest país haurien de conèixer aquest personatge, tal com han fet els de Sant Feliu de Guíxols o els de BetàniaPatmos durant el curs escolar 2013-2014, perquè ell forma part del nostre patrimoni més valuós, tant pel que fa a les obres tangibles que va patrocinar com als valors immaterials que el van inspirar. El repte que se'ns presenta consisteix a mantenir viva la immensitat de la seva tasca, curs rere curs, un any i un altre, i mantenir encesa la flama que honora tot allò que va fer i que nosaltres hem heretat.

Però hi ha un repte encara més gran. Josep Iglésies va dir que l'obra d'en Patxot ha de ser un exemple i esperó per a aquells qui poden i no volen o no es decideixen a patrocinar generosament i intel·ligent la cultura de la seva terra.²⁵⁷ Hem de promoure el civisme i la feina acurada i, com ha escrit Josep Massot,²⁵⁸ “prendre consciència que els seus anhels i els seus desigs encara són vigents” i “aprendre a defensar els valors de la llibertat, de la veritat i de la independència intel·lectual” com ell va fer.

Aquest llibre és un acte d'homenatge a totes les persones que han tingut relació amb l'espai on avui hi ha l'Escola BetàniaPatmos, però sobretot una acció més de

256. SUQUET FONTANA, M. Àngels (2014). “Els nens i nenes de Sant Feliu de Guíxols homenatgen Rafael Patxot”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 67-70.

257. IGLÉSIES, Josep (1963). *Op.cit.*, p. 33.

258. MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). *Op.cit.*, p. 61.

record a Rafael Patxot i Jubert, aquell astrònom i “estudiant vitalici”, el meteoròleg que, seguint la cita de Tomàs de Kempis, sabia que era molt més el que ignorava que allò que coneixia i per això va voler aprendre cada dia. L’obra que teniu a les vostres mans ha compartit el desig de ser el que el propi Patxot, que era un gran bibliòfil, veia en els llibres: “Els consideren el llibre solament un instrument, un medi de proclamació o intercanvi intel·lectual, mentres que jo, pobre de mi!, l’estimo massa; ne faig un fi, la fixació d’un moment històric de la pensa humana i, de vegades, un monument de recordança.”²⁵⁹

Els llibres com un instrument de coneixement, com un sentiment, com la imatge d’un moment, com la materialització d’un pensament, com un monument a la Presència dels qui, abans que nosaltres, han caminat per aquestes terres. Caminem, doncs. Caminem.

259. El 29 d’octubre del 1928, després de parlar sobre l’edició d’un llibre d’en Puig i Cadafalch, Rafael Patxot va escriure aquests mots al manuscrit de la Institució Patxot que es pot consultar a la Biblioteca de Catalunya.

Retrat de Rafael Patxot i Jubert envoltat de llibres, lligalls i tota mena de documents. L'arcàdia del mecenes. (Fotògraf: Frederic Ballell i Maymí. 1911. Arxiu Fotogràfic de Barcelona).

Un passeig entre llibres

AYMAR I RAGOLTA, Jaume (2014). “Els amics Rafael Patxot i Joan Maragall”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 63-65.

BANCELLS, Consol (1997). “L’hospital de Sant Pau: una ciutat modernista a Barcelona”. *Espais: revista de Departament de Política i Obres Públiques*, 29.

BUSSOT I LIÑÓN, Gerard (2000). *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols (dels inicis fins el 1931)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.

CABANA, Francesc (2011). *La burgesia emprenedora*. Barcelona: Editorial Proa.

CALVO, Charles (1888). *Le droit international théorique et pratique précédé d'un exposé historique des progrès de la science de droit des gens*. París.

CARMANIU, Xavier (2009). “Gironins del segle XIX. Jaume Cibils i Puig” a *Dominical*. *Diari de Girona*, 24 de maig.

CARRERAS, Albert [ed.] (1999). *Doctor Jordi Nadal: la industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

CARRERAS-PATXOT, Núria i Rafael (2002). *Rafael Patxot i Jubert. Recordances guixolenques. Extractes de Guaitant Enrera* (fulls de la vida d'un octogenari). La Roche-sur-Foron.

CASASSAS, Jordi (1986). *L'Ateneu Barcelonès. Dels orígens als nostres dies*. Barcelona: Edicions de la Magrana, Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona).

CASTELLET, Manuel (2012). “L'exili de la Mare de Déu de Núria (1936-1941)”. *Revista Muntanya*, 899, pp. 40-49.

CASTELLET, Manuel (2014). “Rafael Patxot i Jubert, l'home i el mecenes”. *Serra d'Or*, 649, p. 16-20.

CASTELLET, Manuel (curador) (2014). *Rigor científic, catalanitat indefallent. Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. “Publicacions de la Presidència”, 40.

Catàleg de l'exposició “Guixolencs a Amèrica, el s. XIX” (1992). *Informatiu de l'Arxiu i Museu de Sant Feliu de Guíxols*, 10.

CAUS, Ramon (dir.) (2012). *Catàleg de l'Univers Patxot. Masia Mariona. Parc Natural del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

CIRICI, Alexandre (1972). *Barcelona pam a pam*. Barcelona: Editorial Teide.

COLOMER-RIBOT, Xavier (2004). "Rafael Patxot, meteoròleg, astrònom i mecenès". *Revista de Girona*, 226, pp. 38-45.

DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, Núria (2008). *Rafael Patxot i Jubert, une vie de tramontane*. Lausanne.

DD.AA. (1992). *Escola Betània-Patmos. Llibre del cinquantenari, 1941-1991*. Barcelona: Fundació Betània-Patmos.

DD.AA. (1991). *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Indústria, transports i finances*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, volum III.

DD.AA. (2014). "Rafael Patxot cinquanta anys després". *Serra d'or*, 649, gener, pp. 13-27.

DURAN, Xavier (2004). *Creu Casas. Un nom clau en la botànica catalana del segle XX, amb més de cinquanta anys dedicats a l'estudi dels briòfits*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.

FLAUBERT, Gustave (2011). *Bibliomanía precedido de La leyenda del librero asesino de Barcelona por Ramon Miquel i Planas*. Palma: José J. de Olañeta, Editor.

FONTANA, Josep (1998). *La fi de l'Antic Règim i la industrialització [1787-1868]*. Barcelona: Edicions 62, Col·lecció Història de Catalunya, 5.

GALÍ, Roser (2001). "L'estructura de capital de les companyies de ferrocarril catalanes 1844-1875". *Recerques*, 42, pp. 89-124.

GOLDARACENA, Ricardo (1976). *El libro de los linajes. Familias históricas uruguayas del siglo XIX*. Editorial Arca, Montevideo.

Gran geografia comarcal de Catalunya (1991). *Introducció, Barcelonès, Baix Llobregat*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, volum I.

GRANDAS SAGARRA, Carmen (2012). *Presencia de los indios en Barcelona*. Barcelona: Àmbit.

HUERTAS, Josep M. (dir.) (1995). *200 anys de premsa diària a Catalunya*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya.

IGLÉSIES, Josep (1963). "L'obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert". *Serra d'Or*, any V, 2, p. 30-33.

- MADOZ, Pascual (1849). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, volum XIII.
- MALUQUER I SOSTRES, Joaquim (1994). *Rafael Patxot i Jubert. Mecenes i científic*. Barcelona: Pòrtic, Vides i memòries, 10.
- MALUQUER, Joaquim i ALBESA, Carles (2010). “Rafael Patxot i la Masia Mariona”. *Monografies del Montseny*, 25.
- MANENT, Albert (2014). “Rafael Patxot, patriota i benefactor”. *Serra d’Or*, 649, p. 13-15.
- MARIANI, Alba (2004). *Los extranjeros y el alto comercio: un estudio: Jaime Cibils i Puig (1831-1888)*. Montevideo: Universidad de la República, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación.
- MARIN SILVESTRE, Dolors (2004). *Francesca Bonnemaison. Educadora de ciutadanes*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- MARTÍ, Elisa; CATALÀ, Lúdia i MARÍN, María Isabel (2004). *Un passeig pel cementiri de Poblenou*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2004). *Escriptors i erudits contemporanis*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). “Rafael Patxot, cinquanta anys després”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 59-61.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2014). *Rafael Patxot i Jubert. El savi, el mecenes, el patriota*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- MONTORBIO JOVER, José Ignacio (1985). *Perfiles librescos de un romántico menorquín. El legajo “Papeles de Patxot” en la “Pequeña Biblioteca Menorquina de Son Vives”*. Separata de la *Revista de Llibreria Antiquària*, Barcelona, 9.
- ORIOI, Carme (2014). “L’Obra del Cançoner Popular de Catalunya, un gran projecte de país”. *Serra d’Or*, 649, p. 24-27.
- PATXOT, Fernando (1899). *Obras de Fernando Patxot. Las ruinas de mi convento. Mi claustro*. Barcelona: Luis Tasso.
- PATXOT I JUBERT, Rafael (1908). *Meteorologia catalana. Observacions de Sant Feliu de Guíxols. Resultats del 1896 (parcial) al 1905*. Barcelona.
- PATXOT I JUBERT, Rafael (1952). *Guaitant enrera. Fulls de la vida d’un octogenari*. Ginebra.

PERMANYER, Lluís (2008). *El esplendor de la Barcelona burguesa*. Barcelona: Angle Editorial.

PLA, Josep (1977). *Obra completa. El passat imperfecte*. Barcelona: Edicions Destino, volum XXXIII.

PLA, Josep (1977). *Un senyor de Barcelona*. Barcelona: Edicions Destino.

PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. (2008). *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, "Sèrie il·lustrada", 22.

PUIGVERT, Joaquim M. (2014). "La Masia Catalana i Rafael Patxot". *Serra d'Or*, 649, p. 21-23.

PUIGVERT, Joaquim M. (2014). "Rafael Patxot, entre les dues ànimes de l'excursionisme català". *Muntanya*, 909, p. 36-43.

RÀFOLS, J. F. (dir.) (1981). *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*. Barcelona – Bilbao: Ediciones Catalanas – La Gran Enciclopedia Vasca, volum V.

RENART, Joaquim (1992). *L'Orfeo Català que he viscut*. Sabadell: Editorial AUSA.

RODRIGO Y ALHARILLA, Martín (2007). *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*. Barcelona: Fundació Noguera.

ROS MASSANA, Rosa (2003). "La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX. El ejemplo de la empresa Rafael Archer, Hijo y Compañía (1817-1820)". *Revista de Historia Industrial*, 24, p. 163-188.

ROS MASSANA, Rosa (2009). "Canvi i continuïtat de les pràctiques hereditàries. Els casos de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, 1780-1860". *Estudis d'Història Agrària*, 22, p. 19-45.

SAMSÓ, Joan (2005). *El mecenatge cultural a Catalunya durant el segle XX*. Barcelona: Proa i Òmnium Cultural.

SEGURA SORIANO, Isabel (2007). *Memòria d'un espai. Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona (1909-2003)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut d'Educació, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SERRA I PAGÈS, Rossend (1926). *Discurs llegit per en R. Serra y Pagès, President de la Secció d'Arqueologia, Filologia y Folklore en la sessió solemne celebrada'l dia 11 de desembre de 1926, al objecte de donar a conèixer la personalitat y obres de en Rafel Patxot y Jubert ab motiu d'haver sigut nomenat Soci honorari de l'entitat esmentada*. Barcelona.

SOBREQUÉS, Jaume [dir.] (1995). *Història de Barcelona*. Volum 6: *La ciutat industrial (1833-1897)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona.

SUQUET FONTANA, M. Àngels (2014). “Els nens i nenes de Sant Feliu de Guíxols homenatgen Rafael Patxot”. *Revista del Baix Empordà*, 45, p. 67-70.

VALLMITJANA, Santiago i NÚÑEZ, Jorge (2012). “Els dos telescopis refractors més grans de Catalunya”. *Ausa*, 25.

VICENS VIVES, Jaume i LLORENS, Montserrat (2010). *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Editorial Vicens Vives, Col·lecció Jaume Vicens i Vives, obra escollida.

YÁÑEZ GALLARDO, César (1996). *Saltar con red. La temprana emigración catalana a América. ca 1830-1870*. Madrid: Alianza Editorial.

Aquesta primera edició de *Rere les passes dels Patxot. La història de tres Rafiels (1802-1964)*, de Xavier Ciurans i Vinyeta, s'ha acabat d'imprimir, a Barcelona, el dia 10 de desembre del dos mil catorze, festivitat de Santa Eulàlia de Mèrida, patrona de la parròquia de Ronçana.

L'any 1853 el ric comerciant barceloní Rafael Patxot i Ferrer va comprar un parell de finques a la barriada de Pedralbes de l'aleshores municipi independent de Sant Vicenç de Sarrià. Una es trobava a “la Plana” i l'altra a “la Muntanya”. El seu nebot, el també acabalat negociant Rafael Rabell i Patxot, en va adquirir unes altres a la mateixa zona el darrer quart del segle XIX. I el gendre d'aquest segon, l'astrònom i mecenes empordanès Rafael Patxot i Jubert, va esdevenir hereu i propietari dels béns sarrianencs que el primer Rafael havia posseït. Aquesta és l'extraordinària història d'aquells tres homes que van compartir nom, cognom, famílies i espais. A través de les seves vicissituds, el lector recorrerà diversos indrets de la ciutat de Barcelona, Sant Feliu de Guíxols o el Montseny, llocs on encara es conserven alguns dels edificis que van ordenar construir, i s'acostarà a la vida de l'exitosa burgesia comerciant catalana des de la segona meitat del segle XVIII fins a mitjan segle XX. Una d'aquelles dues finques del 1853, la de “la Muntanya”, va guardar una vinya, una gruta dedicada a la Mare de Déu de Lourdes i un mirador que avui es coneix amb el nom de “la Torratxa” de l'Escola BetàniaPatmos. Aquesta també és la història inèdita d'uns espais per on es van passejar tres Rafaels que, per a moltes persones, encara són uns desconeguts.

Escola
BetàniaPatmos

Col·laboren:

Ajuntament
de Barcelona

Diputació
Barcelona